॥ श्री ॥

[illegible]

अ. क्रमांक	पान क्र.		
१)	१)	अनुक्रमणिका	
२)	२)	उदाहरणादाखल (कविता) [illegible]	
३)	४)	हिंदू राष्ट्राधिपती स्वातंत्र्यवीर वि. दा. सावरकर.	(पोवाडा)
४)	१७)	उग्रप्रकृती छत्रपती संभाजी महाराज [illegible]	(पोवाडा) यंग इं. रेकॉर्ड
५)	३२)	श्रीमंत पहिले कृष्णाजीराव पवार सेनासप्तसहस्री. राज्य देवास मोठी पाती	(पोवाडा)
६)	४८)	श्रीमंत विक्रमसिंह बाबासाहेब पवार सेनासप्तसहस्री	" " " " "
७)	५५)	सेनापती (पहिले) संताजीराव घोरपडे (कापशी जहागीर) इ. करवीर	(पोवाडा)
८)	६६)	गुर्जराधिपती कै. श्रीमंत सयाजीराव गायकवाड राज्य बडोदा.	(पोवाडा)
९)	८०)	श्रीमंत सरकार प्रतापसिंह महाराज गायकवाड राज्य बडोदा.	(पोवाडा)
१०)	८६)	चिं. कुमारी चंपावती कुलकर्णी हिचे विवाहप्रसंगी मंगल आहेर.	(मंगलाष्टके)
११)	८७)	विक्रम अवतार (देवास सिनियर)	(पोवाडा)
१२)	९२)	उपदेशपर फटका ([illegible] रेकॉर्ड)	(फटका)
१३)	९३)	विक्रम धांवा (विक्रमसिंह महाराज पवार देवास सिनियर	(गीत)
१४)	९६)	श्रीमंत सरकार यशवंतराव घोरपडे राज्य संडूर (वाढदिवसानिमित्त आशीर्वाद	(गीत)
१५)	९८)	आधुनिक सुधारणा (फॅशन) पोवाडा (रेकॉर्ड कॉपी-यंग इंडिया)	(पोवाडा)

चाल | क्रमांक | (चालींचे) उदा. [illegible]

चा. क्रमांक 1) दीक्षित क्रांतीशाहीर, चिंचणीकर, नाम रघुवीर, सांगली
शहरीं जयाचा वास । स्वामी समर्थांच्या दासानुदास,
लाभे नित दत्तात्रेय सहवास ॥

चा. क्रमांक $\frac{3}{1}$) चिंतावं एक, व्हावं, सौख्य इच्छावं, दुःख पदरी यावं,
नियम हा असे ईश्वरी झाला । जे घडेल तेंच पहाण्याला,
घट्ट जीवाला, करावं याचेळीं ॥

चाल क्र. 2) रोशनबेगम बेटी शहाची, मग बोलली आपल्याबापाला ॥
आणि आपण केला मुक्काम प्रतापगडास ॥

चाल क्र. 3)

चा. क्र. लगट 4) मला भय नाहीं मरणाचे, एकच ध्यान हिंदमातेचं,
राष्ट्राच्या स्वातंत्र्याचे, तुझ्यावरती भार सर्वस्वी बोलसत्याचे ॥

चा. क्र. 5) शाहिस्तेखानाची फार केली धुळधाण । जरी आला होता
एक लक्ष फौज घेऊन, बोटे तोडून खानाला केला फार
हैराण, हैराण फार होऊन, पुणं सोडून, गेला जलदीनं ॥

चाल क्र. कटाव क्र. $\frac{6}{1}$) नारसिंहापरी आले उग्र भगतसींग, त्यानं फुकलं रणशिंग,
फोडू शत्रूचे ते बिंग, कृपा करो एकलिंग, ठरविला मार्ग
क्रांतीचा, क्रांतीचा हो, वाटला वीर वृत्तीचा ॥

चाल क्र. कटाव $\frac{6}{2}$) रंगून शहरीं ज्युबिली हॉल प्रसिध्द तो खास, तेथं जमवून
सैन्यास, स्त्रियां आणि पुरुषांस, दणदणीत केलं भाषण ।
(तुम हमको खून दो. मैं तुम्हें आझादी दूंगा)
जब देंगे देशको तुम खून, तब होगा आझाद हिंदुस्थान, हां ॥

चाल क्र. कटाव $\frac{6}{3}$) प्रतापगडच्या माच्याखालीं, जागा भेटीची त्यांनी ठरविली,
फक्त हुजरे दोन यावं घेऊनी । सेना सारी दूर ठेऊनी,
भ्यालाय शिवाजी मनच्यावाणी, अशा तरेचा फांसा टाकूनी
~~~~~~~~~~ ठेवलं कामावर मजूर म्हणोनी । वेळ भेटीचा,
मोजतो क्षण सत्याचा ॥

चाल क्र. कटाव $\frac{6}{4}$) एकोणिसशें बत्तीस सालाला, गेला इंग्लंडाला, शिष्टाई
करण्याला । गोलमेज परिषदेला ॥ (राऊंड टेबल परिषदेला)

चा. क्र. कटाव $\frac{6}{5}$) श्रीक्षेत्र कृष्णातीरीं, वसे नरहरी, औदुंबर शिरीं, अती घन
छाया, अतीघनछाया, त्रैमूर्ती धरुनी अवतार जगीं ताराया ॥

चा. क्र. कटाव $\frac{6}{6}$) कुणी तरी कोणाकडं, जाणं ऊधड, जसा गरुड,
उडपी सापाला, हो, पाल विंचवाला ॥

चा. क्र. भेदीक क्र. $\frac{7}{1}$) कान्होजी जेधे वीर राहिला कोयनेच्या त्या तीराला ।
स्वतःसंग तानाजी आणखी घेतला जिवाजी महाला ॥
~~~~~~~~~~

चाल	क्रमांक	(चालींची) उदाहरणांसाठी चरणें
चाल क्र. भेदीक	७/२)	उपोषण करी अनुष्ठान श्री दत्तमंदिरात । अकरावें दिनीं श्रीसद्गुरुनीं दिधला दृष्टांत ॥
चाल क्र. भेदीक	७/३)	गुप्त हत्यारें वाघ नखें ती डाव्या हातांत, बिचवा उजव्या अस्तनीत, उजव्या अस्तनीत, भवानी डाव्या कमरेवरतं ॥
चाल क्र. भेदीक	७/४)	हां, हां, म्हणतां सर्वत्र स्त्रिया, जमल्या त्या बाया, जकार पराव्या साधूच्या भंवतीं, साधूच्या भंवतीं ॥ हां, हां, जिरं रंजी ॥
चाल क्र. भेदीक	७/५)	विस्तवावरीं फुंकर घालतां कधीं नच तो विझतो, पहिल्याहून अधिक प्रखर होतो ; तोडला तरु जैसा दुप्पट जोमानें वाढतो ॥ हां जी र जीरे ॥
चा. क्र. भेदीक	७/६)	खेडोपाडी काळाबाजार, माजला अनिवार, कचेरीत ही थोर, हो, माजला बकासूर, हां ऽ हां ऽ हे रामा, रामा रं रं हे जी ॥
चाल क्र. भेदीक	७/७)	घेऊन संग सय्यद बंडा, दावण्या शिवाजीला दंडा, बांधी हातामधें गंडा, अफजुलखान, जिवा महाला शिवाजी ही, येऊं लागले लवलाही, जिवशिव जोडी पाही, गहिंवरुन ॥ हां ॥
चा. क्र. भेदीक	७/८)	मग आबा पुरंदरे वीर, हो, त्याचे उत्तर, द्या हुकूम आम्हीं तय्यार ॥
चा. क्र. भेदीक	७/९)	संताजी, धनाजी वीर निराजी, चतुर खंडोबल्लाळ, खंडोबल्लाळ, असे वीर चालले बरोबर ॥ हां जी जी रं जीजी ॥
चा. क्र. डांगरी	८)	एके दिवशीं आंबे घेऊन, डोक्यावर जाण, चालला जलदीनं, आंबे घ्या आंबे आवाज दिधला, वेष कसा घेतला एका बावळा, शिवाजी शोभे खरा मावळा, कधीं कधीं शाहीर गोंधळी बनला परी नाहीं खान त्याला दिसला, गा एका मोरंदादा ॥
चा. क्र. भेदीक	७/१०)	नामदेव कीर्तन करी पुढे देव नाचे पांडुरंग । जनी म्हणे बोला देवा नामदेवा अभंग ॥ हां हां हां हांजी ॥
चा. क्र. साकी	९)	पुण्यतिथि शंभरावी क्रांतीवीराचे पुण्यस्मरणा । क्रांती काव्य अर्पितो क्रांतीशाहीर तया चरणा । रघुवीर जमवुनिया माथां, गातो वीर कवन गाथा ॥ १ ॥
चाल क्र.	१०)	चल ऊठ! ऊठ! शाहिरा ऊठ चल मार डफावर थाप ॥ धृ० ॥ चल ऊठ! पीर सर्वत्र, जमवुनी बंधूजन मित्र । दे सत्काराचा मंत्र, सत्कार वाजवी तोफ तोफ ॥ १ ॥
चा. क्रमांक	११)	रायगडच्या किल्ल्याला वेढा बसला जेव्हां, बसला जेव्हां, मी होतो किल्ल्यावर तेव्हां ॥
चा. क्रमांक गिलच्याची	१२)	पेटाऱ्यांतून मेवा मिठाई जाऊं लागली बाहेर ॥
चा. क्र.	१३)	हे लग्न नव्हे विघ्न राया आले माझे मरण, येराया ये धांवून ॥

:—

चाल	क्रमांक	(आलेली) [illegible]
चालक्रमांक पाळणा	१४)	श्री जिजाईच्या पाहून शोकाराया , लागला तियेचे पाया ॥
चा. क्र. पाळणा	१५)	हालविते जिजाऊ माय, तुला शिवराय , धरुनिया दोरीं ।
		नीजरे नीज यवजारो ॥
चाल क्रमांक	१६)	नहीं रखना, नहीं रखना , सरकार जालीम नहीं रखना ॥
चा. क्रमांक	१७)	क्षण एक गडे थांबावें , मी पचारती आणीन ॥
		बोलली असी ती अबला, डोळ्यांतून अश्रू गळला, गदगदां कंठ गहिवरला,
		ओंवाळुनी मग नाथाला , जाहली धन्य त्या वेळीं ॥ १ ॥
चाल क्रमांक	१८)	अब तुमही बजे नादान, संध्या अस्नान, करते बैठे, फिरकैसे तुम मरहट्टे ॥
चाल क्रमांक	१९)	धांवत येई सख्या , यदुराया ॥ धृ० ॥
चाल क्र.	२०)	ही ब्युरा कशीं दिलदार, दयाळू फार ।
		सावत्र माय ही माझी असे परी, मजजपतें आनिवार ॥
चाल क्र.	२१)	भाव धरारे , अपुलासा देव करारे ॥ धृ० ॥
चाल क्र.	२२)	मुजरा घ्या महाराज , छत्रपती ॥ धृ० ॥
चाल क्र.	२३)	दूर हटो, दूर हटो, ऐ दुनियावालो , हिंदुस्तान हमारा है ॥ धृ० ॥
चाल क्र.	२४)	धांव प्रभो श्री लक्ष्मीपती या दैत्यांच्या हातून, करी मम अब्रू संरक्षण ॥
चाल क्र.	२५)	तुम्हीं आम्हीं सकल हिंदू , बंधू बंधू , तो महादेवजी पिता आपुला ।
		चला तया वंदू ॥
चा. क्रमांक	२६)	उरला न जगीं आजवरी हिंदू कुणाला , हा हिंदू कुणाला ,
		हे विसरू नका लोगवाल्यानों सांगतो तुम्हांला, जरा आणा ध्यानाला ॥
चाल क्र.	२७)	पहा पंढरपूर नगरीं, गोपाळपुरीं , दामूशेटी राहतोय वस्तीला,
		पांडुरंगाची भक्ती त्याला ॥ की – हे रामाहरी ॥
चाल क्र.	२८)	अन्न अन्न करुनिया तडफडले बंगाली बंधू ।
		स्वर्ग सिंहासनीं आरूढ झाले त्या सकलां वंदू ॥
चाल क्र.	२९)	सखा माझा मृग मी त्याची हरिणी, कर्माची ग कहाणी , भारी
		विपरीत, विपरीत, गेला मृगजळाच्या पाठीला मृग धांवत, धांवत हां ॥
चालक्रमांक	३०)	हे गणनायक, सिध्दी विनायक, नमन तुला प्रभूवरा ॥ धृ० ॥
चा. क्र.	३१)	मार्तंड मल्हारी , देव माझा , मार्तंड मल्हारी ॥ धृ० ॥
चा. क्र. आरती	32)	आरती आम्हीं प्रेमें करुंया दत्तात्रय प्रभूची ।
		अनन्य भावें शरण जो जातां मुक्त ची होतांची ॥ धृ० ॥
चाल क्र.	32/१)	आरती दत्तात्रय प्रभूची, सुमंगल धवल सद्गुणाची ॥ धृ० ॥
चा. क्र. तमाशाची	३३)	बंगाल देशामधें एका खेडेगांवाला , सुखवस्तू गृहस्थ एक,
		नांदतो चौरव, करुन प्रपंचाला ॥ हां रं रं रं ॥
चालक्रमांक	३४)	आली सुवेळ आली । उठ! हिंद वीर्य शालीं ॥ रं ॥ आली ॥

॥ [illegible] ॥

॥ श्री सद्गुरु जयराम स्वामी महाराज की जय ॥

॥ पोवाडा ॥

॥ हिंदुराष्ट्राधिपती स्वातंत्र्यवीर विनायक दामोदर सावरकर ॥

॥ कवी- देवास दरबार शाहीर ग. कृ. दीक्षित चिंचणीकर ॥

॥ मोहीम १ ली ॥

(चाल क्रमांक १) धन्यही अमुची भरत भूमी, वीर कर्म भूमी, महशूर जी नामी,
जन्मले तिच्या उदरीं किती वीर, अर्पिती देशासाठीं रुधीर,
घेऊनी तळहातावरीं शीर ॥ धृ० ॥

(चा. क्र. ५) भारतीं जाहले पूर्वी पांच पांडव, परी त्यांत चमकले फक्त एकाचेच
नांव। कृष्णानें ज्यास गीतेचा केला अनुग्रह, तो वीर आणावा
ध्यानीं, अखिल भुवनीं, अर्जुन नांवानीं, गाजलं नांव ॥
तसें वीर पुन्हां जन्मले सावरकर उदरीं, दामोदरपंत हे नांव त्यांचे
खरोखरीं। गणपतराव, विनायकराव, नारायणराव असे जरी,
गर्जले नांव विनायकाचेच अखील जगांवरी, जणूं अर्जुन जन्म पुन्हां
घेई, उध्दाराच्या पाही, मायभूमी ही, कष्ट करी भारी ॥

(चा. क्र. १) एकोणिसशें सहा सालीं घोर, शामजी क्रांतीवीर, पथक तय्यार,
ज्यानीं देशासाठीं अर्पिले प्राण, ऊन्हेर काव्यांनीं केलं आत्मदान,
मिळविला स्वर्गी माज सन्मान ॥

(चा. क्र. २)
क्रांतीवृक्ष तेव्हांपासून, वाढीस लागला जाण ॥
देशास घावया प्राण, आले सिध्द हिंदी तरुण ॥
भगवा झेंडा हातीं घेऊन, नाच[illegible] क्रोधें भडकून ॥
दिलं सर्व जगां परखून, आम्हीं बच्चे सिंहाचे महान ॥

(चाल क्र. ३)
बंडाच्या वेळचा तो भगवा झेंडा उचलला ॥
तात्याच्या न् राणी लक्ष्मीच्या रक्तें भरलेला ॥
महाराष्ट्राच्या भ्याड वृत्तीनें स्वस्थ निजलेला ॥
इंग्रजी सत्तेची छाप म्हणून बुजलेला ॥
फितुरीच्या पावसानें होता पूर्ण विझलेला ॥
तो पुन्हां फडकविण्यासाठीं वीर जो पेटला ॥
सांगेन त्याचा वृत्तांत आज सकलांला ॥
मारितो डफावर थाप जाग येण्याला ॥
छेडितो तुणतुण्याची तार घोर प्रसंगाला ॥

उचलून फौजेचा विडा, गातो पोवाडा, आवाज परखडा, उडवील झोंप
दास्याची खास, लागली आज हिंद देशास, शाहीर दीक्षित याच समयांस ॥ १ ॥

॥ [illegible] ॥

चा. क्र. १) अहराशें सत्याणव साली, गर्दी उडविली, प्लेगानं भली, आला कितिकांचा त्यांत संहार, गरिब श्रीमंत सारे मरणार, काळाला दया नाहीं येणार ॥
पोचवावा नेऊन एकाद्याला, परत घराला, यावं त्या वेळां, दुसरा मुडदाच घरांत दिसणार, पोचवणारा प्लेगानच मरणार, आला असा हिंद देश बेजार ॥
सरकारानं काढला कायदा, आपला फायदा, सौख्यसंपदा, मिळविण्या हुकूम दिला सर्वांस, सोडून प्लेगाच्या आजारी माणसास, गांवाबाहेर चला रहाण्यास ॥

चा. क्र. २)
कसें जावे माणूस टाकून । मृत्युच्या जबड्यांत फेंकून ॥
लोक रडती धाय मोकलून । किंकाळ्या गगन भेदून ॥
सरकारला मुळीं नच पर्वा । काढिती बाहेर जुलमानं ॥
कोणी मरती अन्नावांचून । तडफडती पाणी म्हणून ॥

चा. क्र. ३)
हाहाःकार जाहला असा हिंदुस्थानांत ॥
पोलीस फिनेलनें घरें स्वच्छ करतात ॥
यापेक्षां चोरीनेच घरें स्वच्छ होतात ॥
कित्येकांच्या घरांचे रुपांतर झालें मशिदीत ॥
माणसांपरी माणूस जाऊन गेली चीजवस्त ॥
बापापरी बाप गेला बोंबलून गेला जसा हस्त ॥
प्लेगाची गांठ बरी पण नको शिपायांची गांठ ॥
त्याचवेळीं व्हिक्टोरीया राणीचा उत्सव इथं ॥
केला पाहिजे हिंदी लोकांनीं ही ताकीद सक्त ॥

चा. क्र. ४) लगट
देशांत लोक भडकती। कित्येक वीर उभारिती, एक ध्येय सर्वांचे चित्ती, मिळविणें देशाची मुक्ती, मानतीना प्राणाची क्षिती, संदेश सर्वांना देती। युद्धाचे शिंग फुंकिती, लढाईची नौबत झडविती, दिवसां ढवळ्या रॅण्ड सायबाचा खून पाडिती ॥ धरपकड आली त्यावेळां, कितिकांनीं तुरुंग पाहिला, कुणा दावले अंधार कोठडीला, जन्मठेप शिक्षा कितिकाला, किति एक गेला फांसाला, लोकमान्य टिळकांना बोला, सात वर्षे धाडलं तुरुंगाला, चापेकर बंधू त्यावेळींच गेले फांसाला ॥ ही बातमी विनायकाला, कळतांच वीर खवळला, तळमळ लागली जीवाला, देशाला मुक्त करण्याचा विडा उचलीला ॥ कार्याला आरंभ केला, कसा केला सांगिन तसारं पुढील चौकाला ॥२॥

॥ [illegible] ॥

चा.क्र. ६/१ कटाव) स्वतंत्रतेसाठीं सिद्ध झाला विनायक । झाले अंतर भेडक । मित्र जमविले कित्येक । सारे तरुण तरुण लोक । मिशी ज्यांच्या ओठांवर नसे । मुळीं नसे हो । असे मित्र गोळा केले खासे ॥

तरुण मित्र गोळा करणें हाच त्याला छंद । पुढें नाशीक संबंध जमवून निवडक भाईबंद । तोडून मायेचे संबंध । आले तयार प्राण देण्यास । देण्यास हो । देशास मुक्त करण्यास ॥

देशासाठीं प्राण देण्यासाठीं जे तरुण । आले पुढें धांऊन । त्यांना योजना सांगून । साक्षि अंबेला ठेऊन । घोर प्रतिज्ञा करवून । मित्रमेळा काढला नाशिकास । नाशिकास हो । आणि आरंभ केला प्रचारास ॥

वडील बंधू गणपतराव साह्य या कार्यास । काय वर्णू त्या धैर्यास । बंधू बंधूंच्या शौर्यास । नाहीं विरोधाचा भास । धाकटे नारायणराव त्यास । तिघे एकत्र समयांस । मुक्त कराया भारतास । नाशिकांत पाया घातला । घातला हो । भगवा झेंडा तिथंच रोविला ॥

शंकराचे जैसे तीन प्रभावी नेत्र । शिवाजीचे तीन मित्र । जमले सारे एकत्र । तीन्ही वीर बंधू सावरकर । सावरकर हो । एक दिलानें झाले तय्यार ॥

चा.क्र. ६/६ कटाव) पाहून मित्रमेळ्यास । त्यांच्या चळवळीस । दणाणले खास । धाबे इंग्रजांचे । हो । करावे काय यांचे ॥

ही पोरें काय करतील । काय होईल । कोण जाणेल । भीती इंग्रजांना । हो । पडली ध्यानीं आणा ॥

चा.क्र. २) विनायक बी.ए. झाला पास । जाणार विलायतेस ॥
बॅरिस्टरची पदवी घेण्यास । झाला तयार त्याच वेळेस ॥
जेंवा उजाडला तो दीस । मित्र गेले पोचवायास ॥
आठवुनी वियोग मित्राचा । जाहले दुःख सर्वांस ॥

चाल क्र. १७) चालला आज विनायक । आमुचा खरा नायक ॥
त्यांत श्रेष्ठ विशिष्ठ नायक । आतां कोण मार्गदायक ॥

अंतरा) ॥जा निरोप घेऊनी मित्रा ॥ प्रसंग पाहून धीर्यला ॥ दे आशिर्वाद सर्वांना ॥

चा.क्र. १७) ये परत होऊनी बॅरिष्टर । शोभसी रवी दिनकर ॥

चा.क्र. ४ लावणी) कांहीं करती विनोद चेष्टेला । "विनायका, तूं बॅरिष्टर होणार । खूप पैसा मिळेल मग तुला । मानसन्मान होईल जगतांला । तेंवा विसरूं नको आम्हांला । आठवण होईल कां तुला । गर्वाचा ताठा हृदयाला । नको ठेऊं आण ध्यानाला । विनायक बोले सर्वांला ।

॥ लोकमान्य टिळक? ... ॥

लगट ४) नाहीं चालले पैसा कमवायला । स्वातंत्र्याचा मार्ग शोधण्याला, हा मार्ग आम्हीं धरियला, मागें तुम्हीं करा कार्याला, संदेश धाडीन तुम्हांला। एकीनें साधावे कार्य पाहून प्रसंगाला ॥

मग बोलला आपल्या पत्नीला, कांहीं दिवस वियोग तुम्हांला, पर गोड होईल शेवटाला, नका मानूं खंत जीवाला, मी पुत्र भारत मातेला, कर्तव्य माझें करण्याला, मातेची आज्ञा ती मला, आठवा जिजामातेला, आठवा राणी लक्ष्मीला, मनीं धैर्य धरून या वेळां, करा मदत राष्ट्रकार्याला। लौकरीच येईन मी परत हिंद देशाला॥ बोटीचा कर्णा वाजला, बोट चालली विलायतेला, दिसें पाणी चारी बाजूला, विनायक बोले समुद्राला, जसा आज नेतोयस रें मला, तसं परत आणलं पाहिजे मला, जबाबदार धरीन मी तुला। तूंच आधार माझ्या जीवाला, बोट पोचलीं विलायतेला, तिथं त्याच स्वागत करण्याला, शामजी वर्मा आले घेण्याला, भारत भुवनांत नेलं मग त्याला, तिथं नाहीं गप्प बैसला, सारा तरुण मित्र जमविला, कानमंत्र दिला सर्वांला, बाँबची विद्या शिकण्याला, तिघेजण धाडले फ्रान्सला, पिस्तुलं हिंदुस्थानाला, पुस्तकांत घालून पाठवली वरून धैर्याला॥

चाल प्र. ३)

बंगालची फाळणी झाली पहा त्याच वेळीं ॥
तरुणांची वृत्ती त्यामुळें पूर्ण भडकली ॥
कित्येकानीं बाँबची वृष्टी सुरूं पहा केली ॥
ऑफीसर गोरे कितीतरी मरुनिया गेली ॥
गणती न त्याची कितीतरी जखमी झाली ॥
"स्वातंत्र्य भारतकीजय" गर्जना झाली ॥
सरकार चिडले केले कैद कितीक त्यावेळीं ॥

चा. प्र. ४ लगट) कित्येकांना तुरुंग दाविला, फांशीची शिक्षा कोणाला, हद्दपारी जन्मठेपीला। पाठवले अंदमानाला, खुदिराम तसेंच बिपिनचंद्रा धाडले तुरुंगाला ॥ अन्यायी ब्रिटिश सरकारनें जुलूम असा केला ॥

चाल प्रा. १) परि वीर मुलीं नच डरती, स्वातंत्र्याप्रती, देहार्पण करिती, फक्त भारताच्या सुटकेसाठीं, राष्ट्राच्या स्वातंत्र्यासाठीं, हिंदूंच्या अभिमानासाठीं ॥ ३ ॥

चा.क्र. ७ भेदीक १)
एकोणिसशें नऊ सालांमधीं गणपतराव जन्मठेपेवर ।
राजद्रोही असें म्हणती तयाला दयाळू इंग्रज सरकार ॥
कारण एकच पुस्तक प्रसिध्द केले होतें हो त्यानीं ।
रणांवीण स्वातंत्र्य मिळविलें आजवरी कां सांगा कुणीं ॥
याच शब्दासाठीं जन्मठेपेची शिक्षा जाहली रावांना ।
विनायकांना बंदी जाहली परतण्यास हिंदुस्थाना ॥
सत्तेपुढतीं कसा चालणार सांगा कुणाचा शहाणपणा ।
नाहीं सोडला विनायकानें मुळींच आपुला धीटपणा ॥
गणपतराव तुरुंगामधीं जातां आधार कोण यांच्या पत्नींना ।
जागासुध्दां रहावयाला बाईस कोणी देईना ॥

चा.क्र. १)
स्मशानांत बाई रहात, भिक्षा मागत, काळ कंठीत, रात्रीं सोबत भुतेंखेतें, वस्त्र धड अंगावरती नव्हते, दारिद्र्य पुरें पूर्ण होतें ॥
तरी चित्त ठेऊनी शांत, पतिव्रता रहात, तोंच अवस्मात काळानं झडप घातली तिजला, वीरपत्नीचं मरण तिजला, आधार तोंच तिला झाला ॥

चा.क्र. २)
सरकारचा जुलूम पाहून, गेले हिंदी तरुण खवळून ॥
इंग्लंडात पोचले लोण, खवळलें हो वातावरण ॥
याचा शेवट द्या हो ठेवून, धडधडा आवाज काढून ॥

चाल क्र. १)
एके दिवशीं लंडन शहराला, भर दिवसांला, हामरस्त्याला, धूमधडाड धाड बार झाला, वीरानं कुणीं गोळीबार केला, सांगतो मी ऐका प्रकाराला ॥
सर कर्झनवायली अधिकारी, लालकाका भारी, गर्विष्ठ खरोखरी, जात होती जोडी मिळून रस्त्यास, मदन धिंगड्यानं आवाज दिला त्यास, बघतां बघतां ठार केलं दोघांस ॥

चाल क्रमांक २)
ताबडतोब कैद हो केलं मदन धिंग्रास ॥
हांसला सांगता शिक्षा फांशीची त्यास ॥
लावतांच फांस नरड्यास सांगे सर्वांस ॥
सरकारांनीं अन्यायानं छळलं हिंद तरुणांस ॥

चा.क्र. ४ लगट)
आज त्याचा सूड घेण्यास, ठार मारलं दोन गोऱ्यांस, दाखवला मार्ग तुम्हांस, मी तरी चालले स्वर्गास, हाय! हाय! खटका वाजला न् गेला स्वर्गास ॥ एक मदन धिंगडा गेला, पण हजारो आले जन्माला, विनायकांत संचार झाला, हिंदुस्थान पूर्ण खवळला, तो सारा भाग ऐकण्या धरा धीराला ॥ ४ ॥

॥ मोहीम पु. चो ॥

चाल क्र. १) एके दिवशीं प्रकार काय झाला, नाशिक शहरांत, खेळ करण्याला, किर्लोस्कर नाटकमंडळी खास, आली होती पहा त्याच समयास, शारदा खेळ पेटंट त्यास ॥
नाटकांत नाटक शारदा गोड फार, देवल लिहिणार, कंपनी किर्लोस्कर त्यांत बालगंधर्व कामकरणार, तारुण्याचा होता त्याच्यातंवाबहार खेळाला मग गर्दी कोन होणार ॥
मोठमोठे प्रमुख अधिकारी, आले होते परी, कलेक्टर भारी, जॅक्सनसाहेब आला होता खेळास, होणार जाणार कळलेकाय कोणास देवाला दया नाहीं लवखास ॥

चा. क्र. २) गंधर्वानं बांधुनीचंग । नाटकास आणला बहुरंग ॥
सारे प्रेक्षक जाहले गुंग । जॅक्सन पाहण्यामधीं दंग ॥
आधींच आवाज सुंदर । त्यांत बालगंधर्व गाणार ॥
जॅक्सन खूष अनिवार । गूं गूं गूं गुणगुणे सूर ॥

चा. क्र. ३) गंधर्व छेडितोय तारा इकडे सारंग्यांच्या ॥
पण इकडे कोण काढतोय शिरा जॅक्सनच्या ॥
धडधडा आवाज आला गोळ्या उडाल्या पिस्तुलाच्या ॥
जॅक्सन जाहला ठार बंद झाली वाचा ॥
स्वर्गात गेला भेटीस खऱ्या गंधर्वाच्या ॥

चा. क्र. ४) लगट हाहाःकार झाला थेटरांत, पळापळ झाली शहरांत, धरपकड झाली किती त्यांत, किती निरपराधीही त्यांत, गव्हासंगे किडे भरडत, कान्हेरे, कर्वे, देशपांडे मुख्य हे त्यांत ॥ अधिकारी सर्व खवळिती, कोणाच्या मुसक्या बांधिती, लथाबुक्या कुणाला देती, संगिनी कुणा खुपसती, कोणाच्या तोंडात लघुशंका ही करती ॥ कित्येकांना गोळ्या घालती, कित्येकाना विंचू डसविती, कान्हेरे, कर्वे, देशपांडयांना फांसावर देती ॥ सरकारनं घेतला संशय, विनायकाचे यांना सहाय्य, असणार निःसंशय, पकड वॉरंट धाडले हाय हाय, विनायक होता त्यावेळीं पॅरीस शहरास ॥ वॉरंटाची बातमी दिली तिथं कुणी त्यास ॥ मित्र बोलती विनायकास, नको जाऊं तूं इंग्लंडास, पकडून नेतील तुरुंगास, इथं राहुन करी कार्यास, इथूनच हालीव सूत्रांस, विनायक बोले सर्वांस, दुःखात लोटून सर्वांस, काय राहूं स्वस्थ मी खास, नीचवृत्ती हीच एक नडली आपल्या देशास ॥ प्राणाची पर्वा कोणास, मरण चुकले काय कोणास, "बस्स तें कांहीं नाहीं" जाणार असाच इंग्लंडास असं बोलून ठेवला पाय बोटीवर खास ॥ उतरला लंडनच्या किनाऱ्यास, (१०):—

॥ मोहिम ५ वी [illegible] ॥

चाल क्र. ४ लगट) तोंच आवाज आला कानास, "हियर हियर, इथंच इथंच" शिपायांनीं वेढिले त्यांस, करकच्च बांधले त्यास, पाठवले त्यांना तुरुंगास, ब्रिस्टलच्या तुरुंग अरण्यात ठाऊक सर्वांस ॥ बातमी गेली साऱ्या देशास, नायक गेला म्हणती आज खास, पण वाव आहे यापुढेंच जाणा शौर्यास ॥ ५ ॥

॥ मोहिम ६ वी ॥

चा. क्रमांक ५) बंदोबस्त करून चढविले बोटीवर त्यांस, कडक पहाऱ्यांत चालली बोट विलायतेस, संपली रात्र, मग पहाटेच्या समयांस, विनायक बोले शिपायास, जावे शौचास, मला हो खास, याच वेळेस ॥
ऐकून हुकूम कैद्याचा वाटले शिपायास, हा कैदी नव्हे आपणच कैदी खरे खास, निमुटपणें हुकूम ऐकून नेले शौचास, विनायक संडासात जाई, विचार मनीं पाही, करावी गत काई, पळून जाण्यास ॥
महाराष्ट्रीय बाणा कसा दाखवावा यांना, संडासाची आतील व्यवस्था ध्यानीं तुम्हीं आणा, आंत आरशे चारी बाजूस लावले असतांना, कैद्याची आतली हालचाल, बाहेर दिसणार, व्यवस्था सुंदर, बोटीवर जाणा ॥

चा. क्र. १) थोडा वेळ करतां विचारास, मार्ग दिसे त्यास, युक्ती एक खास, सुचतांच लगेच आणली अमलांत, कपडे काढून आरसे झांकले आंत, उडी मारून घातला खिडकीला हात ॥
आनंदमूर्ती गेले भोंकातून, सिरज किल्ल्यातून, पहावें ग्रंथातून, तसेच खिडकीतून ओकले शरिरास, बुडाला समुद्रात तो खास, बोटी सुरवांत पोहत जाण्यास ॥

चा. क्र. २)
समुद्रानें अलग झेलून, पाळिले आपले वचन ॥
बाळास खांद्यावर घेऊन, चालवला वेगें जोरानं ॥
बुडत बुडत गेला पोहून, परि त्याची दाद कोणा न ॥
कारी कृष्ण यमुना पावन, तसा सागर विनायकानं ॥

चा. क्र. ३)
बराच वेळ झाला तरी संडास उघडत कां नाहीं ॥
संशय येती इंग्रजी सोल्जर भाई ॥
लाथ मारून फोडला दरवाजा एकाच घाई ॥
तों दिसले काय आंत कैदी मुळीच तो नाहीं ॥
पिंजऱ्यातला पक्षी गेला उडून म्हणती नवलाई ॥
भाग गया, भाग गया, देखो, ओरडती पाहीं ॥
अरे! पकडो! पकडो! हरामीको नाद घुमताई (99) ॥

॥ मोहीम [illegible] ॥

चा. क्र. ३) तोबा, तोबा, संसारमेंसे सैतान कैसा भागगई ॥

चा. क्र. ४ लगट) जसा शिवबा पन्हाळ्याहून गेला, कीं आग्र्याहून निसटला, राजाराम जिंजिहून गेला, तसा वीर तिथून निसटला, जेंवा दिसलं मग शिपायाला, धडधडा झाडिल्या गोळ्यां, विनायकानें नाहीं मानल्या, बुडत बुडत दीड मैल समुद्र पोहूनी गेला ॥

चा. क्र. ८ दांगटी) तो फ्रान्सच्या किनाऱ्याला हात, दगडी तो तट, लागतां आनंद फार झाला, जरी पोहून पोहून होता दमला, तार तार तसाच चढून गेला, झर झर झरा पळूं लागला, पोलीस पोलीस म्हणून ओरडूं लागला, बोट इकडे लागली किनाऱ्याला, शिपायांजीं पाठलाग केला, विनायक बोले शिपायाला, मी फ्रान्सच्या, दादा ॥

तुमच्या मॅजिस्ट्रेटकडे मला, घेऊनी चला, गोऱ्या शिपायांनी पाठलाग केला, तोंच इंग्रज शिपाई जवळ आला, बोलला फ्रान्सच्या शिपायाला, कैदी हाय आमचा द्यावा आम्हांला, फ्रान्सच्या शिपायानं सवाल केला, कैदी नाहीं मिळायचा तुम्हांला, हद्द काय इंग्लंडची समजतां मनाला, फ्रान्सची हद्द आहे ही बोला, इंग्रज शिपाई गारेगार झाला, गा ऐकून दादा ॥

यत्नपरी त्यानं नाहीं सोडला, नोटाचं पुडकं दावलं त्याला, पैशाची आशा दावली त्याला, पाणी सुटलं शिपायाच्या तोंडाला, नोटानं खिसा गरम झाला, हात तेवा लगेच नरम पडला, शरम सोडून त्यानं स्वाधीन केला, हो विनायकाला, दादा ॥

विनायक कैद पुन्हा झाला, नेहूनिया बोटीवरती डांबला, भारी बेडीनं जखडविला, भीती ते होती त्यांच्या जिवाला, कैदी कवा पोंचतोय हिंदुस्थानाला, आशा मग तरीच आपल्या जिवाला, लागेना गोड अन्न खानाला, जिवांत जीव नव्हता तेव्हां कुणाला, हो ऐका पुढं दादा ॥ ५ ॥

कडवें ७ वें

चाल क्रमांक ३) बंदोबस्त करून ओटीवरी, श्रेष्ठा हातीं भारी, चढविल्या तरी, भीती अंतरी, याच्या मुळीं नाहीं, खवळून बोलला साहेब याच हो समयीं ॥

काफर! अभी तुमको ठीक बतायेंगे, हम भी देखेंगे, कैसा जायेंगे, भाग तूं यहांसे, जहन्नममें भेज देऊंगा समज ले दिलसे ॥

विनायक पूर्ण खवळला, लालेलाल झाला, बोल शिपायाला, असेल जर तुजला, आशा जगण्याची, माझ्या वाटेला जाऊन नको पाहूं परिक्षा विषाची ॥

बोलशील पुन्हां तं जरी, बेड्या जरी भारी, तोडुनी तरी, धांऊन येईन, नरडीचा घोट या क्षणीं तुझ्या घेईन ॥

चाल क्र. २) जसा वाघ शेळीवर झडप घालुनी जावा ॥
पराक्रमी भीमानें जरासंध फाडावा ॥
कींवा शिवें औरंगजेबाचें तुडून पडावा ॥
तसा धांवुन येईन तुझा करकडून चावा ॥
काय आहे सांगा सिंहाला प्राणाची पर्वा ॥
ती तुमच्यासारख्या भित्र्यां भेकड जीवां ॥

चाल क्र. (जात ४) बेड्यांच्या खळखळाटांत, विनायक पोचला मुंबईत, वाघाला जसा पिंजऱ्यांत, तसा घालता स्पेशल गाडीत, शिपायांचा कडक बंदोबस्त, सभोंवतीं गराडा दरोबस्त, नेऊं लागले तेव्हां रस्त्यांत, लाखो लोक करिती स्वागत, आतुरतेनें त्यांस पाहत, सुवासिनी आशिर्वाद देत, बायाबापड्या आंसू ढाळीत, तरुणांना स्फुरण तेव्हां येत। जयजयकार झाला शहरांत, जणूं वज्रदेहीं दीसत, कीं अभिमन्यू भासत, दुंदुभी वाजे स्वर्गात, अशा रीतीनें गेला तुरुंगात वीर गर्जत ॥ न्यायाधिशानीं निवाडा केला, दिली शिक्षा विनायकाला, पन्नास वर्षे जन्मठेपेला, झालें दुःख तेव्हां सर्वांला, नाहीं पर्वा त्याची पण त्याला, डोंगरीच्या तुरुंगात राजबिंडा पोंचला ॥

चाल क्र. ६) आणि शिक्षा झाल्या कोणाला, त्याच वेळेला, नारायणराव याला, धाडले सहा महिनें तुरुंगास, जन्मठेप झाली वीर सोमणास, अशा कितिकांच्या सांगू नांवांस ॥ ७ ॥

॥ मोहीत दर्शी ॥

चा. क्र. ५ कारावास) डोंगरीच्या तुरुंग जुना प्रसिद्ध तोफार, जसा यमाचा दरबार, जणूं काळाचे तें घर, तिथें ठेवलं सावर, विनायकास शिक्षा भोगण्या, भोगण्या हो, मृत्युलोकीं नरक यातना ॥

कठीण काम दिलं प्रथम चक्की पिसण्यास, लावलं जेलरानें त्यांस, ज्याला पाहतांना कैद्यास, होई यमाचाच भास, चक्कीकसलीशरीर पिसणार, पिसणार हो, सारे रक्त शोषून घेणार ॥

चा. क्र. कराज ५) ही बातमी कळाली पत्नीला, गहिवर आला, धक्का बैसला, ऐकतां शिक्षेला, हो, पन्नास वर्षांला ॥

या जन्मी परत भेटीची, परत येण्याची, खुंटली साची, आशा जीवाची, हो, वाटले तिजला ॥

चा. क्र. २) मनीं आशा फार वाईला। भेटावं एकदां रावाला ॥
धांवत गेली तुरुंगाला। भेटीचा परवाना मिळाला ॥
विजायक बाहेरी आला। तुरुंगाचा दरवाजा खुलला ॥
कैद्यांचा पोषाख अंगाला। बेड्यांचा भार शरीराला ॥

चा. क्र. ३) थरथरली बाई नवऱ्याला समोर पाहून ॥
कर्दळीपरी कांपली जीव धडधडून ॥
घळघळा आसूपाट वाहती डोळ्यांतून ॥
बोलायची इच्छापण शब्द मुळींच उमटेना ॥
धीर धरून केला सवाल विनायकानं ॥
नका करूं शोक तुम्ही रहा धीर धरून ॥
मांडीला आम्हीं राष्ट्रसंसार हे जाणून ॥
ईश्वरांवरीं भरवसा ठेवावा पूर्ण ॥
येईन परत भेटीस असा द्या ध्यान ॥

चा. क्र. १०) बाळपणीं कंठा मोत्याचा, मातेनं गळ्यामधीं साचा ॥
तरुणपणीं तुम्ही लग्नाचा, घातला हार पुष्पांचा ॥
आज हार भारतमातेचा, घातला गळ्यामधीं साचा ॥

अंतरा) ॥ पन्नास वर्षे आम्ही जगणार ॥ आशिर्वाद तिचा खरोखर ॥
॥ भय वाटले तोच रावणार ॥

चा. क्र. १०) द्या निरोप आम्हां जाण्यास। नका करूं व्यर्थ शोकास ॥

चा. क्र. २८) बोल पतीचे वीरश्रीचे ऐकून आनंद जाहला।
दुःखाश्रूं गेले निघून त्यावेळां ॥

प्रेमाश्रूं नयनांतुनी आले कंठ दाटूनी आला, मुखांतुन शब्द काय उमटला ॥
आनंदानें साध्वी बोलली आपुल्या प्राणनाथाला।
भगिनींनो बोल ठेवा चित्ताला ॥ :- १४

॥ मोहीम ७ वी चालू ॥

चा. क्र. अंतरा २४) ॥ नका चिंता करू माझी जपावं आपल्या जीवाला ॥
॥ ही भारतमाता उभी तुमच्या पाठीला ॥
॥ जगदंबा भवानी देई आशिर्वादाला ॥

चा. क्र. २४) राहील जगतीं वीरपत्नीला शोभेल या बाण्यानें ।
भरवंसा देवावरी ठेवणें ॥

चा. क्र. १७) तावडतोब तारातूर आली, पिंजऱ्यांत रवानगी केली ॥
दर्शनें पतीच्या घाली, मग बाई तिथून ती गेली ॥
प्रेमाजें तिच्या या वेळीं । किनारा खामर भूतळीं ॥

अंगार) ॥ हे बोल पतिव्रतेचे ॥ ना कधीं फोल व्हायाचे ॥
॥ ईश्वरी खेळ दैवाचे ॥
होणारें नाहीं चूकणार । तोंच भारत मुक्त करणार ॥८॥

॥ मोहीम ८ वी ॥

चा. क्र. ३) डोंगरीहून मुक्काम उठवीला, ठाण्याच्या तुरुंगाला, नंतर अंदमानला, शिक्षा भोगण्या विनायकराव, भोगुनी राखलें भारती नांव; धन्य तो धन्य विनायकराव ॥

अंदमानचा लागेना अंत, जो जो तिथें जात, परत ना येत, परी त्याचा कावळा तयाचे अंत । शिक्षेची नाहीं मनाला खंत, म्हणून त्याला म्हणती राष्ट्रसंत ॥

चा. क्र. २) तेलाच्या घाण्याला जुंपले विनायकास ॥
मोटा ओढणें काम तर होतें नित्य तें खास ॥
काथ्या कुटणें परी नाहीं त्याला वीर तो त्रास ॥
दगड फोडणें काम रोजचें नित्य सर्वास ॥
अशा रीतीनें दिवस काढले अंदमानास ॥
विनायकाचा आपलाच राहिला नाहीं मुळीं मांस ॥

चा. क्र. ४ (अंगार) चौदा वर्षे अंदमानाला, मग आणलें रत्नागिरीला, स्थानबंदी फक्त वीराला, तिथें राहून अस्पृश्य उध्दाराला, केलं पहा त्याच कार्याला, पतीत पावन मंदीर खोलून देतसे याला ॥ मान्याचा सूर्य उगवला, आलं खबर मंत्रीमंडळ महाराष्ट्राला ॥ अधिकार आले काँग्रेसला, जमनादास मेहतानीं बोला, पुढाऱ्यांशीं विचार केला, अन बिनशर्त सोडलं रावाला, वीर सावरकर बैठला, मृत्यूशीं झुंज खेळून वीर तो आला ॥ सर्वांनीं गौरव केला, अखिल भारतीय हिंदुसभाध्यक्ष जाहला ॥ हिंदुस्तान हिंदूचा तत्व सांगे जगताला ॥ करा मदत त्याच्या कार्याला, मिळवून देईल स्वातंत्र्य तोंच भारताला ॥ :- (३५)

॥ [illegible] ॥

चा. का. ४) (अगर) असें वीर येती जन्माला, म्हणून स्फूर्ती येते शाहीराला, करुनिया प्रणाम सर्वांला, संपवितो आज शाहीर ही कवनांची माला ॥

चा. श्री. १) पूज्य धन्य वीर सावरकर, धन्य खरोखर, खरें तुम्ही शूर, मांडिला तुम्हीं देश संसार, आला हिंदूनां तुम्हींच आधार, तुम्हांला प्रणाम वारंवार ॥

कवी- शाहीर गणेश दीक्षित, चिंचणीकर ख्यात, सातारा जिल्ह्यांत, सांगलीस राहून करी सेवा, शाहिरी मुजरा त्याचा घ्यावा, नव्याला घ्यावा स्फूर्तीठेवा ॥९॥ [illegible] दि. १२।१०।४८

(द्वारा एन. के. गिजरे पेठकर गल्ली [illegible] महाल नागपूर २)

॥ पोवाडा :- अग्रजन्मी संभाजी महाराज अर्थात ओल्याजी केसकर ॥

॥ कवी :- क्रांतीशाहीर] ॥ मोहीम १ ली ॥ [ग. द. दीक्षित येचणीकर ॥

चा.क्र. १) जगीं झाले कितीतरी धर्मवीर, मोठे रणशूर, सर्वांहून थोर,
शिवाजीचा पुत्र संभाजी खास, धर्मरक्षण्याचा ध्यास तेज्यास,
अर्पिले प्राण धन्य जगतास ॥ धृ० ॥

चाल क्रमांक ५) दिल्लीच्या तख्तावरी बादशाह जो घोरी, अस्मात झाला जो
शहाबुद्दीन घोरी, पृथ्वीराज बाण मारून ज्यास ठार करी, तोच
येई पुन्हां जन्मासी, मोंगल घराण्यासी, सरदारायासी, दिल्ली तख्ताला ॥
त्याचे पोटीं पुत्र झाला जोन ज्याचे अकबर, जणूं पुन्हां येई जन्मासी
पहिला अकबर, हिंदूचा कळवळा त्यास आला अकबर, बापाचा
जुलूम पाहून, वैतागून मन, आला बहु रागे, सुचेना कांहीं त्याला ॥
बापाची राज्य करण्याची अन्यायी रीती, झुगारून फावया तयार
झाला त्यावेळीं, बंड करण्याची योजितसे मग युक्ती, नाहीं
आपणां मदत मिळत, म्हणूनीयां स्वस्थ, होता त्यावेळा ॥

चा.क्र. २) औरंगजेब कलीचा अवतार, खरासाचार, छळितो अनिवार,
प्रजा तेव्हा झाली फार हैराण (रजपूत मराठे होती हैराण,
कराया बादशहाचे बलीदान, तयार झाले तळहातीं घेऊन प्राण ॥
मेवाडच्या राणा राजसिंह, जणूं नारसिंह, कोपला सिंह,
कारण बादशहानें छळलें अनिवार, जसवंतसिंगा विष चारून केलें ठार,
ज्यानें दिला मिळवून राज्य कारभार ॥
म्हणून कोपला मेवाडच्या राणा, अनिवार जाणा, घ्यावया प्राणा,
बादशहाच्या झाला तय्यार, अकबराशी करून ज्ञान विचार,
बांधिले संधान [illegible] फार ॥

चा.क्र. २) जसवंतसिंगाचा अपमान केला। साम्राज्यासाठीं जो झटला ॥
हाय खाऊन प्राण त्यानं दिला। आपदा यवनी राजाला ॥
सर्वांना विचार काय आला। जुलमी बादशहा नको हा असला ॥
म्हणून करती घोर युद्धाला। बादशहा शरण मग आला ॥

चा.क्र. ३) तह करून औरंगजेबानं शांत केलं त्याला ॥
अकबराला विचार त्यावेळीं काय हो आला ॥
राजसिंह नाहीं करणार मदत आपणांला ॥
म्हणून दक्षिणेत जाण्याचा बेत ठरविला ॥
त्यावेळीं दक्षिणेत हाहाःकार झालेला ॥
स्वातंत्र्यसूर्य शिवबाचा अस्त झालेला ॥
आला पुत्र शूर संभाजी राजा गादीला ॥
थोडक्यांच काळामधें त्यानं दरारा बसविला ॥ (१७)

॥ मोहीम १ ली – चालू ॥

चा.क्र. ३)
अकबरनं संभाजी एकच वयाचा झाला ॥
दोघेही पराक्रमी शूर होते त्या काळा ॥
दोघांनी करावी मैत्री घात योजिला ॥

चा.क्र. ४ उघट) ही बातमी कळली शहाला, कपटाचा खेळ त्यानं केला, एक पत्र आपल्या पुत्राला, धाडून दिलं त्यावेळां, शा! अकबर खानखेळतं केला, संभाजी राजा पकडायला, काय छान डाव योजिला, माझा खरा पुत्र तूं झाला, असं पत्र लिहिलं त्यावेळां, तें संभाजीस मिळण्याचा डाव टाकीला ॥ तो हेतू सफळ जाहला, पत्र मिळालं संभाजी राजाला, वाचून चढला क्रोधाला, अरे! हा कपटी अकबर झाला, आणि त्याचा नाद सोडला, स्वारीवरती जाण्याचा विचार त्यानं सुरू केला ॥

चा.क्र. १) शहानं दुसरा काय डाव, केला ऐकावं, खासा उपाव, चेथवलं त्यानं फिरंगाणास, संभाजीवरती स्वारी करण्यास, टाकला फांसा यादवकास ॥

॥ मोहीम २ री ॥

चा.क्र. १) कोकणांत तेव्हां त्यावेळीं, फिरंग्यानीं केली, फार बंडाळी, जाचक ती झाली हिंदुमानास, कंटाळले लोक आपल्या जीवनास, हाकलावा कसा विचार सर्वांस ॥
घाटाखालीं तळकोंकण, रम्य ठिकाण, निसर्गाचं रान, दर्या किनाऱ्यांस किल्ले किती छान, आंबे पोफळीचे दाट जिथं रान, झाले जणूं नंदनवन निर्माण ॥
छत्रपती शिवाजी शूर, राजावरी स्थीर, चारी मुलखांवर, दोमनी ठाणेंच सागरावरी खास, बांधीले किल्ले आजिंक्य त्यास, मालवण सिंधुदुर्ग देती आज साक्ष ॥

चा.क्र. २)
स्वारीची तय्यारी झालीं, सारी सैन्यं तयार ती केली ॥
राजाची स्वारी नटलेली, रणदेवी जेथें असलेली ॥
द्यावया निरोप राणीचा, स्वारी महालामाजीं ती गेली ॥
स्वातंत्र्य देवी दीसली, येसूबाई वीर स्त्री झाली ॥

चाल क्र. ५/१ कराव) राजे झाले तयार जावयासी हे पाहून, स्वागत कराया धांवून, वीर कंकण बांधून, मन चढ़ तें करून, पंचारती हातीं घेऊन, राजांना ओवाळूं लागली, लागली हो, आरती हातांतून खालीं पडली ॥

चा.क्र. ४ लावट) बाईच्या चरका हृदयाला, बसला, म्हणे अपशकून झाला, वाहती नेत्रीं अश्रू खळखळां। उजवा नेत्र स्फुरूं लागला, हातांतला दिवा मालवला। ज्योतीचा नाश त्या झाला, म्हणून राजाचे रक्षण करण्याला, दुसरी ज्योत दिली हो राजाला, राखण्या राजज्योतीला। (१८)—

॥ मोहीम २ री ॥

पा.क्र. ४ उगट) चा.क्र. ३) ती ज्योत कोणती बोला, जोत्याजी केसकर हेंच नांव ज्योतीला ॥
डोळ्यांतले अश्रू पुसूनिया बोलली राजाला ॥
जोत्याजी थोरला बंधू पाहिजे मानला ॥
ती आज्ञा रातीची वेध मानून चालला ॥
वाटेंत कुळूख सर करीत पोंचला दुर्गाला ॥
सिंधुदुर्ग किल्ल्याजवळ येऊन पोंचला ॥
मराठ्यांनी आरमाराचा वेढा दिला किल्ल्याला ॥

चा.क्र. ४ उगट) आलं तोंड लोगळं कुष्याला, दर्यासारंग मराठा उतरला, भगवा झेंडा घेऊन हातला, चरचरां कांपती फिरंग्याना, तलवारी वाजती खणखणां, बंदुका वाजती झणझणा, उडताती गोळ्या हणणा, बाण सुटती सूं सूं सणाणां, शिरें पडती खालीं दणाणा, टोपीकर करती हणहणा, शिबंदी टोप्या धरणीस आल्या जाणा, पराभव केला फिरंग्याचा फडशा पाडला ॥ शिवबांच शिरकाण तसं आज फिरंग्याण बोला ॥ सिंधुदुर्ग हस्तगत केला, अंमल जाहीर केला, आणि चालला आपल्या देशाला, जलमार्गें जाण्याचा त्यानं बेत ठरविला ॥ राजा गलबतांत बैसला, शिडें उभारुन चालला, फडके भगवा झेंडा गलबताला, विजयाची धुंद भगव्याला, ऐटीनं डुलत चालला, किती दर्या त्यानीं तोडला, रत्नागिरी मागें टाकला, जयगडच्या खाडीमधें आला, इतक्यांत आला परमेश्वरी घाला, होणार चुकेना कोणाला, सृष्टीनियम चुकेल कसा बोला, दर्यानं कहर उडविला, लागलाय तुफान करण्याला, मागं कृष्णजन्म जेंवा झाला, वसुदेव घेऊन कृष्णाला, गोकुळामाजीं चालला, यमुनेनं अडविलं त्याला, महापूर तिला आलेला, वसुदेव यमुनेंत आला, करी तुफान यमुना त्यावेळां, झाली उत्सुक भेटण्या कृष्णाला, कृष्णानं यमुनेला चरणस्पर्श जेंवा केला ॥ झाली दुभंग यमुना त्यावेळां, कान दिली वाट वसुदेवाला, वसुदेव पोंचला गोकुळाला, थेट तसाच प्रसंग इथं आला, राजाचं दर्शन घेण्याला सागर आतूर कें झाला, गलबत लागलं डळमळायला, राजानं सुकाणूवाल्यास, सवाल काय केला ॥ गलबत लाव तटाला, आटोकाट प्रयत्न त्यानं केला, पण गलबत लागेना कांठाला, भाऊ आणिबाणीच्या या वेळेला, एक बाई ताडकन उभी राहिली त्यावेळां ॥ गलबताचा दोर तिनं एका हातामधीं धरला ॥ तलवार दुसऱ्या हाताला, राजाचा प्राण वाचवायला, उडी टाकली तिनं समुद्राला, शिकस्तीचा यत्न तिनं केला, पण ती जातीचीच अबला, लागली बुडावयाला, संभाजीस अभिमान वाटला, वीराची नजर मिळणार तशाच वीराला ॥ एकमेकांची नजरानजर झाली त्यावेळां ॥ संगमशील व्यसनेष्णू सरंद न्याय हा आला ॥ (१९)

:-

॥ [illegible] ॥

चा. क्र. ४) छगट — पाहून तिच्या अवस्थेला, वीरस्त्रीचे रक्षण करण्याला, संभाजी तय्यार झाला, उडी टाकली त्यानं दर्याला, तो सागर आंत हो आला, राजा चालला तिला धरण्याला, जोत्याजीला विचार काय आला, हीच वेळ दिसत नाहीं भला, म्हणून त्यानं एक बाईला बाण मारिला ॥ खदखदा हसून तिनं उडी मारली दर्याला ॥

चा. क्र. ३)
जोत्याजीचा प्रयत्न अर्थात निष्फळ झाला ॥
जे होऊं नये वाटत होते हो त्याला ॥
तेंच कसें घडून आले पुढें नाशाला ॥

चा. क्र. ४) छगट — राजानं धरलं हो तिला, अन सुखरूप आणली कांठाला, पण तिनंच त्याचं आयुष्य लावलं कांठाला ॥ तो प्रकार पहा कसा झाला, पुढच्या चौकीं सांगील शाहीर पुढील कथनाला ॥ २ ॥

॥ [illegible] ॥

चा. क्र. १) सरवीनं लिवलं जे भाळीं, चुकेना कधीं काळीं, विषयलोभ जाळी, धरला ज्यानं परक्या स्त्रीच्या अभिलाष, त्याचा त्याच्या पूर्ण झाला हो नाश, पुराणांतरी हाच इतिहास ॥
लंकेचा राजा रावण, पराक्रमी महान, खरोखर असून, मंदोदरीचे वचन मोडले, परक्या स्त्रीस त्यानें हरण केले, म्हणून रामानें ठार केले ॥
सार्वभौम राजा दुर्योधन, हस्तिनापुरीं जाण, होता बलवान, भानुमती सुंदरस्त्री ही त्यास, तरी परस्त्रीचा त्याला अभिलाष, म्हणून शेवटीं गेला नरकास ॥
इंद्राचा पहा इतिहास, देवेंद्र जो खास, अप्सरा सेवेस, असून अहिल्येचा ध्यास चित्तास, हजारों भोकें पडली अंगास, लागला डाग तसाच चंद्रास ॥
उदयभान रजपूत वीर, मोठा किल्लेदार, कोंडाण्यावर, आडरा बिब्या असून महालास, जनानखाना निराळा विलास करण्यास, परी कमळेचा त्याला हव्यास ॥
म्हणून ज्ञानी तानाजीनं, गडावर जाऊन, त्याला ठार करून, कोंडाणा किल्ला सर केला, भगवा झेंडा फडकविला, संभाजी आणि कितीक दाखवला ॥

चा. क्र. २)
थेट तसा प्रकार इथं झाला, कामानं जिंकलं शूराला ॥
शंकराचार्य सांगती शिष्याला, ज्यानं काम शत्रू जिंकला ॥
तो देवाहून शूर झाला, पुराणांतरी पहा हो दाखला ॥
बाईनं जिंकलं शंभूला, विषयभोग सूचला त्याला ॥
म्हणून विलास भोगण्यासाठीं, संगमेश्वरी आला विसाव्याला ॥

चा. क्र. ३)
पांच सहा दिवस त्या ठायीं मुक्काम केला ॥
तुळशी हे नांव बाईस असें त्या बोला ॥
संभाजी विषय रंग्यालात गुंग जाहला ॥

॥ [illegible] ३ री चाल ॥

चा. क्र. ३)
इकडे औरंगजेब सैन्य घेऊन दक्षिणेत आला ॥
प्रचंड सेनासागर त्याचा हो आला ॥
विजापूर, गोवळकोंडयाचा नाश त्यानं केला ॥
निजामशाही, कुतुबशाही जोडली आपल्या राज्याला ॥
फक्त राज्य मराठयांचं आलं नव्हतं हाताला ॥
तें राज्य बुडवण्याची घोर तृष्णा जीवाला ॥
सोंबते बहुत दिवसांचे शल्य हृदयाला ॥

चा. क्र. ६/२ कटाव)
बादशाह औरंगजेब कपटी रनखोरवर, केला मनांत विचार, संभाजीस करण्या ठार, काय युक्ती दानदार, काढावी विचार मनाला, मनाला हो, एक उपाय सुचला त्याला ॥
फितुरीचे तीक्ष्ण हत्यार काढून, कलुषा फितूर करून, जहागीर आमिष दाखवून, कान पूर्ण तो भरून, पाठविला तकलीफ खानाला, खानाला हो, शंभूचा नाश करण्याला ॥
केतू जसा धांवे पूर्ण ग्रहण करण्यास, प्रखर तेजस्वी सूर्यास, राहू जसा त्या चंद्रास, जाई गिळावया ग्रास, तसा तकलीफखान शंभूला, शंभूला हो, येऊं लागला त्यास गिळण्याला ॥

चा. क्र. ६/६ कटाव)
संभाजी गुंग व्यसनांत, तुळशीच्या पाशांत, दारूच्या निशेंत, पडला विलासांत, काय बोलत, कलुषा कबजीस, हो, सावध रहाण्यास ॥

चा. क्र. ४ लगर)
कलुषा प्रधान बोले राजाला, महाराज सोडा चिंतेला, कोणी शत्रू नाहीं यास्थळीं, मी आहे रक्षण करण्याला, मग बोलला काय जोत्याजीला, तुझ्या घरचा निरोप बघ आला, तुझी पत्नी पडली अंथरुणाला, झाली आतुर तुला भेटण्याला, झणीं जावें तुवां गांवाला, जोत्याजी बोले कलुशाला, सोडून माझ्या राजाला, जाणार नाहीं मी यावेळीं, या महाराष्ट्राचा प्राण शंभूराजाला ॥ सोडून शंभूराजाला, कसं सांगता मला जायाला, काळवेळ दिसतो कीं नाहीं कांहीं आपणाला ॥ जर पत्नी गेली स्वर्गाला, तर तिथंच भेटीन मी तिला, राजापेक्षां अधिक नाहीं मला, पण संभाजीनं विचार काय केला, कांहीं काळ जोत्या दूर गेला, तर अकामिळेल विलास करण्याला, म्हणून त्यानं त्यास जाण्याचा हुकूम सोडला ॥ नाईलाज त्याचा मग झाला, राजाज्ञा वंद्य मानून निघून तो गेला ॥ देहानं तिथनं जरी गेला, परी मनानं संभाजी राजाजवळ राहिला ॥ इकडे ऐकाअकार झाला, तकलीफखानानं वेढलं संगमेश्वराला ॥ अकस्मात वेढलं वाड्याला, राजा धुंद होऊन पडलेला, खानानं कैद केलं त्याला, बेडया ठोकल्या हातापायाला, कोल्ह्यानं धरावं सिंहाला, कुत्र्यानं मारावं हत्तीला, सापानं गिळावं मुंगसाला, बेडकानं खावं सापाला, (२९):-

॥ पोवाडा क्र. ५ ॥

चा. क्र. ४) लगर — कावळ्यानं माराव गरुडाला, थेट तसा प्रकार हा झाला, रवानानं पकडून त्याला, तुळापुरीं घेऊन चालला, स्वातंत्र्यासिंह कपटानं असा फसविला ॥ कलूशानं त्याचा केसानं गळा कापला ॥

चा. क्र. ९) — हीवार्ता कळतां औरंग्याला, आनंद फार झाला, बोले आपणाला, फिरवूनी दाढीवरुनी हात, बोलला काय मोठ्या गर्वांत, झाला पुरा मराठी राज्याचा घात ॥३॥

॥ पोवाडा क्र. ६ ॥

चाल क्रमांक ५) जोत्याजी जलदीनं रायगडी चालला, अपशकून होती बहू त्यास त्यावेळां, कोल्ह्याच्या रडण्याचा स्वर ऐकू तो आला, कुणी रडती कितिक त्यावेळां, आकांत मांडिला, श्वानीं त्यावेळां ॥

एकीकडून घुबडांचा दिवसा फुत्कार आला, रानमांजर जाती आडवी कितिक वाटेला, जोत्याजी मनांमधें करतो काय विचाराला, काय पत्नी गेली स्वर्गाला, काय घात झाला, ठावे दैवाला ॥

होणार जाणार कळलं काय कोणाला, व्हायचे होऊन जाते पण शब्द दैवाला, होणारे चुकेना कधींही ब्रम्हदेवाला, व्हायचे होऊनी जाते, नंतर उमजते, असा मानवाला ॥

चाल क्र. ९) जोत्याजी अशा अवस्थेत, पूर्ण विचारात, मोठ्या वेगांत, रायगडावरती चढून गेला, माता येसूबाईला प्रणाम केला, झाली राणी भयभीत बघून त्याला ॥

येसूबाई धीराची खरी, झाली बावरी, धीराची खरी, काय राजांचे सांग वर्तमान, वेळ नको लावूं माझी तुला आण, खुशाली किंवा काय तें जाण ॥

चाल क्र. २) इतक्यांत प्रसंग दारुण, कसा घडला सांगतो खूण ॥
जोत्याजीची पत्नी धांऊन, त्याजागीं पाहीं येऊन ॥
नवऱ्यास समोर पाहून, भडकली बाई रागानं ॥
जगदंबा संचरली जाण, जोत्याजीस बोलली क्रोधानं ॥
कां आला राजांना सोडून, सांगा आधीं त्याचे कारण ॥
कां आला भेटण्या मज जाण, धिः तुमचे बाईलपण ॥

चा. क्र. ८) सांगती — जोत्याजी बोले त्यावेळां, येसूबाईला, राणूमाईला, कलूशानं कपट डाव केला, बायको हाय आजारी अंथरुणाला, आशा राहीलीया तिच्या जिवाला, खबर जा तिला भेटण्याला, राजांनीही दिल परवानगीला, म्हणून मी आलो पहायाला, गा ऐका म्होरं दादा ॥

ऐकून नवऱ्याचे बोल, पत्नीला खोल, आगीचा लोळ, अंगाचा भडका तिच्या झाला, नेत्रांतून जाळ पडला, गा ऐका दादा ॥

॥ मोहीम ... चालू ॥

चा.क्र. ८ डांगरी) जणूं काय खवळे वाघीण, जणूं काय चिडे नागीण, लाल होऊन, बोलली त्यावेळां ॥ ऐका तुम्ही दादा ॥
कधीं नाहीं केला अपमान, तुमचा मी जाण, कटू भाषण, ताडण केलं नाहीं तुम्हांला, परी राहवेना आज मजला, रागानं बोलते तुम्हांला, गा ऐकावं दादा ॥

चा.क्र. २)
काय नाहीं येतलं पुत्रीनं तुम्हां पोटाला ॥
काय वीज कोसळून पडली नाहीं अंगाला ॥
काय वाटेमधीं हो सर्प डंश नाहीं झाला ॥
काय पाय मोडून पडला नाहींत रस्त्याला ॥
काय झडत कां जीभ तुमची बोलण्याला ॥
राजापेक्षां बायको काय अधिक आली तुम्हांला ॥
मी मेले तर काय तोटा पडेल बायकोला ॥
राजाच्या जिवाला जर कां धोका कांहीं आला ॥
लाख मरो परंतू पोशिंदा पाहिजे आंचला ॥
जा उभें नका राहूं मुखींच माझ्या सामन्याला ॥
पती अतेची दृष्टी खाक करील तुम्हांला ॥

आज :-) बाई मला वाटते लाज, अशा बापल्याची, आज मी भार्या ॥

चा.क्र. ४ डगर) जोत्याजी लगेच निघण्यास तय्यार झाला ॥ इतक्यांत निरोप काय आला, हेरानं आणलं बातमीला, संभाजी राजा कैद झाला, जोत्याजी तीरासारखा धांवत गेला ॥ जेंव्हा कळला निरोप राणीला, पाणी आलं तिच्या डोळ्यांला, गंगेला पूर हो आला, गालांवरनं वाहूं लागला, ढकढकां हाकीं आलेला, वीर स्त्री पण आला उमाळा, पर गिळलं त्याच्या दुःखाला, सत्वर धांवत गेली आधीं तुरुंगाला ॥ दरवाजा त्याचा उघडीला, आंत राजाराम जेरबंद केला, भावोजी म्हणून हंबरडा तिनं फोडला ॥ मुजरा केलं तिनं हो राजाला, डोळ्यांत पाणी आणुनिया बोलली राजाला ॥

चा.क्र. १७)
अहो! सिंह कैद हो झाला । सौभाग्य हिरा पकडीला ।
शाहनं कैद केलं त्याला । धडगत दिसेना मजला ।
अन्याय पतीनी केला । कैदेत टाकलं आपणांला ।

अंतरा) ॥ पण ऐका ऐका गोष्टीला ॥ शिवाजीच्या आपुल्या वहिनीला ॥
ह्या पदरीं बाळ शिवबाला ॥

चा.क्र. १७)
वारस तुम्हींच गादीला । अवतार संभाजी या वेळा ॥ १ ॥
राजाराम बोले वहिनीला । जरी जीव कासावीस झाला ।
संभूदादा जरी पकडीला । आणीन सोडवून त्याला ।
तूं खरी माझी गे माता । काय मागसी ह्या पोराला ।:-

॥ मोहीम ४ थी चालू ॥

अंतरा) ॥ दैवाचा कोप जाहला ॥ यवनानं पगडा बसवीला ॥
॥ शंभूराजानं कैद केलं भजला ॥
चा. क्र. १८) त्याच्या रागा मुळींना भजला । मी लेकरू शंभूराजाला ॥२॥
आबासाहेब गेले स्वर्गाला । तेव्हांच बोधिले मजला ।
तूं खरा भाग्यवान आला । शंभूसारखा बंधू रे तुजला ।
जसा लक्ष्मण तो रामाला । तसा बाळ संभाजी तुजला ।
अंतरा) ॥ विसरलो नाहीं वचनाला ॥ सोडवीन शंभूदादाला ॥
॥ जेर करीन औरंगजेबाला ॥ सूड घेईन याच जन्माला ॥
चा. क्र. १७) नको चिंता करुं या येळा । जरा धीर धरावा त्याला ॥३॥
राजाराम करी निश्चय, मिळवून विजय, आधीन शिवाय,
चा. क्र. १) माझ्या लाडक्या शंभूराजास । गादीचा मालक, शिवाजी बाळास,
सेवा करण्याचा मान आम्हांस ॥ ४ ॥

॥ मोहीम ५ वी ॥

चा. क्र. १) शिवबाच्या गादीवर बसून, विचार करून, तयार होऊन, राजाराम
बोलवी आपुले सरदार । मल्हार निराजी खरा बाणेदार ।
धनाजी, संताजी सेनापती थोर ॥
स्वामिभक्त खंडोबल्लाळ, क्रोधाचा जाळ, वीर तेजाळ,
कोपले तेंवा हातीं तलवार उपसून, जो तो झाला तयार भाला परजून,
म्हणती आणूं आमचा राजा सोडवून ॥
राजाराम बोले सर्वांना, मराठ मावळ्यांना, चला उठा ना, सोडवाया
तुमचा शूर राणा । महाराष्ट्राच्या शौर्य आणा । हिंदमातेस सौभाग्य
द्या ना ॥
चाल क्र. २) तुम्हीं केलं यवना हैराण । एकेकाळीं मराठे बाण्यानं ॥
सिंहगडावरी तुम्ही जाण । केला ठार नीच उदेभान ॥
ठार केला तुम्हींच सैतान । महाबलाढ्य अफझूलखान ॥
पन्हाळगडीं खिंड रोखून । पळविला शीं फाजलखान ॥
शाहिस्त्याची बोटे तोडून । पळविला तो रानोरान ॥
बादशहाला तुरी देऊन । आला तुम्हीं सर्व निसटून ॥
चा. क्र. ३) तें तुम्हीं अजुनी कां स्वस्थ बसला हो बोला ॥
काय मराठी बाणा तुमचा नष्ट जाहला ॥
शिवरायानं जातांना काय धडा तुम्हां दिला ॥
चला उठा व्हाच तय्यार महादेव बोला ॥
तुम्हीं यानया ... मी चाललो याच घटकेला ॥ (पुढे)

॥ [illegible] ॥

चा. क्र. ४) लगट — हे शब्द ऐकले मात्र ज्याला, उपसूनी तलवार काज मेला, सर्वांनी हर हर महादेव गर्जीला ॥ हार करू म्हणती यवनाला, धूळ चारू दादीवाल्याला, मरहट्टा तय्यार झाला, हर महादेव गर्जला, शंभू कैलासांत जागा झाला, पुष्पवृष्टी स्वर्गातून देव करती त्यावेळी ॥

चा. क्र. ७) मेरीक १) — इकडे चालला खान घेऊनी शंभूराजाला कुच्चयुना ।
गर्वानं बेहोष होऊनी धुंद जाहले समयाला ॥
शंभूराजाच्या हातापायांमधे बेडीचा आवाज खळखळला ।
दीड मणाच्या बेड्या पायीं तशाच होत्या हाताला ॥
जहरी नागिणी घालुनी विळखा बसती जैशा झाडाला ।
तैशा बसल्या हातीं पायीं बेड्या शंभूराजाला ॥
खान आला दरमजल करीत तो जावळीच्या त्या रानाला ।
इतक्यामाजीं येऊन पोंचला जोत्याजी ही त्या जागेला ॥
पृथ्वीराजाला कैद करून जंव टाकले घोरीनं तुरुंगाला ।
चांदभाट हा मित्र संकटी सदैव होता पाठीला ॥
तोच पृथ्वीराज संभाजीच्या रुपें आला जन्माला ।
तसा शहाबुद्दीन घोरी औरंगजेब रुपें आला ॥
चांदभाट जसा पृथ्वीराजाला खरा मित्र संकटीं झाला ।
तसा जोत्याजी इकडे होता सदैव शंभूच्या पाठीला ॥
रामासी आणण्यास भरत तो बैरागी होऊन गेला ।
तसा राजाराम झाला बैरागी जणूं भरत जन्मा आला ॥

चा. क्र. ४) लगट — जोत्याजी आला रानाला, राजाच्या पाहिले पालखीला, शिपायांचा वेढा पालखीला, खान फार मागें राहिला, सहा जण पडले संगतीला, जोत्याजीनं बाण सोडला, ठार केले त्यानं शिपायाला, बाण कुठून असा हो आला, कांहीं कळेना मुसलमानाला, पुन्हा बाणांचा वर्षाव झाला, भोई सारे मुकले प्राणाला, इतक्यांत प्रकार काय झाला, गणफूलखानाचं थडगं हो त्याच रानाला ॥ जंव शंभू रानामधीं आला, शिर लागले खदखदा हसण्याला, पण शिपाई पडले त्यावेळा, पिशाच्च रुपानं अफझूलखान धांऊनी आला ॥ जोत्याजी पालखीजवळ आला, पिशाच्चानं धरले तव त्याला, खाली पाडून बसलं छातीला, राजानं हा प्रकार पाहिला, अन् ताडकन शुद्धीवर आला, कडकडा हातातील बेड्या तोडून थांबला ॥ खालीं पाडून पिशाच्च सैतानाला, मग उरावरती बैसला, मुष्टीप्रहार जोराचा केला, सैतानजी फार खवळला, आगीचा जाळ दीसला, कडकडा खाई दांताला, तडतडा मारी शिपायाला, काय बोलला जोत्याजीराजाला। :- (२५)

॥ मोहीम ५ वी चालू ॥

चा. क्र. ४) कां अर्थ घेसी तरसीला, आतां मरण योग्य रे मला, नाहीं येणार मी रायगडाला, साध्वीनं उपदेश केला, पण मी मानलं नाहीं वचनाला, असं तोंड दाखवूं तिला, इतक्यांत भवानी देवी दिसली राजाला ॥ घोड्यावरी शिवाजी राजा दिसे नयनाला ॥ तीपहा देवी या स्थळां, कोपलीसे दिसती रे मला, मी योग्य आतां मरणाला, हीच शिक्षा योग्य रे मला, जा, निरोप माझा सांग राजारामाला ॥ गादीवर बसून या वेळां, करी राज्यकारभाराला, संभाळ बाळ शिवबाला, माझ्या साध्वी येसूबाईला, मी योग्य नव्हे तख्ताला, आतां मरण एक देहाला, असं म्हणून पालखीत पुन्हां जाऊन बैसला ॥ राजा देव पाहून पिशाच्चानं पोबारा केला ॥ जोत्याजी उठून चालला, पण बेशुद्ध पडला धरणीला, भवानीनं मांडीवर घेऊन सावध केलं त्याला ॥ इकडे एका प्रकार काय झाला, खान जेव्हा आला त्या जागेला, तो पालखी दिसली त्याला, सारा बंदोबस्त पुन्हां केला, आणि मोठ्या वेगानं तिथून निघून तो गेला ॥ पाठोपाठून राजाराम आला त्याच जागेला ॥ तो दिसला जोत्याजी त्याला, जोत्याजीनं निरोप राजाचा सारा सांगितला ॥ झालं भवानीदर्शन गेला, दुःखात सुख हे बोलला, राजाचा निरोप सर्वांनीं जेव्हा ऐकला ॥ जोरानं चालले राजाला सोडवायाला ॥ पुढं ऐका प्रकार काय झाला, पाणी शाहीराच्या डोळ्यांला, आलं म्हणून पांचवा चौक बंद हो केला ॥ ५ ॥

॥ मोहीम ६ वी ॥

चा. क्र. १) बंदोबस्तानं खान तो आला, घेऊन राजाला, तुळापुराला, बादशहास ~~झाला~~ आनंद झाला, स्वर्ग जणूं आला त्याच्या हाताला, मनातील हेतू पुरा झाला ॥

संभाजीस ठार मारून, राज्य घेऊन, खास मी करीन, यवनी धर्माच्या प्रचारकार्यास, साम्राज्य सारें मोंगलांचे खास, पैगंबर फिदा होईल आपणांस ॥

अंधार कोठडीत संभाजी, असतां रणगाजी, आठवी कृती जी, जी, केली होती धुंद होऊनी व्यसनांत, तुळशीच्या पडून प्रेमपाशांत, कलुषाच्या पडून मंत्रतंत्रात ॥

सोयरा मातेस मीच मारिलें, सरदार तसें भले, शिरकाण मी केलें, दिसे तो धिक्कार नजरा नयनांस, कानावरी येती किंकाळ्या खास, स्त्रियां शिर्क्यांच्या दिसती डोळ्यांस ॥

चा. क्र. २) आबासाहेबानीं राज्य स्थापियलें, मी नाहीं तें राखियलें ॥
अष्टप्रधान त्यानीं नेमियले, मी सर्व स्वर्गी धाडियले ॥

गावळे ॥ [illegible] ॥

चाल क्रं. २) गावळे सर्व जमवीले । मी सर्व दूर पळवीले ॥
जिजामातेस त्यांनीं वंदिले । सोयरामातेस ठार मी केलें ॥
त्यानीं पत्नीस पूज्य मानिले । येसूबाईचे मी न ऐकले ॥
तान्हाजीसारखे बंधू मिळविले । लहान बंधूस मी तुरुंगीं टाकले ॥
बाजी, फंक मित्र तक्क केले । जोत्याजीस मी दूर धाडिले ॥

चा. क्रं. [illegible] (छोट) आठवून पूर्व कर्माला, करी पूर्ते पश्चात्तापाला, आठवी गेल्या मातेला, गुरु माऊली रामदासाला, आठवी शिवाजीराजाला, आठवी जिजामाईला, करुनिया प्रणाम सर्वांला, चित्तात काय बोलला, आबासाहेब करावी क्षमा लेकुऱ्या बाळाला ॥ शोभत नाहीं मी योग्य पुत्र तुम्हांला ॥

चा. क्रं. ३) देहांत प्रायश्चित्तच योग्य हो मला ॥
इकडे मराठे वीरांनी विचार काय हो केला ॥
राजाराम आदि सर्वांनीं बेत हरवीला ॥
जोत्याजीस शहाजादीकडे पाठवून दिला ॥

चाल क्रं. ४ लंगर) एक मार्ग बाकी राहिला, राजाचे प्राण वाचवायला, शहाजादी करितसे प्रेम फार शंभूला ॥ जोत्याजी तिकडे निघाला, तो फकीर तयार झाला, लांब शुभ्र दाढी सोडला, एक डगला घालून अंगाला, जपमाळ घेऊन हाताला, भेटला असा शहाजादीला, अन जोत्याजी बोलला तिला, एक विनंती तुमच्या चरणांला, राजाच्या प्राणाची भिक्षा घाला आम्हांला ॥ शहाजादी झेबुन्निसा बोलली जोत्याजीरावाला ॥ जर कराल तरी तुम्हीं त्यास शादी करण्याला ॥ मनापासून वरलें मी त्याला, त्याच्याशिवाय बाकीचे पुरुष पित्यासम मजला ॥ वळवाल तुम्हीं जर त्याला, तर आशा एक जगण्याला, म्हणून द्यावं इस्लाम धर्माला, शहा देईल जीवदानाला, एकदां इथून निघून जर गेला, पुन्हां हिंदू होऊन करील संसार सुखाचा भोळा ॥ एक आंगठी खुणेसाठीं दिली जोत्याजीरावाला ॥ ही युक्ती पटली जोत्याजीला, शहाच्या दरबारांत गेला, अन बोलला बादशहाला, आलो आशिर्वाद देण्याला, इस्लामपूरचा काजी म्हणती मला, चहूंकडे तुझ्या कीर्तीचा डंका वाजला ॥ ऐकून आलो भेटीला, मासं एक सांगणं तुला, तूं जो हा मराठा पकडीला, त्याला पाहिजे मुसलमान केला, होईल फिदा पैगंबर अल्ला, जर देशील परवाना मला, वळवीन खास मी त्याला, बादशहास आनंद झाला, आंधळा मागे देवा एक डोळा, देव म्हणे दोन घे बाळा, तसं झालं त्या औरंगजेबाला, परवाना दिला काजीला, तंवा काजी तुरुंगामधीं गेला, काय बोलला शंभूराजाला, कां पडतोस व्यर्थ हट्टाला, फुकट प्राणाला, बळी या वेळां, हे रीत [illegible] मजला ॥ :-

॥ मोहीम पुढे चालू ॥

चा.क्र. ५ कथव ५ इस्लामी धर्म घ्यायला, सल्ला द्यायला, जिरोप कळवायला हो, आलो मी बोला ॥
शहाजादी झेबुन्निसा मला, मर्जी योजिली, पती तुला मला, वराया इच्छी,
तयार ती झाली, तुझ्यावीण वाली, कोण यावेळां, हो, सांगते तिजला ॥
चा.क्र. ४) लगट जर नाहीं वरलेस तिला, तर तिचा प्राण जाईल स्वर्गाला, म्हणून सांगतो
हिताचा सल्ला, हो मुसलमान यावेळां, बादशहाचा जावाई होण्याचा मान
तुज पहिला ॥ मग सूड घेई चांगला, करुनिया ठार रे त्याला, तूंच यावें
दिल्ली तख्ताला, ऐकून शंभू खवळला, गरगरा फिरवी नेत्रांला, काजीच्या
अंगावरीं गेला, हिसका मारला त्याच्या दाढीला, तों दाढी आली हाताला,
जो त्यांजीला पाहूनी पैजेच वाटले सजाला ॥ मज पाप्याकरितां कां व्यर्थ धरसी
तरदीला ॥ शेवटचें सांगणें तुला, जा परत रायगडाला, जो त्याजी खिन्न
वदनानं निघून तो गेला ॥ इकडे ऐका प्रकार काय झाला, शहाजादी
बोलली बापाला, ऐका तें सांगतो तुम्हांला, बाबा! नका मारुं शंभूला,
सोडा बाबा शूर वीराला, जरी देह नष्ट तुम्हीं केला, तरी आत्मा अमर
राहिला, एक शंभू ठार जरी झाला, त्याच्या रक्ताथेंबागणीक येतील शंभू
जन्माला ॥ पण काय औरंगजेबाला, सूडानं बेफाम झाला, बोलला काय
कन्येला, वा! पोरटे काय शिकवतीस मला, वश केलं त्यानं काय तुला?,
कां भाळलीस गं तूं त्याला, ज्यानं केलं हैराण मला, अफझूल खान ज्यानं
ठार केला, मामाच्या कापले बोटाला, तुरी देऊन माझ्या हाताला, आणि
गेला पळून आपल्या देशाला, त्याचा पुत्र आयता गवसला, त्यानं किती
त्रास दिला मला, रात्रंदिन चिंता जीवाला, डिवचलं मी घोर सापाला,
आतां कसं सोडूं गं त्याला, करणार ठार मी त्याला, सूडाच्या जाळ
देहाला, उगवून सूड घेणार याच वक्ताला ॥
चा.क्र. १) ऐका पुढे प्रकार काय झाला, पुढील चौकाला, आले नशिबाला,
दुःख उमाळा येईल बाहेर, म्हणूनिया विसावा घेईल शाहीर,
सांगील पुढें सर्व जाहीर ॥ ५ ॥

॥ मोहीम ८ वी ॥

चा.क्र. १) बादशहानें केला दरबार, तिथा मेरदार, सर्व सरदार, बोलावूनी हुकूम दिला शिपायांस, घेऊनी या काफर संभाजी यांस, जो तो झाला आतुर त्याला बघण्यास ॥ ज्याचे अंगीं भीमाचे बळ, सिंहाचा जोवळ, भव्य विशाळ, लोखंडी मलखांब ज्याला खेळण्यास, दरारा ज्याचा सर्व मुलखांस, असा कसा वीर आहे या समयांस ॥ बापसे सवाई बेटा, जिपजला मोठा, अभिमान ताठा, भीती मुळीं नाहीं त्याच्या चित्तास, कांफर हिंदू सैतान खास, जो तो करी विचार असला चित्तास ॥ वाघासी ओढी फरफरा, फाडी टरटरा, पहारी करकरा, वाकवी पोलादी वीर कसला, जो तो आला आतुर पहाण्या त्याला, परी हात घालून तलवारीला ॥ संभाजी आला दरबारीं, महाल करारी, बेड्या हातीं भारी, कदर नाहीं त्यास कशाची खास, बेडर वृत्ती तरीही समयास, पाहूनी क्रोध आला शहास ॥

चा.क्र. २) बादशहा म्हणे संभाजी, गवसलास पिंजऱ्यामाजीं ॥
हो मुसलमान तूं आजी, जिवदान देण्या मी राजी ॥
आमचा धर्म काय वर्णूं जी, पहा सांगतील हे काजी ॥
संभाजी उसळला गाजी, क्रोधांत काय वदला जी ॥
गुलझार बेटी देशील जर तूही, होईन मुसलमान आजी ॥

चा.क्र. ५ कराव १/२) मला नको तुझा तो रे पळजी धर्म, तू रे शहा बेशरम, काय कळलं तुला धर्म, धर्माकरीतां प्राण देईन, देईन हो, पुन्हा जन्म घेऊन येईन ॥ अधिक बोलशील तर भोंसून येईन, घोट नरडीचा घेईन, घटघट रगात पिईन, जसा भीम मारी दुःशासन, दुःशासन हो, तसा तुला ठार करीन ॥ ऐकून वचन लाल झाला औरंगजेब फार, शिपायांना हुकूम खार, दिला करा याला ठार, डोळे फोडा तापवून पहार, कातडें सोलून काढा पार, हाल हाल करून ठार करा, ठार करा हो, मग सुळावरती त्या धरा ॥

चा.क्र. ४ लगट) बादशहा असं बोलला, पर इकडे शंभू खवळला, त्याने जणू तृतीय नेत्र उघडीला, जळणार आतां सर्वांला, थैमान घालूं लागला, दणदणा नाचूं लागला, एक हिसडा मारला हाताला, आणि तडतडा बेड्या तोडून तेव्हां धांवला ॥ शहाच्या अंगावर गेला, जसा ढाण्या वाघ बकऱ्याला, लांडग्यानं करावा जसा मेंढ्यावर हल्ला ॥

चा.क्र. ३) — नारसिंह धांवला मारण्या हिरण्यकश्यपूला ॥
किंवा कृष्ण धांवला मारायला कंसमामाला ॥
जसा धांवला भीम मारण्या बकासुराला ॥

चा.क्र. ४ लगट) डळमळली धरणी हालेली, जणूं प्रलयकाळ हो आला, वर देवलोक हादरला, सारा दरबार हादरून गेला, दाढ्या लागल्या गळून पडायाला, तोबा तोबा म्हणती या अल्ला!, आता तुझा आलाजरी अल्ला, तरी काय सांगणार तुला, तोबा तोबा अल्ला रे मिरा मिल्ला। — (२९)

॥ मोहीम ७ वी चालू ॥

चा. क्र. ४) लगट
परी दैवानं डाव साधला, पाठीमागनं वार एक झाला, एकानं सोडलं तीराला, दुसऱ्यानं फांस टाकून मागें खेंचला ॥ पुन्हां सिंह जाळ्यामधीं आला, शिपायानीं गराडा दिला, बांधिल्या मुसक्या त्यावेळीं, मग लोखंडी सळ्यां घेतल्या, तापवून लालेलाल केल्या, आन डोळ्यामाजीं खुपसल्या, डोळ्याच्या खाचा हो झाल्या, चोरीनं पृथ्वीराजाच्या जशा हो केल्या ॥ मग नेला शंभूराजाला, जंगलात फरफटत त्याला, करवतीनं कापला उभा त्याला, एकाचे दोन संभाजी झाले त्यावेळीं ॥ मग फांसावरती टांगला, आता आलीच जिवशिवा वेळा होता खचीला ॥ तो झाला तुकडे हो गेला, राजारामाकडे संचार तेव्हांच झाला ॥ खेव घेतला राजारामाला जोरानं चालून तो गेला, संभाजीचा देह नष्ट झाला, देहदान देऊन या जगीं अमर तो झाला ॥

चा. क्र. ३)
मरण पत्करून वीरानं धर्म राखला ॥
छत्रपती शिवबाचा खरा पुत्र शोभला ॥
उग्रप्रकृती संभाजी नांव सार्थ हे त्याला ॥
म्हणूनीच चारित्र त्याचे गाती या वेळां ॥

चा. क्र. १)
धन्य धन्य संभाजीवीर, धन्य अवतार, शूरसरदार, धर्मासाठीं देह ज्यानं अर्पिला, सिंहाचा छावा त्या शंभूराजाला, प्रणाम शाहीराचा त्या नरवीराला ॥७॥

॥ मोहीम ८ वी ॥

चाल क्र. १)
इतक्यांत राजाराम नजीं, पोचला येऊनी, त्याच ठिकाणीं, पाहतो संभाजीच्या प्रेतास, दुःखाची खार आली चित्तास, वाहती अश्रू धारा नेत्रांस ॥ राजाला शोक बहु झाला, ढाळी अश्रूला, फुटला हृदयाला, शोकसागर उचंबळला, मुखांतून शब्द उमटेना झाला, परी मिठू जिभ्या त्याच्या दुःखाला ॥ काय बोलला तेव्हां सर्वांला, शंभूदादा गेला, सोडून आपणांला, बादशहानं हाल करून मारला, मराठ्यांचा घेऊं सूड चला, चला उठा! लागा तयारीला ॥

चा. क्र. २)
शंभूचे शरीर ठेऊन गादीला, राजाराम रडत बसला ॥
अश्रूंनी न्हाऊं घातला, इतक्यांत चमत्कार दिसला ॥
तें तेज फाकलें राजाला, राजाराम पाहतसे ते वेळां ॥
घोडीवरी शिवराया दिसला, क्रोधानं पाहतो आपणांला ॥

चा. क्र. ४) लगट
काय शोक करीत बैसला, माझा शंभू धन्य रे झाला, तो अमर जगीं राहिला, घे ऊठ! त्याच्या सूडाला, तरच शांती मिळेल रे मला, असं बोलून शिवाजी राजा गुप्त जाहला ॥ :—

॥ मोहीम ८ वी चाल ॥

चा. क्रं. २)
पाहुनी सर्वांनी प्रणाम केला राजाला ॥
अंबेस आठवून वंदन केलं तिजला ॥
जिजामाता सरुनी नमन केलं हो तिला ॥
आठवुनी गुरुमाउली रामदासाला ॥
आणि शेवटी हरहर महादेव गाजविला ॥

चा. क्रं. ४) ऊठाव
मग केलं थोर अतीशय, शंभूवधाच्या वेळेस रडला, आणि
मोठ्या धैर्यानं लागले त्याच कार्याला ॥

चा. क्रं. २)
लौकरीच पुढील वृत्तांत सांगेन आपणांला ॥
देईन थोरदस पेला निरज सजवीला ॥

चा. क्रं. १)
तो धन्य धन्य धर्मवीर, संभाजी शूर, धर्म अवतार,
धर्मासाठी प्राण त्यानं दिधला, शिवबांची कीर्ती करून गेला,
शाहीरी मुजरा करतो त्याला ॥
कवी - गणेश राहू शाहीर, चिंचणीकर, कापुर गंगा तीर,
तासगांव शूर नजीक असणार, कराणे दीक्षितांचे के थ्यार,
दत्तात्रय कृपा त्यांस असणार, म्हणून पोवाड्याला रंग भरणार ॥
शेवटी कवन अर्पण, करतो नमन, गुरुजींना जाण,
घाटे मास्तर शेठ्ठ ते रवाद, बोधीला ज्यांनी सारा इतिहास,
अर्पिले कवन त्यांच्या चरणांस ॥ ८ ॥

[पुनर्लेखन - शुक्रवार दि. १२।११।८९. रघुवीर दीक्षित c/o बाबुराव शिंदे
प्लॉ. नं. २४ ओंकारनगर सक्करदरा पोलीस स्टेशन (पूर्व) मागे नागपूर]

श्री गजानन ॥

॥ श्रीमंत पहिले तुकोजीराव पवार सेनासप्तसहस्री :- ॥ संस्थान देवास [थोरली पाती] यांचे :- पराक्रमाचा पोवाडा

— हृद्गत —

गेल्या वर्षापासून आम्हीं पवार घराण्यातील वीर पुरुषांचे चरित्रांवर पोवाडे रचून जनतेला त्यांचा परिचय देण्याचा संकल्प केल्याप्रमाणें प्रथम श्रीमंत दुसरे तुकोजीराव पवार, सेनासप्तसहस्री यांचा पोवाडा प्रसिद्ध करून पवार घराण्याचे पोवाड्याचे पहिलें पुष्प जगन्नियंत्याला व श्रीमंत सरकार "विक्रमसिंहराव" महाराज पवार, बी. ए., सेनासप्तसहस्री, संस्थान देवास थोरली पाती, यांस अर्पण केले आहे. आणि येथें नमूद करण्यास आम्हांस आनंद वाटतो कीं, आमच्या सदर सेवेचें योग्य चीज गुणज्ञ महाराज सरकारांनीं आम्हांस आपले "दरबार शाहीर" नेमून व तदर्थ वर्षासन आणि वर्षासन देऊन उदार अंतःकरणानें केले याबद्दल श्रीमंतांचे आम्हीं चिरकृतज्ञ आहोंत. पवार सरकारच्या इतिहासप्रसिद्ध पूज्य गादीचीव त्यास सांप्रत भूषित करणाऱ्या सुविनीत(?), गुणवंत आणि रसिक राजाची आज्ञा प्रमाणें निरंतर सेवा करण्याचें सद्भाग्य आम्हांस लाभलें याबद्दलचा आमचा आनंद शब्दातीत असावा हें साहजिक होय!

"श्रीमंत दुसरे तुकोजीराव पवार" यांचे पराक्रमाच्या पोवाड्याचे व आज सादर करीत असलेल्या या दुसऱ्या पोवाड्याचे रचना कार्यांत देवासचे प्रसिद्ध इतिहासज्ञ लेखक श्रीयुत कृ. गं. कवचाळे यांची आम्हांस फार मदत झाली याबद्दल आम्हीं त्यांचे फार आभारी आहोत.

अस्तु. शेवटीं ज्याच्या प्रेरणेनें ही सेवा घडून येत आहे त्या श्रीमंत पवार सरकारांचे व राजकुटुंबाचे दीर्घायुरारोग्य चिंतून हें 'हृद्गत' पूर्ण करितो.

देवास थोरली पाती
मिती फाल्गुन कृष्ण ३
शके १८८२

गा. द. दीक्षित.

॥ श्रीगुरुदेव प्रसन्न ॥

॥ श्रीमंत पहिले कृष्णाजीराव पवार सेनासप्तसहस्त्री ॥
संस्थान देवास (थोरली पाती) यांचे -
पराक्रमाचा पोवाडा
(कवी :- देवास दरबार व सोंडूर राज्यशाहीर ग. द. दीक्षित चिंचणीकर)
॥ भाग १ ला ॥

चा. क्र. १) परमार वंश कुलमणी, खरा नररत्नणी, धन्य त्रिभुवनी, शरवर ज्यानं सेनासप्तसहस्त्री जीवास, जरीपटकाही भूषवी ज्यास, धन्य ते पहिले कृष्णाजी खास ॥ धृ. ॥

चा. क्र. १) देवास राज्य संस्थापक पहिले तुकोजी, जाहले पराक्रमी वीर महान रणगाजी, लढला लढला रणांगणी आणि अर्जुनी बाजी, आटपली इह लोकीची, यात्रा स्वजन्मीची, आज धरली स्वर्गाची, वाट ती साची ॥ १ ॥

दत्तक पुत्र त्याचे नाव कृष्णाजीराव, वय तेव्हां त्यांचे ते फक्त चौदा पहावं, घेतला सरंजाम हाती देवासचा सर्व, पराक्रम बहुत तो केला, तोच आपणाला सांगतो ऐकावं ॥ २ ॥

कृष्णाजीराव जरी होते तेव्हा पोर चौदा, मल्हारांच्या वर्षी लढाईवर जाई वीर सदा, जनकोजी दत्ताजी शिंदे यांच्या संगाला सदा, लोळवियला समरांगणी, जिवाजी पवारांनी, कृष्णाजींच्या वतीनी, वसूल केली खंडणी, करोजिया कैदा ॥ ३ ॥

चा. क्र. १) संस्थान इंद्रगड सरकारा, रणथंबोरा, तुगा अजमीरा, जाऊनी त्यांना जरब देती, करोनिया वसूल खंडणी ती, त्यावेळी सत्ता उत्तर भारती ॥

तो तिकडे पंजाब प्रांताला, अबदाली आला, बातमी मराठ्यांला, लागतां सोडले बहुतीचे काम, रागाने आले सर्व बेफाम, स्वारीचा बेत ठरविला ठाम ॥

चा. क्र. ४/१ नराव) भडकला क्रोधी वीर सदाशिवभाऊ, दही खाऊ मही खाऊ, घेऊन शिंदे भाऊभाऊ, म्हणे पराक्रम दाऊ, अबदालीला दाखवू बाऊ, चला चालोनिया जाऊ, शत्रू पळवुनी लाऊ, घेवोनी सैन्य अगणीत, अगणीत हो, सरदार सर्व समवेत ॥

दत्ताजी, जयाजी शिंदे पराक्रमी फार, यशवंतराव पवार धार, होते कृष्णाजी पवार, राव जिवाजी सरदार, संगे होळकर थोर, फडके, रास्ते, विंचूरकर, विंचूरकर हो, गायकवाड असे नरवीर ॥

चा. क्र. २) आपापले सैन्य घेऊन, धावले हो रणसंग्रामीं ॥
किती गणती होती यांची, नव्हते कुठवर कामी ॥
घनघोर लढाई झाली, किती आले रणी कामी ॥

॥ भाग १ ला चालू ॥

चा. क्र. २) परी केला घात फितुरीनं । वीरांना केले जरबमी ॥
चा. क्र. ३) फितुरीनं आले आपयश भाऊसाहेबांस ॥
तोफेचा गोळा लागला न बाळ विश्वास ॥
झाला ठार सैन्याची झाली दाणादाण खास ॥

चा. क्र. १) भाऊ म्हणे बाळ विश्वास, माझा विश्वास, होता विश्वास, दिला त्यांनी प्राण देशाकरितां, धर्माच्या स्वातंत्र्याकरिता, हिंदूंचा अभिमानी पुरता ॥

चा. क्र. ३) दत्ताजी शिंद्यांनी रणीं प्राण सोडला ॥
बळवंतराव मेहेंदळे आले कामाला ॥
इब्राहीमखान गारदी जखमी झाला ॥
विश्वासराव पडतांच भाऊ खवळला ॥
उतरुनी हत्तीवरुनिया गर्दीमधीं घुसला ॥
त्यांच्या पाठोपाठ यशवंतराव पोचला ॥
धर्मासाठीं आपुला प्राण खर्ची घातला ॥
नऊ लाख बांगडी फुटली हाहा:कार झाला ॥
पांगापांग झाली सैन्याची झाली ना वाचा ॥
कांहीं वीर नाकुनी आले परत त्या वेळां ॥

चा. क्र. ४) (लगट) त्यांपैकीच कृष्णाजी वीर, बहु लढले पानपतावर, त्यांचं सर्व सैन्य झालं ठार। राहिले होते पन्नास चार, तेवढेच फौजेन बरोबर, माळव्याकडे निघाले पवार। जंगलातला रस्ता दुस्तर, कुठले अन्नपाणी मिळणार, होऊं लागली उपासमार, परि नाहीं सोडला धीर, दहा दिवस अन्न नाहीं त्यांना उपाशीं स्वार ॥ जिथं अन्न नाहीं माणसाला, तिथं कुठून मिळेल घोड्याला, रावांनीं विचार मनीं केला, घोड्यांना मोकळं सोडलं त्यांनीं रानाला ॥ आणि आपण वेष बदलून, गोसाव्याचा पोषाख करुन, कंठती मार्ग दारुण, तो अरण्य आला वाटेनच गोपालकृष्ण॥ गोहदच्या दाट जंगलांत, भेटला बापूराव राम अने हा तिथं ॥ अन्यांनीं ओळखलं त्यांना, पूर्वी त्यांचे पदरीं होते ना, पवारांचेच अन्न खाल्लेलं ना, आपो आप जागले पहाना, राखला राजनिष्ठेचा बाणा, विनयानं हात जोडून बोलतो रावांना ॥ महाराज पोचवितो चला देवासला आपणा ॥ शिंद्यांचे चाकरीवर, होतो पाजीपताचेवर, देवानं घातला घाला पर, जरी होते शेंभर स्वार, साठ रणीं झाले ठार, राहिले चाळीस पन्नास बरोबर, तरी पोचवीन तुम्हांला जवळ करुं मुलिं घोर ॥ असं म्हणून पोचवलं त्यांना देवासला हें खरं ॥ कृष्णाजीराव पवारांनीं, त्याची स्वामीनिष्ठा पाहुनी, चाकरीला घेतलं ठेऊनी, सरदारी त्यांना देऊनी, अन्यांचे वंशज अजुनी, (३५)

॥ भाग १ ला चालू ॥

चा. क्र. ४) उगार विक्रमसिंह महाराज चरणीं, देवास नगरीं घ्या ध्यानीं, नांदती पूर्ण निष्ठेनीं। सरदार शंकरराव अने अण्णासाहेबजी ॥

चा. क्र. ३) कृष्णाजीराव भाग्यशाली, अतुल वीर्यशाली, होते त्याकालीं, जगले पानीपतचा सूड घेण्यास, डाग मराठ्यांचा धुवून काढण्यास, वर्णितो यांच्या पराक्रमास ॥ १ ॥

—×—○—×—

॥ भाग २ रा ॥

चा. क्र. १) पानपतीं जाहला घात, घोर निःपात, झाली वाताहात, मराठ्यांची, शत्रू चढला गर्वास, रोहिले रजपूत बोलती सर्वास, करावा पुरा शत्रूचा नाश ॥ आतां वैरी नाहीं आपणांस, याजगीं खास, म्हणती सर्वास, जाहलो आम्हींच आतां सम्राट। वर्णूं किती आमच्या फौजेचा थाट, ज्यास मराठ्यांनीं दाविली पाठ ॥

इकडे माधवराव पेशवा, जाणुनी सावा, बोले तथवां, घेऊया सूड पानिपतचा। सेनापती महादजी शिंदे आमुचा, आधार एक तोंच मराठी राज्याचा ॥

चा. क्र. २) जमविलें सैन्य सकलांनीं, दिल्लीचा मार्ग तो धरला ॥
दरमजल कूच करीत, थडकले येऊन दिल्लीला ॥
जय महादेव गर्जोनी, दिल्लीवरी केला हल्ला ॥
त्यामधें वीर कृष्णाजी, जणूं बिजली सम चमकला ॥
करुनिया कमाल शौर्याची, सर केला दिल्लीचा किल्ला ॥

चा. क्र. ३) शिंद्यांनीं स्थापिली दिल्लीस पुन्हां पातशाही ॥
शहा आलम बादशहा अशी फिरविली ग्वाही ॥
सिंहासनावरती बसविले त्यास लवलाहीं ॥
पाहून थरारती पठाण, रोहिले, भाई ॥
असा प्रकार चालला दिल्लीस इतक्यामधें पाहीं ॥
आली खबर सांगतो ऐका काय नवलाई ॥

चा. क्र. ८) कोगटी बाबूराव अने विनयानें, हात जोडून, सांगे हासून, आणलेली खबर पाटीलबावास, पाणपतावरची लूट समयास, ठेवली रोहिल्यांनीं नजीबगडास, बातमी ही कळली नक्की मजरवास, म्हणून घेतली धांव चरणांस, आधिक कांहीं नाहीं तुम्हां सांगण्यास, पुढें काय करणें हात तुम्हांस, पाटील दादा ॥

ही बातमी ऐकुनी वीर, शिंदे रणधीर, पेशव्यांचा तीर, आज्ञा करी सर्व सैनिकाला, चला उद्या डाग तय्यारीला, एकदम जायचें नजीबगडाला, चढून करून वेढायचें किल्ल्याला, जिंकून आणायचें लक्ष्मीला ॥ १४

॥ भाग २ रा चालू ॥

चा. क्र. ८) दांगटी मराठा सारा तयार झाला, निघाला वेगानें नजीबगडाला, पण वाटेंतच शुक्रताल गांवाला, पडले शत्रूची गांठ वोला, चढविला मराठ्यांनीं हल्ला, जय महादेव गाजवीला, उडो कोंबाबाडि अक्ष झाला, जिवरानं लढण्याती समरांला, चरचरां कापण्याती शत्रुला, रोहिल्यांचा पुरा नाश केला, मिळविला विजय शुक्रतालाला हो, मराठ्यांनीं दादा ॥

चा. क्र. २)
पळूं लागला नाईक आवेतखान रोहिल्यांचा ॥
सूर्यापुढें कसा पडणार उजेड काजव्याचा ॥
उगवतां सूर्य अंधार नष्ट व्हायाचा ॥
खानानं केला आश्रय नजीबगडाचा ॥

चा. क्र. ४) लगट मराठ्यांनीं कूचकरावाला, पाठवला समाचाराला, कृष्णाजी धांवुनी गेला, नजीबगडावर मारा केला, तोफांचा भडीमार केला, बंदुकांनीं कहर उसळीला, बाणांचा जोर बहु झाला, रगताचे वाहतो पाट पहा या वेळां ॥ घनघोर संग्राम झाला, तंवा शत्रु घाबरून गेला, अल्ला अल्ला तोबा तोबा करित पळूं लागला ॥ मराठ्यांनीं किल्ला सर केला, सांपडली भयंकर लूट त्यांत मराठ्याला ॥ नजीबगडाचें नांव बदलून, दुसरेंच ठेवले म्हणून, तेंवापासून पथ्थरगड म्हणति किल्ला महान ॥

चा. क्र. १) खानाचा करून पराभव, परतला राव, म्हणे आतां जावें, दक्षिणेंत मात-लगांना भेटण्यास, भागिरथी कन्या योग्य लग्नास, पहावें वोंदण्यार लोस ॥ कृष्णाजी रावांचे संगें, लढाईत संगें, जवसरीचे हिंगे, त्यांचा पुत्र मुकुंदराव, रत्नाला कोंदण असें पहावें, कीं, जें गाजवील नांव ॥

चा. क्र. ८) दांगटी ठरविला कन्येचा पती, मुकुंदाप्रती, असें अर्पिती, भागिरथी हिंगे-कुल-भूषणास, वंशज त्यांचे अजून समयास, नांदती देवासला दरबारीं खास, विक्रमसिंह महाराजांचे तनास, राजनिष्ठपणें आणा ध्यानास, गणपतराव आणि आनंदराव नांव त्यांस, हाच बघा दादा ॥

चा. क्र. १) कन्येचा विवाह करून, देऊन वचन, स्वारीवर जाणं, गेले तें नाहीं परत आले, सतत बारा वर्षे लढत राहिले, पराक्रम घोर त्यांत केले ॥

चा. क्र. ४) लगट त्याचवेळीं बुंदेलखंडात, बाबूराम अंगे लढाईत, गुंतले असतां अवचित, आला मृत्यू वीराचा यांना रणदंगांत ॥ सन सतराशें त्र्याहात्तर सालाला, मे महिना पंचवीस तारखेला, कृष्णाजीचा उजवा हात जणूं गळून तो पडला ॥

चा. क्र. १) जरी ठीक नव्हती प्रकृती, जाहली विकृती, तरीही कृष्ण नृपती, स्वारीवर गेला याही समयास, जरी पटका हीं भूमी ज्यास, सेनासपासर स्वो किताब तो खास ॥ २ ॥

॥ भाग ३ रा ॥

चा. क्र. ७ भेदीक ७) व्यापारास्तव हिंदुस्तानी आले इंग्रज ते गोरे ।
राजकारणीं बांधू लागले तें आपुले धागेदोरे ॥
दिला फेकुनी काटा तागडिचा शस्त्रें घेतली हातीं खरें ।
राज्यावरती दृष्टी लावली डोळे उघडुनी तें घारे ॥
मराठ्यांतली दुहीं पाहुनी मेंदूस फुटले नवे धुमारे ।
वाहूं लागे वीर्य तयांतून देऊं तयाचा मोदें स्फुरे ॥

चा. क्र. १) त्यावेळीं मराठे राज्याचा, आधार त्याचा, महादजी साचा, एकच वीर
होता तो खास, त्याचा जर केला आपण नाश, राज्य मराठ्याचें येईल हातास ॥
वाटलें असें इंग्रजांना, म्हणुनिया नाना, उपाय योजना,
करुनिया देती शिंद्यांना त्रास, केलें फीतूर कांहीं घराण्यास,
घेतलें साह्या जाट राण्यास ॥
गोहदचा वीर जाट राणा, रजपुती बाणा, सोडुन, इंग्रजांना,
झाला सामील गेला अभिमान, जातीशी झाला पूर्ण बेमान,
मुरगळूं लागे धर्माची मान ॥

चा. क्र. २) जाट राण्यासह इंग्रज । तय्यार झाला लढण्यास ॥
सिप्रीच्या मैदानावरती । शिंद्यांशीं सामना देण्यास ॥
महादजी म्हणे कृष्णाजी । चला उठा सूड घेण्यास ॥

चा. क्र. ३) तुम्हीं, जिवाजी विठ्ठल, विंचूरकर सरदार ॥
घेऊनी जावें सिप्रीला इंग्रजांवर ॥
कृष्णाजी गेले चालून लढाईवर ॥
शत्रूवरी तुटुनिया पडले मांडला कहर ॥

चा. क्र. १) इकडे बातमी आली शिंद्याला, शत्रू सैन्याला, हार करण्याला,
जातसे पुन्हां सैन्य अनिवार, म्हणुन स्वतः घेऊन सैन्य संभार,
चालला शिंदा वीर सरदार ॥
मार्गांत सिरोंज गांवाला, गांठून इंग्रजाला, मार लई दिला,
उडविली दाणादाण गोऱ्यांत, गवसला पुरा इंग्रज फंद्यांत,
चिंतेची छटा पडे चेहऱ्यांत ॥

चा. क्र. ३) इंग्रजांनीं मार्ग मग धरला कोलारसाचा ॥
सिप्रीच्या मैदानावरुन शत्रू मराठ्यांचा ॥
पळूं लागला कोलारसलाच, पाठीवर त्याच्या ॥
लागला महादजी शिंदा, वेग जोराचा ॥

चा. क्र. ४ लगट) पहा योगायोग हा कसा, आला जुळून काल हा असा, इंग्रजां
मदतीचा जसा, ओढला जाटांचा तसा, शिंद्यास कृष्णाजी
पवार मिळाला खासा ॥

॥ भाग ३ रा चालू ॥

चा. क्र. २) पुढें कर्नल कॅमेक जाणा । मागं लागला कृष्णाजीराणा ॥
असा चालला दोघांचा खाणा । त्या कोल्हारसच्या रणां ॥
सिरोजची फौज इंग्रजांची । भेटली तिथंच हो त्यांना ॥
मग झाला सुरू दोघांचा । समोरा समोर सामना ॥

चा. क्र. ४ (लगट) सतराशें एक्याऐंशीं (१७८१) साल, जुलै महिना तारीख एक थोर (१)। सुरू झाले युद्ध घनघोर, कृष्णाजीराव पवार, गेले चालून गोऱ्यांवर, बाणांचा केला भडिमार, शत्रूही नव्हता कमजोर, त्यानं तोफा डागल्या सत्वर, बंदुकीच्या गोळ्या अपार, सोडल्या मराठ्यांवर, त्यांना साह्य करण्या तेव्हा आला कर्नलम्यूर ॥ घेऊन सैन्य भरपूर, मग मात्र मराठे वीर, थोडेसे कचरले खरं, वाटली थोडिशी डर, पर हटले नाहीं माघार, बाण सोडून सुरसुरं सरसर, टोप्या उडविती वरच्यावर, चालली युद्ध घनघोर, कोणिही हटेना माघार, मग मात्र कृष्णाजी वीर, मनामधें करतो विचार। केली तिरकी रंग आतां जर, शत्रूला जिंकू आज तर, असा विचार करून अमलांत आणला सत्वर ॥ फौज तिरकी उभी करून, आपण स्वतः पुढें होऊन, चढविला हल्ला गोऱ्यांवरती कृष्णरावांनं ॥ हर हर महादेव गर्जून, बाणांचा पाऊस पाडून, गोळ्यांचा वर्षाव करून, शत्रूचा फडशा पाडून, भूमीचा भार कमी केला शत्रू मोडून ॥ कल्पना नव्हती शत्रूला, मरणाचा दवा आपणांला, असा निकल अचानक भला, असा होईल तिरकां हल्ला। पण कृष्णाजी मुत्सद्दी भला। गोऱ्यांवर डाव त्यानं केला, किती पाडले वीर मुडद्यांचा ढीग अती झाला ॥ रक्ताच्या नद्या वाहती। प्रेतांच्या दरड्या शोभती, वीरांची मुंडकी किती, धडें पडली नाहीं गणती, पाण्यांत सुसरीं शोभती, बाण वरच्यावर तरंगती, जणुं काळसर्प वाटती, घोड्यांवरची खोगिरें किती, पाण्यात बेडूक भासती। शिवड्या टोप्या उलट्या तरंगती, जणु काय होड्या वाटती। अशी झाली युद्धाची गती। ऐकून भीतीनं तुमची हादरली छाती ॥ नुसतं ऐकून होताय तुम्हीं गार, मग स्वतः कसं हे पाहणार, आणि लढाईवर कसं जाणार ?। असो आतां ऐका हो पुढील सारा प्रकार ॥ असा पराक्रम पाहून, इंग्रज गेला घाबरून, आणि गेला पळून जलदीनं आल्या मार्गानं ॥

चा. क्र. १) कृष्णाजीरावांचे शौर्य, प्रसंगाचे धैर्य, क्षत्रियांचे वीर्य, पाहुन म्हणे महादजी त्यास उजवा हात, वीरा ! तुं केलिस गोऱ्यांवर मात। भला केलास शत्रूचा घात ॥ ३ ॥

॥ भाग ४ था ॥

चा. क्र. ७ भेदीक १

कर्नाटकामधीं मद्रासप्रांतीं कडव्या हैदरअलीनं ।
दाणादाण उडविली गोऱ्यांची पळविला गल्लोगल्लीनं ॥
उपाय थकतां अल्लीपुढं त्या वॉरन हेस्टिंग्सनं अहा ।
कर्नल म्यूर हा वकील धाडला तेव्हां शिंद्याकडे पहा ॥
शोसई गांवीं वकील आला महादजींच्या डेऱ्यांत ।
झाला समेट दोघांचा कृष्णाजी पवार घेऊन मसलतींत ॥

चा. क्र. [illegible]

यावरुन कृष्णरावाची, योग्यता येम्ची, ककते वीराची, महादजी शिंदे नरवीर ज्यांस, आधार शूर कृष्णरावांस, शाहीर करी प्रणाम त्या वीरांस ॥

चा. क्र. १२ गिलच्याची

इंग्रजांशी तह करी महादजी शिंदे नरवीर भला ॥
परि बादशाहींत त्यांचा लवही हातन शिरकू दिला ॥
बादशाहाचे शत्रू बहुत तरी नष्ट करी त्यांजला ॥
शाहआलम बादशाहा प्रकार पाहून खूष झाला ॥
धाडी निरोप प्रेमानं शिंदे सह घेऊन कृष्णरावांला ॥
यावं भेटीला दिल्लीप्रती तुम्हीं इच्छा एक जीवाला ॥

चा. क्र. २

ऐकुनी निरोप शहाचा । घेऊन कृष्ण सांगाती ॥
रणवीर निघाला जाया । दिल्लीस शहाच्या भेटी ॥

चा. क्र. ४ लगट

महादजी येतो दिल्लीला, असा निरोप कळतां शहाला, आनंद झाला हृदयाला, सजाजाउं त्यांस आणविला राजवाड्याला ॥
करि कुशल प्रश्न वीराला, बसवुनी आपल्या शेजारी राज तख्ताला ॥
शिंद्यांच्या पाठीवरुन, फिरविला हात प्रेमानं, बहूमोल किताब देऊन, शहानं केला सन्मान, वकील-ई-मुतलक मीरबक्षीच्या जांवाचा ॥

चा. क्र. ३

शिंद्यांशी किताब पेशव्यांना अर्पुनी साचा ॥
राखीला मान त्यासमवीं राजनिष्ठेचा ॥
अधिकार आपण घेतला नायब दिवाणाचा ॥
त्याचवेळीं शहा करी गौरव कृष्णाजीचा ॥
सारे सलंग नोम असतीज जेगा शिरपेंचा ॥
पांच वस्त्रें भरजरीची दिली अहेर प्रेमाचा ॥

चा. क्र. ४ लगट

आनंदी आनंद झाला, म्हणतात कृष्णरावाला, शिंद्याचा उजवा हात भला। हे इंग्रज मनीं समजला। रेसिडेंट जेम्स अँडरसन मथुरेवाला ॥ गव्हर्नर जनरल मॅक्फर्सन साहेब त्या काला ॥

॥ भाग ४ था चालू ॥

चा. क्र. १) शिंदयाचा रेसिडेंट थोर, होता पामर, त्यानं साचार, गौरविले महादजी शिंद्यास । त्यांच्यासंगें कृष्णराव पवारांस । सेनासफसहस्त्री किताब तोड्यांस ॥ ४ ॥

॥ भाग ५ वा ॥

चा. क्र. १) शिंद्यांनी भरवून दरबार, जमवून सरदार, प्रश्न केला थोर, ऐका हो ऐका वीर सरदार । पराक्रमी खरें तुम्हीं भरदार । जाहला बलिष्ठ आज जोरदार ॥
असा कोण आहे नरमणी, उत्तर हिंदुस्थानीं, जाऊनी रणीं, स्थापील सत्ता मराठ्यांची, देणगिच्या शहाच्या मुलखाची, बोला कोण वीर आहे सव्यसाची ॥

चा. क्र. ३) सर्वांनीं एक मुखानं केला उच्चार ॥
द्या आज्ञा हुजूर आम्हीं आहों सारे तय्यार ॥
घेऊन जाऊं आम्हीं असाच सारा दळभार ॥
फडकवूं झेंडा बादशाही मुलखांवर ॥
रामराम करून चालले मराठे वीर ॥
त्यामध्यें होता वीर कृष्णाजी पवार ॥
पराक्रम करून बसविला ताबा सबर ॥
परतला मोठ्या विजयानं आला माघारं ॥
तोंच पुन्हां युद्धाचा प्रसंग आला घोर ॥

चा. क्र. ५) दिल्लीस झाले वर्चस्व मराठेशाहीचे, जळफळीत बघुन अंतरीं शत्रू परत्यांचे, महमद बेग हमदानी आणि राजे जयपुरचे । जमवुनी बीनबोभाट, सैन्य अफाट, गांठले लालसोट, बेत लढण्याचे ॥
खंडणी न देतां शत्रू सैन्य घेऊन, लालसोटावर एकत्र बसला येऊन, अशी बातमी मराठ्यांप्रती लागतां जाण, धाडिले वीर रणधीर, धरून करीं शीर, मराठे वीर आले वेगानं ॥

चा. क्र. १) बाबाजी ढुंगळे सरदार, शिवाजी विठ्ठल थोर, कृष्ण पवार, महादजी शिंदे राज्य आधार । खंडेराव हरी योध्दा भरदार, राणेखान होता महान लढणार ॥
मराठ्यांनीं शत्रूवर मिळा, हल्ला चढविला, मागें रेटला, राणेखान मेळा पुरा भेडकून, तोफांचा मारा करी सडकून, हमदानी मेळा गोळा धडकून ॥

चा. क्र. ७) उगार नाहीं मिळत विजय आपणाला, असं वाटलं शत्रू सैन्याला, त्यावेळीं मराठी फौजेत, शिंद्यांच्या हाताखालतं, कांच सैन्य खरचलं होतं, :-

॥ श्री [illegible] ॥

चा. क्र. १) लालसोटची अंमल मोहीम, विजय हे फार, मिळवून आराम, घेण्याचा केला रावांनी विचार, कारण त्यांना जलोदराचा विकार, उद्भवला व्याधी जडली जीवावर ॥

कृष्णाजीराव पवारांना, औरस संतान, नव्हते हो जाण, पुढे होण्याची खोपली आस, पुढील वंशाच्या लागला ध्यास, घ्यावा दत्तक पुत्र आपणांस ॥

चा. क्र. २) मर्जी आज्ञा घेऊनी तेंव्ही । पाहिले येऊन देवांसी ॥
विठ्ठलराव पुत्र एकुलता । सुभे गोवळच्या राणोजींचा ॥
दत्तक केतला तेव्हां । थोर गेला त्यांच्या जीवाचा ॥
मग काढून मनाच्या घडा । दर्शविला बेत स्वारीचा ॥

चा. क्र. ३ जरी नव्हता झालेला त्यांच्या मुळी आराम ॥
तरी यांनी सोडले देवास आपुले धाम ॥
स्वामी कार्यापुढे तुच्छ तो देह आराम ॥

चा. क्र. ४) तो इकडे शिंदाजी स्वारी, दिल्ली तख्तास, स्थापुनी शहास, फिरविली त्यांनी त्यांची ग्वाही, स्थापिली पुन्हा पातशाही, शहा आलम बडा खुश होई ॥

पण शाहजमर शहाचे, क्रूर हृदयाचे, कृत्य शिंद्यांचे, आवडले नाही गुलाम कादरास, इस्माईल बेग त्या सरदारास, मणी जाहर, फितूरास आ जोडीदारास ॥

इस्माईल बेग तो क्रूर, गुलाम कादर, हेजी वैर, कोलतसे निरपराधी शहास, दिल्लीच्या सार्वभौम राज्यास, ओढिती त्यांच्या जनानखान्यास ॥

चा. क्र. ३) करि कैद बादशहाला गुलाम कादर ॥
मग धरून आणल्या बेगमा शहाच्या नारे ॥
करि हाल शहाचे फार त्यांच्यासमोर ॥

चा. क्र. ६ कटाव ६) सवाल करी शहाजाद्यांस मारूनी फटका, देतो फटक्यावर फटका, पैसा कुठं ठाय तो फटका, नाहीतर मरती शहाची फटका, त्यांचा गुलामाच्या झटका, म्हणतोय बोला झटपट, झटपट हो, इकडे फटके देतो खटखट ॥

बेगमा म्हणती पैसा नाही लाजा आम्हाला, देतो टोल्यावर टोला, शहाला पाडून धरणीला, त्याच्या छातीवर बसला, आणि पेशकब्जाने डोळे, शहाचे हो, काढून घेतो ऑंधळे ॥

चा. क्र. ३) हाहाःकार जाहला असा राजवाड्यांत ॥
लुटालूट, जाळपोळ झाली सर्व शहरांत ॥
कितेकांचा जाहला अंत घोर आगीत ॥
ह्या [illegible] कोणी नव्हता त्यांस माहीत ॥

॥ [illegible] ॥

चा. क्र. १) तालकटोऱ्याची संपता मोहीम, विजय हे फाम, मिळवून आराम,
देण्याचा केला रावांनीं विचार, कारण त्यांना जलोदराचा विकार,
उद्भवला व्याधी जडली आजिवार ॥
कृष्णाजीराव पवारांना, औरस संतान, नव्हते हो जाण, पुढे होण्याची
लोपली आस, पुढील वंशाच्या लागला ध्यास, घ्यावा दत्तक पुत्र आपणांस ॥

चा. क्र. २) मर्जी आज्ञा घेऊनी त्यांची । पावते येऊन देवासीं ॥
विठ्ठलराव पुत्र एकुलता । मुले गांवच्या राणोजींचा ॥
दत्तक घेतला त्यांनीं । थोर गेला त्यांच्या जीवाचा ॥
मग करून मनाच्या घडा । ठरविला बेत स्वारीचा ॥

चा. क्र. ३ जरी नव्हता कळू तीळा त्याच्या मुळीं आराम ॥
तरी त्यांनीं सोडले देवास आपुले धाम ॥
स्वामी कार्यापुढें तुच्छ तो देह आराम ॥

चा. क्र. १) तों इकडे शिंद्यांनीं स्वारी, दिल्ली नरेशास, स्थापुनी शहास,
फिरविली त्यांनीं त्यांची ग्वाही, स्थापिली पुन्हां पातशाही,
शहा आलम झाला खूष होई ॥
पण शत्रु जबर शहाचे, क्रूर हृदयाचे, दुष्ट हिंस्रांचे,
आवडले नाहीं गुलाम कादरास, इस्माईल बेग त्या सरदारास,
मनी जाहर, विखारस आ औडीदारास ॥
इस्माईल बेग तो क्रूर, गुलाम कादर, होउनी वैर, फाळतसे निरपराधी
शहास, दिल्लीच्या सार्वभौम राजांस, ओतीते त्याच्या जनानखान्यास ॥

चा. क्र. ३) करि कैद बादशहाला गुलाम कादर ॥
मग घेऊन आपल्या बेगमा शहाच्यासमोर ॥
करि हाल शहाचे फार त्यांच्यासमोर ॥

चा. क्र. ६ कटाव ६) सवाल करी शहाजाद्यांस मारूनी फटका, देती फटक्यावर फटका,
पैसा कुठं ठाय सांग पटका, नाहीतर मरती शहाची खटका, काबीज
गुलामाचा झटका, म्हणतोय बोला झटपट, झटपट हो, इकडे
फटके देती सटसट ॥
बेगमा म्हणती पैसा नाहीं ठावा आम्हांला, देती टोल्यावर टोला,
शहाला पाडून धरणीला, त्याच्या छातीवर बसला, आणि पेशकब्जानें
डोळे, शहाचे हो, काढून केले आंधळे ॥

चा. क्र. ३) हाहाःकार जाहला असा राजवाड्यांत ॥
लुटालूट, जाळपोळ झाली सर्व शहरांत ॥
कितेकांचा जाहला अंत घोर आगीत ॥
इथा लिखियास पर्यंत नव्हता तर्य माहीत ॥

॥ [illegible] ॥

कशी कालीं पहा ग्रहदशा यांच्या नशिबांत ॥
सारे अजाजज [illegible] धांवा करितात ॥

चा० क्र० १७/२ भेदीक) स्त्री आणि पैसा यांची कातरी केली मनुजा कातरण्या ।
जो न सांपडे यांतचि जर तो योग्य होई नरका तरण्या ॥
पुराणकालीं रामचंद्र प्रभु शिवाजी कलियुगीं अवतरला ।
मानुनि जननी कल्याणीला सन्मानें पोंचविले तिजला ॥
राव चिमाजी वसईमाजी बोले फिरंगी सुंदरीला ।
बहिण म्हणे तूं माझी ताई भिऊं नको मी बंधू तुला ॥
होउनि गेले वीर थोर ते पहा नरपशू गुलाम हा ।
पैशाविण त्या कांहीं सुचेना झाला तयाचा गुलाम हा ॥
जिचें बारसें बालपणाही ज्यानें पाहिलें तरुणपण ।
होता कोप देवाचा नशिबीं आले तिचा मुलूख पहाणं ॥

चा० क्र० १) ऐकून प्रकार दिल्लीचा, बोध शिंद्यांचा, भडकला त्यांचा, रक्षण्या अंध शहा साधार, निघाले दिल्लिपती साचार, घेउनी संगतीं सैन्य संभार ॥
भगवान पिश्या अत्सी, करी गजमोदि, राहूजी [illegible], रक्षीं रणीं बाजी छत्रसालास, तसा महादजी अंध शहास, थांबला रक्षणा देउनि साह्यास ॥
येउनि दिल्लिला तडक, मारिली धडक, शिस्त बहु कडक, शिरविली रग रोहिल्यांची, उडविली दाणादाण त्यांची, तुटिपरी झाली नाहीं वीरांची ॥

चा० क्र० ४) लगट तो गुलाम कादर भेला, आधींच पळुनियां गेला, आला काळ त्याला नेण्याला, पर वेळ नव्हता आलेला, शिंदे महादजी तो आला, पाहून कोल्हा तो भ्याला, जोरानें पळाय लागला, ही बातमी कळतां शिंद्यांला, त्यांनीं कादरास धरण्याला, धाडिले कृष्णरावाला, राणेखान अलीबहादुराला, कृष्णाजींनीं आपल्या जोडीला, घेतले मोहिपत बाजी अल्यांला, भगवंतराव पवारांला, सर्वांनीं मिळून यावेळां, कसा धरला गुलाम कादराला, तें पुढील चौकीं सांगेल शाहीर आपणांला ॥

चा० क्र० २) हिंदू मुसलमान भेद हा, सोडुनी [illegible], कृष्णाजींनीं पहा, साह्य केलें दिल्लिपती शहास, राखुनी महादजींच्या वचनास, इतिहास गातो ज्याचें यशास ॥
निर्दयांत निर्दय फार, क्रूरामाधें क्रूर, गुलाम कादर, भेटला परी कृष्णराव हो त्यांस, शेराला सव्वाशेर समयास, राखलं सेनासागरसी नांवास ॥ ५ ॥

॥ भाग ७ वा ॥

चाल क्रमांक १) दिल्लीहून गुलाम कादर, पळाला सत्वर, पाठलागावर, घेऊनी सैन्य कृष्णाजीराव, धांवे पुढे चोर, मागे हा राव। अलीबहादूर मारितो धांव ॥

गुलाम कादर मारी पुढें धांव, पाठीवर राव, खेळती असा डाव, मेरटचा किल्ला लागला मार्गास, शिरला गुलाम कादर त्याच्या आसऱ्यास, दिला मराठ्यांनीं वेढा पर त्यास ॥

झाला दाणा गोटा सारा बंद, तुटला संबंध, संपली रसद, अन्नाची उपासमार कादरास, जाहली तेव्हां त्याच्या सैन्यास, हिंमत नाहीं उरली युद्ध करण्यास ॥

मग करून त्याने एकजुटी, धांवता उठाउठीं, संग्रामासाठीं, सैन्यासह आला किल्ल्याखालीं, वाघावर ओली झडप घाली, सुरूवात लढाईस झाली ॥

चा. क्र. २) चालला घोर संग्राम। ये गुलाम कादर नरम ॥
लाग धुरंधरांच्या हात। पाहिला तयाचे कर्म ॥
नरवीर कृष्णरावांची। हवा पडली त्यास लई गरम ॥

चा. क्र. ३) रणांगणीं वाहूं लागले रक्ताचे पाट ॥
पळण्यास अपुला मुळींच उरली वाट ॥
झाला गुलाम कादर गार पाहुनी थाट ॥
उतरला नूर अवसानाचा न पडला चाट ॥
अभिमान गेला न काढली त्यानें पळवाट ॥
दाविली मराठी सैन्यास रणांगणीं पाठ ॥
कृष्णाजीराव सह सैन्य घेऊनी अफाट ॥
अलीबहादूर धांवले त्यांचे पाठोपाठ ॥

चा. क्र. ३ लगट) तो गुलाम कादर भला, लढवय्या तोही चांगला, लढत लढत पळूं लागला, घौसगढच्या लागला मार्गाला, पांच कोस मजल मारली त्याने त्यावेळां ॥ तोंच मराठ्यांनीं गांठलं त्याला, पुन्हा आली लढाईला, दोघांची उडाली चकमक आणखी जोराला ॥ कादरही मोठ्या निकरानें लढूं लागला ॥ पर दैवानें दगा दिला त्याला, एकाएकीं घोडा बिचकला, अन् त्यो घोड्यावरनं आपटला, म्हणून त्याचा पाय लचकला, मग मात्र मनीं बचकला, अंतरीं पुरा दचकला, पण तसाच पुढें कुचकला, लंगडत अर्धा मैल आणखी गांवी पोंचला ॥

चा. क्र. ८ दांगटी) गांवाजवळ झोंपडी एक साची, होती ब्राह्मणाची, त्यास दिसताची, कादर तिच्यामध्यें घुसला, कोपऱ्यामध्यें जाऊन दडुन बसला, मराठे आले पाठलागाला, बातमी लागली अलीबहादूराला, की झोंपडीमध्यें गुलाम कादर लपला। खबर दिली त्यानें कृष्णरावांला। :- (४५)

॥ [illegible] ॥

दांगटी) राणेखान घेऊन मदतीला, त्वरेनें पाठलाग केला, पकडिला गमतीनं कादराला। सहज त्यांनीं दादा ॥

दिला घेरा त्यांनीं झोपडीस, मारली हांक त्यास, गुलाम कादरास, षंढा, तूं दडुन काय बसला, हिंम्मत असेल तर आ वेळां, भाईर ये दोन हात करण्याला, काळ तुझा समोर उभा राहिला, पण गुलामकादर घाबरून गेला, आंतच्या आंत थरथर कांपू लागला, जोडीदार मनीं जाम्रबावरला, उत्तर दिलं नाहीं कृष्णारावाला, मग तिथे गेले त्यास धरण्याला, हो झोंपडींत दादा ॥

झोंपडींत दडुन बसलेला, ढुंडुन काढला, आणि धरला, कृष्णाजीराव पुढें आला, पटकन त्याचा कान धरला, कादराला यांनीं पुढें ओढला, तोंच राणेखानानं फांस टाकला, जोरानं त्यास पुढें खेचला, त्याक्षणीं अली बहादूरानं, तिरकामठ्यानं, गळां पकडून बाहेर खेंचला, सर्वांनीं आणला भाईर त्याला, करकचून दोरानं जरबाडियला, जणूं घायाळ सिंह धोरला, हो ऐका तुम्ही दादा ॥

चा.क्र. २) तों तिकडे मराठ्यांची एकदम चुकवुनी नजर ॥
सटकला विलास मणियार आणि जाफर ॥
मराठ्यांनीं त्यांनाही पकडून केलें हजर ॥
अंध शहाच्या डोळ्यांतुन प्रेमाश्रु आले थोर ॥
शिंद्यांचा केला सन्मान शहानं फार ॥
कृष्णारावांला जरी पोषाख केला आहेर ॥
वा ! रे ! बहाद्दरा म्हणून दिली त्यास तलवार ॥
शूरत्वाचें चिन्ह तें अजुनी साक्ष देणार ॥

चा.क्र. ४)
(भगर) अजुनीही ती तलवार, शिलेखान्यामधीं साचार, देतसे साक्ष अपार, यापुढेहि खास देणार, पवारांच्या शौर्याची, सत्य सांगतो सारं ॥

चा.क्र. १) शिंद्यांनीं गुलाम कादराला, केलं शिक्षेला, त्याच्या कृत्याला, शोभेल असें त्याच समयास, कृष्णाजीस म्हणें भले शाब्बास, शोभतां सेनासप्तसहस्री कितावास ॥ ७ ॥

॥ भाग ८ वा ॥

चा. प्र. १) मथुरेंत असतां कृष्णाजी, छावणी मार्जी, म्हणती मनीं आजीं, झाली पुरी बारा वर्षे झाल्यास, जावें म्हणें आतां दरखन देशास, कुलदेवीच्या दर्शनाची आस ॥

याशिवाय शियमातेचे, तिच्या चरणाचें, दर्शन त्यांचे, घ्यावें असा ध्यास लागला चित्तास, निघाले दक्षिणेंत येण्यास, घेउनी निवडक वीर साथास ॥

चा. प्र. १२ गिलच्यांची) फौजपथक तें केले स्वाधिन मोहिमेत असतांना ॥
भगवंतराव साथास देउनी निघाले शीघ्रगती ॥
परी देव भक्तां आधीच पाहतो वाटच मार्गाप्रती ॥
तापी तीरीं कल्हाणपूर तें क्षेत्र प्रसिद्ध अती ॥
देव भेटला भक्तां फाल्गुन त्रयोदशी शुभ तिथी ॥
शालीवाहन शके सतराशें दहा मधील गोष्ट ती ॥
परमाराचा वंश कुलभूषण गेला कैलासाप्रती ॥

चा. प्र. ३ लगट) देवासला बातमी आली, शोकाच सुन्याला गेली, सारी सेना दुःखित झाली काय बोलली ॥

चा. प्र. २४ चाकणा) ऐकुनी आम्ही हाय हाय दुःखांत, नृप गेला कैलासांत ॥
हे राजश्री, किती भोगले कष्ट, त्यां देशाचे निःस्वार्थ ॥
तव कितीक तो तेजास्वी सद्गुणी, जरीपटका गुज भूषवित ॥
॥ त्यां हातीं धरुनी दंडा ॥
॥ मोडिले यावनी बंडा ॥
॥ हिंदूध्वज भगवा झेंडा ॥
रक्षिलास रे हो तव उज्वल कीर्ति, जगीं गातिल शाहीर नित्य ॥१॥
तव वंशाच्या कुलदीपक तो आज, विक्रमसिंह नृपराज ॥
ऐकुनी यश कीर्ती तो वडिलांची, दे स्फुरण त्यांसही सहज ॥
तो रास्तुनीया वडिलांचा अभिमान, आनंदे करितो राज्य ॥

श्रीमंत पहिले कृष्णाजीराव पवार सेनासप्तसहस्री राजे देवास मोहोपाती यांचा हा पोवाडा चिं. शाहीर बापूराव लिंभुते यांजकडे मिळाला. तो अपुरा आहे. पुनर्लेखन दिनांक 23/10/68
रघुवीर दीक्षित चिंचणीकर द्वारा बाबूराव शिंदे प्लॉट नं २८ ओमनगर सक्करदरा. नागपूर.

॥ [illegible] ॥

॥ श्री सद्गुरु [illegible] आणि तुकारामी महाराजांचे ॥

श्रीमंत सर विक्रमसिंहराव [illegible] पवार

के. सी. एस. आय., बी. ए., देवासाधिपती,

महाराजासाहेब बहादूर

संस्थान देवास थोरली पाती

यांस [illegible]

महायुद्ध - प्रयाण - प्रसंगी

केलेला

आहिरी मुजरा

कवी:- देवास दरबार आश्रित गं. द. दीक्षित चिंचणीकर (सातारा)

सन १९४१ इ. (मुखपृष्ठ)

॥ आहिरी मुजरा = भाग १ ला ॥

चा. क्रमांक १) तो धन्य धन्य नृपवीर, विक्रमसिंह थोर, मराठा वीर, राखण्या नांव मराठ्यांचं, कराया कार्य मायभूचं, रणांगणीं जाई आज साचं ॥ ध्रु० ॥

चा. क्र. ५) धन्य धन्य परमार कुळीं जन्म घेऊन, विक्रम, मुंज, भोज तिथें झाले विद्वान, राज तुकोजी पहिले तैसेच कृष्णाजी जाण, पुढें झाले पराक्रमी दुसरे तुकोजी महान, त्याच कुळीं घेतला जन्म, नांव विक्रम, पुन्हां विक्रम, अवतरे धन्य ॥

चा. क्र. २) एकोणिसशें एकोणचाळीस साल, युद्ध भडकलं, भयंकर झालं, इंग्रज, जर्मनी हे जाणा सायार, झाला कितीकांचा त्यांत संहार, अजुन किती होईल कोण कथणार ॥

चा. क्र. २)
हिटलर मुसोलिनी दोन । रावण आणि कुंभकर्ण ॥
कीं दुर्योधन, दुःशासन । जसे झाले खर, दूषण ॥
आज साऱ्या युरोपखंडात । मिळवि विजय हिटलर जाण ॥
परी एक शत्रू बलवान । इंग्रज त्यांस माजोन ॥

चा. क्र. ३)
साह्य हिंदी वीरांचे असे आजही इंग्रजांना ॥
जर्मनी भितो अजुनीही हिंदी वीरांना ॥
चौदा सालच्या पराक्रम पूर्ण आठवतो त्यांना ॥
हिंदी वीरांनीही रवाड मोडली जर्मनीची जाणा ॥
हिंदुस्तान शूर प्रसिद्ध हे पहिल्यापासून ॥
त्यांत शोभे मराठा योद्धा अती बलवान ॥
त्याच कुळीं विक्रमसिंह आला जन्म घेऊन ॥
रावण्या क्षात्रतेजास सिद्ध होऊन ॥:- ४८)

॥ भाग १ ला चालू ॥

चा.क्र. ४ लगट) ब्रिटिशांना मदत करण्यास, धाडली फौज यांनीं समयास, राजनिष्ठा दाऊनी खास, डी. एस. एम. डी पथक तें तुम्हीं ठेवा ध्यानास ॥

चा.क्र. ३) लेफ्टनंट नारायणसिंग आणि लोंढे डॉक्टर ॥
पवारांचे निशाण तसें पथक घेऊन बरोबर ॥
फडकवती आज तें निशाण समुद्रावर ॥

चा.क्र. ४ लगट) सेवकांस आज्ञा स्वामीची, मानुनी प्रमाण ती साची, लढवय्यी तुकडी ती यांची, स्फूर्तीनें गेली आजच्या संग्रामावरी ॥ लवकरच दुसरी तुकडीही जाईल रणावरीं ॥

चा.क्र. १) प्राचीन थोर युध्दात, लढले अत्यंत, देवास थोर त्यांत, परी या आधुनिक काळास, युध्दावर जाण्याचा प्रसंग हरखास, पहिलाच जाणा संगतो सकलांस ॥ म्हणून आपली फौज धाडूनी, महाराजांनीं, आपल्या तेजानीं, केला उज्वल पवार इतिहास, राज्य तें मोठी पाती देवास, धन्य तो पवार वंश जगतास ॥

चा.क्र. ४ लगट) नुसतं मनुष्यबळ पाठवून, नाहीं झालं त्यांचं समाधान, म्हणून स्वतः जाती युध्दावरती घ्यावं ऐकून ॥ साह्य घाया ब्रिटिश सत्तेस, असत्याचा नाश करण्यास, झटती तन मन धनानें खास, सोसुनी कष्ट रात दीस, झाले सिध्द जावया तेव्हां रणदिशास ॥

चा.क्र. ६/७ कटाव) लाठी, काठीं, दांडपट्टा, लढाऊ वयांत, घोड्यावरी बसण्यांत, आणि शिकार करण्यांत, तसेंच विदेशी खेळांत, मिळवी प्राविण्य सर्वांत, झाला पूर्ण तो निष्णात, परि चित्तीं नव्हता स्वस्थता, स्वस्थता हो, म्हणे दावावा पराक्रम पुरता ॥

चा.क्र. १) जो असेल खरा जातीवंत, क्षात्र कुलवंत, तयाला रक्त, पाहिल्याविना नाहीं शांती मिळणार, रणांवीण रक्त कुठून दिसणार, पशू मारून काय होणार ॥

चा.क्र. ८ दांगटी) शिकारींत शिकार अवघड, मोठें प्रचंड, भयंकर धूड, रान डुक्कर मारणें साधार, व्हावें लागते घोड्यावर स्वार, तरच ती शिकार होते साधार, भाला हेंच एक घेऊनी हत्यार, कठीण तो प्रसंग जाणावा थोर, संकट प्राणांवरती येणार, परि विक्रमसिंह प्रसिध्द त्यांत फार, ऐकावं दादा ॥

चा.क्र. ४ लगट) करण्यास युध्द रणांगणा, घेतलं सर्व शिक्षण तयांनीं जाणा ॥

चा.क्र. ७/७ अेदीक) सहाय्यार्थी तें चार बरोबर घेऊन इंदूर नगरीस ।
राही जाऊनी मांजें तयांची संगती घ्यावी तीं ध्यानास ॥
परशुरामराव इथापे, माजकरी, बिजोदीमाधवी मिहास ।
रडणाऱ्याला हंसवील ऐसा, शांत करी जो क्रोधास ॥
सरदार काळे दिनकरराव, साळुंखे जयसिंगराव गिरिराज- ।
ठाकूर जबाशा, घेऊन शिक्षण करं म्हणती आतां रण सहज ॥ :-(४९)

॥ भाग १ ला चालू ॥

चा.क्र. ५/१ भेदीक पुढें महाराज पुढील शिक्षण महूस घेती स्वानंदे ।
पहिला नंबर परिक्षेमधीं मान्य सकलही जनवृंदे ॥
चा.क्र. ३) यांची राज्य करण्याची हुषारी पाहूनी खास ॥
सार्वभौम सरकारांनीं त्यांना त्याच सालास ॥
के. सी. एस. आय. किताब दिला बहुमानाचा यांस ॥
सेवंड पिफ्थ मराठा लाईट इन्फंट्रीत प्रवेश ॥
देऊनी म्हणती आतां दावा आपल्या शौर्यास ॥
स्वीकारिले वीर पुरुषानें निमंत्रण खास ॥

चा.क्र. ४) लगट ज्या पलटणीनें कुर्तीस, मिळविलें नांव जगतास, लढुनियां घोरसमरांस, केले अमर इतिहासास, अबिसिनियाच्या भागास, पलटणीत निवडले विक्रमसिंह नृपास ॥ यावरून योग्यता कळेल यांची आपणांस ॥ पराक्रम दिसेल आपोआप ठेवा विश्वास ॥ एकीकडून रक्त भोसल्यांचे, एकीकडून वीर पवारांचे, क्षात्रबीज अंगीं असे ज्यांचे, कसें स्वस्थ राहवेल यांना सांगावें साचें ॥ हा विचार करोनियां मना, घ्या निरोप तयांना करुनी वीरपूजना ॥

चा.क्र. ५/१ भेदीक पूर्वजांचा अभिमान धरोनिया दावाया क्षात्रिय बाणा ।
पहा चालला विक्रमसिंह नृप वंद्य त्या परमार कुलभूषणा ॥
जिवा महाला सेवक जैसा छत्रपती श्रीशिवबाचा ।
अफझल खानावरी जातां शिवाजी आपणही गेला जो साचा ॥
तसा आज तो केशव भोसले जाई रणीं राजासंगती ।
पाहून सकलही जन अभिमानें धन्य केशवा त्या वदती ॥
धन्यासाठीं तूं तुच्छ मानुनी प्राण, जाण्या रणीं हो सिद्ध ।
धन्य स्वामी तव धन्य दास तूं क्षात्रिय दोघेही प्रसिद्ध ॥

चाल क्र. २) क्षात्रधर्म खरा हा कठीण, शास्त्र वचन, करितसे कथन, इतिहास साक्षी देई आपणांस, वंदुनी पूज्य विक्रम चरणांस, शाहीर हा गातो गुणगानास ॥ १ ॥

॥ भाग २ रा ॥

चा.क्र. ८ दांगटी) आज काल कांहीं क्षात्रवीर, करुनी शिकार, दुधाची तहान ताकावर भागविणार, पण सिंह वाघ मात्र त्यांना हंसणार, म्हणती सारे दडुन गोळ्या मारणार, छातीला छाती लाऊन कोण लढणार, हिंदुस्थानांत उरले नाहींत सरदार, मी नाहीं मेलेलं मांस खाणार, युद्ध करुनीच भक्ष धुंडणार, पशु मी जरी दादा ॥ (५०) :-

॥ भाग २ [illegible] ॥

चा. क्र. २) शूरांची अशी ही रीत । जो राजा पशूंचा सिंह ॥
हा तरी असे नरसिंह । तें नांवही विक्रमसिंह ॥

चा. क्र. ३) लष्करी वाद्य ऐकतां फुगते पहा छाती ॥
युद्धाची कथा ऐकता आनंद होतो चित्तीं ॥
स्वारी पोषाख हातीं तलवार ज्याला शोभती ॥
असा शूर विक्रमसिंह पवार देवासाधिपती ॥
आजच्या युद्धाची ऐका कशी रीत तीं ॥
तलवारीचा काळ नाहीं उरला आज संप्रती ॥

चा. क्र. ६ कटाव ७) आकाशांत चारीवाणी फिरते विमान, बॉम्ब टाकीत दाणदाण, रणगाडे तें महान, टँक बंदुका लहान, तोफा करती धुळधाण, रक्तपात घोर भूवर। भूंवर हो। परि सिद्ध हिंदी नरवीर ॥
विक्रमसिंह तसा त्याला मुक्तीच हरणार, सोडून आजला संसार, सारा मायेचा बाजार, तोडुनी मोहपाशाला, पाशाला हो, सांगतो काय सकलांला ॥
पूर्वज माझे पराक्रमी गेले तें होऊन, जरीपटका हा अजुन, फडफड आवाज देऊन, चौघडाही तो गर्जून, सांगतो स्वस्थ बसला कां असा, कां असा हो। पराक्रम दावाजा खासा ॥

चा. क्र. १) देऊन पावलावर पाऊल, उठा तुम्हीं वीर, सहाय्य जोरदार, करा सत्याचा धरून अभिमान, दुष्ट हा करी फार थैमान, तयाची टाका मुरगळून मान ॥

चा. क्र. २) आळसाला घाल जर भेटीं । तर बसेल सोटा पाठीं ॥
नाठाळाचे माथीं काठी । हिंसेत अहिंसा मोठी ॥

चा. क्र. ३) अग्निअस्त्र बंदुका, तोफा हेंच सर्पास्त्र ॥
बॉम्ब हे जणूं गरुडास्त्र, लाठी जलास्त्र ॥
सत्याचा विजय होणार अखेर निश्चित ॥
प्रथम हिंद देशाचे दूर करण्या अरिष्ट ॥

चा. क्र. ४ लगट) आले सिद्ध नृपती (राजे) विक्रम, करूं म्हणती घोर संग्राम, तरीच मिळेल आम्हां आराम, सोडणार राजसुख धाम, रण हेंच आमुचे धाम, दुष्टांचे निर्दाळण हेंच क्षत्रियांचे कर्म ॥ घ्या निरोप आज या वक्तीं, चिंतावे यश यांप्रती, विजयश्री घेऊनी निश्चितो, येईन मागुता परत देवासाप्रती ॥

चा. क्र. १४ पाळणा) ती माय पहा धन्यची राधाबाई, असवली पुत्र रणगाजी ॥
वीर कन्या जी शाहू छत्रपतींची, वीर भगिनी राजारामाची ॥
वीर पत्नी जी तिसऱ्या तुकोजीरावांची, ती माता विक्रमसिंहाची ॥ (५५)

:—

॥ भाग २ रा चालू ॥

चा.क्र. १४) अंतरा) ॥ जरी पुत्र एकुलता एक ॥
॥ रणांगणी धाडी साविवेक ॥
॥ आवरून मोह आणि शोक ॥

चा.क्र. १४) पाळणा) अती आनंदे निरोप देते बाळा । दीर्घायू लाभो तुजला ॥ २ ॥

॥ भाग ३ रा ॥

चा.क्र. १४) पाळणा) तो वाजतसे दुंदुभी स्वर्गी साची । देवही आशिर्वच देती ॥
त्यासंगें पहा पुण्यश्लोक जे नृपती । ते राजाराम छत्रपती ॥
अती आनंदे स्वर्गी सौख्य भोगीती । होउनी अमर या जगती ॥

अंतरा) ॥ पाहोनी भगिजी कुमारा ॥
॥ विक्रमसिंह रणधीरा ॥
॥ आशिर्वाद देती यां सुधीरा ॥

चा.क्र. १४) पाळणा) मत भगिजी म्हणे राधाबाई आतां । शोभिली वीराची माता ॥

चा.क्र. ६/१ कटाव) पुण्यश्लोक छत्रपती शाहू महाराज । करवीर नृपराज । वीरपत्नी त्यांची आज, पुण्यशील महाराज, लक्ष्मीबाई आजीसाहेब, साहेब हो, सोसुनी सारा गहजब ॥

चा.क्र. १) तो विक्रमसिंहाची आजी, नातू रणगाजी, पाहून झाली राजी, प्रेमे आशिर्वाद मुखें वदती, शाब्बास, बाळ वीर स्वरातू जगतीं, गाजेल थोर तुझी कीर्ती ॥

चा.क्र. २) देवानें त्यांच्यावरती । घातला घाला निष्ठुर ॥
हे प्रसिद्ध साऱ्या जगतीं । म्हणुनी न पुन्हा कथणार ॥
सर्व दुःख पहा जगतांत । कशीबशी सहज होतात ॥
परि संततीचा वीयोग । तो सहज कुणा ना होत ॥

चा.क्र. ३) पुत्र त्यांचे शिवाजीराव मागेंच गेले कैलासी ॥
सारे चित्त त्यांचे राजाराम महाराजांपाशी ॥
परि तेंही नाहीं आवडले पहा काळासी ॥
नुकतेंच त्यांना काळानें नेले स्वर्गासी ॥
जो अंकुर उरला प्रेमाचा तो या समयांसी ॥

चा.क्र. लगट ४) विक्रमसिंह नातू तो भला, चालला आज लढाईला, हा प्रसंग पाहून या वेळीं, दुःखाचा येई उमाळा, क्षात्रधर्म कठीण हा भला, जाणुनी देती आशिर्वाद विक्रम बाळाला, शोभवले त्यानी भोसल्यांच्या क्षात्रवंशाला ॥
ही गोष्ट फार महत्वाची जाणा ध्यानाला ॥

चा.क्र. १) काळाच्या घोर जबड्यात, बाळ हा जात, घालण्या हात, तरीही त्या त्यांस धीर देणार, क्षात्रधर्माचे पालन करणार, पुरुषांबरी स्वचित मात होणार, बंधूनो विचार कधीं करणार ॥ ३ ॥

॥ भाग ४ था ॥

चा. क्र. १) जरी पत्नी पहिल्या तुकोजींची, राणी धीराची, चतुर तीसाची,
तुकोजीराव स्वारीवरती जाई, राज्यसूत्रें घेई सावित्रीबाई,
चालवून दावी चतुराई ॥
थेट तसा प्रसंग आजला, प्राप्त जाहला, स्फुरण हृदयाला, तींच जणुं पुन्हां जन्म
घेऊन, इफळ्यांचे कुळीं आली धांवून, पवार कुळ टाकीं पूर्ण उजळून ॥

चा. क्र. २) जसें पूर्वी तुकोजीराव । तसें आज विक्रमसिंह ॥
जरी तेव्हां सावित्रीबाईराजे । तशा आज प्रमिला राजे ॥
पती जिंकतां जाण्या रणांवर । घेई हातीं राज्य कारभार ॥
इकडे पती युध्दावर जाती विक्रमसिंह वीर ॥
तिकडे बंधू जतचे महाराज विजयसिंह धीर ॥
आरमाराचे शिक्षण घेऊन आले तय्यार ॥
दावण्या क्षात्रतेज आज घोर सागरावर ॥
दोन्हीकडून दुःखाचा प्रसंग आला घोर ॥
आंवरिले दुःख, खरी वीर पत्नी परमार ॥
त्यापरिच वीरभगिनीही डफळे सरकार ॥

चा. क्र. १० पाळणा) जरी दुःख त्यांचें हृदयांस । तरी गिळुन याच समयास ॥
राजे प्रमिला प्राणनाथास । काय बोलती आणा ध्यानास ॥
बहू जन्म केले मी नवस । म्हणून आपले पत्नीपद खास ॥

अंतरा) ॥ वरियली ही अबला आपण ॥
॥ मम तनूस केले धन्य ॥
॥ तुम्हीं केली काया पावन ॥
आंवरोनी सर्व दुःखातें । सांभाळिन मी राज्य धुरेसी ॥ १ ॥
अहा! धन्य राणीसाहेब। तुम्हीं लाजवले आम्हांला ॥
अशा किती स्त्रियां याकाला । असतील कळेना मजला ॥
परी तुम्हीं राखिला बाणा । कर्तव्य कराया धजला ॥
॥ त्या तुम्हां शीर नमवावें ॥
॥ त्या तुमचे गुण मी गावें ॥
॥ आशीरा कां न वाटावें ॥
वाटतें पाहुनी आपणां । राष्ट्राचा उदयकाळ आला ॥ २ ॥

चा. क्र. १) धन्य तें विक्रमसिंह धन्य, प्रमिलादेवी धन्य, जाहल्या मान्य,
पत्नी करी उभय कुळींचा उध्दार, क्षात्रधर्म रक्षण करी साधार,
तयांना प्रणाम वारंवार ॥ ४ ॥

॥ गीत ५ वा ॥

चा.क्र.१४) काका महाराज तें जगदेवराव विश्वास, राव देती आशिषीचा ॥
तो छानाहि वीर बाल युवराज, कृष्णाजी विक्रमसिंहाचा ॥
शोभतो पहा सेनासपरसहस्त्री, अंगीं बाणे गुण पितयाचा ॥

॥ तैसे हे सर्व सरदार ॥
॥ देवास राज्य आधार ॥
॥ जमुनिया लहान थोर ॥

झाले सिद्ध आजी निरोप द्याया राया, हा क्षात्रधर्म राखाया ॥
चा.क्र.४) लगट बंधुनें द्यावे ऐकून, आला गादिवरती येऊन, पन्नाचार वर्षं झाली जाण, परि तेवढ्या काळांत राजानं, रयतेच्या उध्दाराचं कार्य केलं किती छान, रयतेचं गाऱ्हाणं ऐकून, केलं सारं कर्ज निवारण, योग्य न्याय समय जाणून, अडाण्यांना देती शिक्षण, धंद्यास दिले उत्तेजन, व्यापाऱ्यांना सवलत देऊन, लोकोपयोगी कामें केली पूर्ण, कधीं सारा सूट देऊन, सुखविली प्रजा देवासची आपल्या चातुर्यानं ॥

चा.क्र.२४) समर्थता पाहुनी जयाची वृध्द गर्व वाहती, अंतरीं तरुणपरी लाजती ॥
तें आमुचे श्री विक्रम नृपती देवासाधिपती, जया प्रजा बहू मानिती ॥
निरोप द्याया राजवाड्यावर गर्दी जाहली अती, सकलही एकमुखें बोलती ॥

जयवंत होउनी महाराज या बरें ॥
जातसा म्हणूनी आमुचे चित्त बावरें ॥
बहूकाय वदावें वाणी ही गहिंवरें ॥

यावें येतां तरी मागुतें ठेवा माया धन, आमुचें तेंच एक जीवन ॥
चा.क्र.४) लगट महाराज, धांऊनी जावें, शत्रूस रणीं जिंकावें, गरुडाचे पंख फडफडावे, काय करतील जर्मनी कावे, तोडुनी पंख पाडावे, विजयश्री घेउन यावें, आनंदी आम्हीं मग व्हावें, एक भावें चरणीं वंदावें, सद्भाव पायीं अर्पावें, हेंच एक आस आम्हां दुजें काय मागावें ॥
चा.क्र.१) प्रार्थना प्रभूरायास, देई विजयास, नृप सिंहास, दावी उपकारी विक्रम चरणांस, हेंच मागतो प्रभुपदींखास, शाहीर दीक्षित करुनी नमनास ॥
गुंफिला आज छानदार, काव्याचा हार, प्रेमाजें थोर, कवी-शाहीर दीक्षित देवास दरबार, मान जरिपट्टा आणि कटियार, तोंच जरिपट्टा घालून साचार, वीरांचे कवन नित्य गाणार ॥५॥

॥ [illegible] ॥

शुक्रवार दि. २६।१०।८४ मु. ओमनगर नागपूर.

॥ पुनर्लेखन — र.द. दीक्षित चिंचणीकर ॥

॥ श्री गजानन ॥

॥ श्री राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज की जय ॥

वीररत्न सेनापती संताजीराव घोरपडे (सेनापती) (हिंदुस्थान कापशी)

॥ यांचा पोवाडा ॥

॥ कवी :- राष्ट्रशाहीर ग. द. दीक्षित चिंचणीकर ता. तासगांव जि. सातारा ॥

॥ चौक १ ला ॥

चालक्रमांक १) संताजी घोरपडे शूर, खरा रणधीर, धन्य तो वीर, नांव ऐकतां शत्रू पळती, घोड्यांना सुद्धां पडली भीती, पाणी न पितां पळत सुटती ॥ धृ० ॥

चा. क्रं. ५) धन्य धन्य घोरपडे धन्य संताजी वीर, घोरपडीप्रमाणें चिकट वीर झुंझार, पोलादी कांबजशीं मनगट तसें भरदार, यवनाला केलं हैराण, फार होऊयानं, धन्य सरदार ॥

चा. क्रं. १) शिवसूर्य जातां अस्ताला, औरंग्या तोषला, बोलला सर्वांला, राज्य मराठ्यांचे गारद करणार। मराठशाही मी नष्ट करणार, अल्ला! मजवरी फिदा होणार ॥

असं बोलून हुकूम त्यानं दिला, आपल्या सैन्याला, कूच करण्याला, घेऊन आला आठ लाख सैन्यास, दक्षिणेवरी स्वारी करण्यास ॥ धाडिले त्यानें तकरीबखानास ॥

चा. क्रं. २) केला विजापुरावर हल्ला। आदिलशाही घेतली कबजाला ॥
मग गेला गोवळकोंड्याला। कुतुबशाही जोडली मुलखाला ॥
मराठ्यांचं राज्य जिंकण्याला। आला चालून संगमेश्वराला ॥

चा. क्रं. ३) सोळाशें एकूणनव्वद याच सालाला ॥
आला खान मोठ्या वेगानं संगमेश्वराला ॥
छत्रपती संभाजीला त्यानं पुरा वेढला ॥
शंभूराजा दारुनं होता बेहोष झालेला ॥
झाला फितूर कलुषा कबजीन पकडुन दिला ॥
तकरीबखानानं कैद केलं राजाला ॥

चा. क्रं. ४ लगट) खबर कळतां निशा उतरली, अन स्वारी शुद्धीवर आली, (पण काय उपयोग?) राजा होता कैद झालेला, कोल्ह्यानं धरलं सिंहाला, शहापुढं आणून उभा केला, सिंहाचा छावा त्यावेळां, छाती काढून उभा राहीला, नाहीं लवुन मुजरा त्यानं केला, औरंगजेब बोलला तंवा त्याला, असा कुणी दाखवतोस तोरा?। अजून घमेंड जिरली नाहीं कां पोरा?। सोडून हिंदू धर्माला। जर इस्लाम धर्म घेतला, छाटून तुझ्या शेंडीला, आतां वाढीव पोरा दाढीला। आणि येशरण पैगंबराला, म्हण पोरा अल्ला! या अल्ला!। देतो मी जीवदान तुला, नाहींतर जीव तुझा घेतलाच समज मनाला ॥ ऐकून शहाच्या बोला, संभाजी वीर खवळला। काय बोलला औरंगजेबाला, ऐक बुढ्या सांगतो तुला, तुझी बेटी देशील जर मला, तर घेईन इस्लाम धर्माला। :(५५)

॥ चौक १ ला चालू ॥

चा. क्र. ४) लगट नाहीतर देईन प्राणाला पण रक्षिन धर्माला ॥ ऐकून त्याच्या शब्दाला, औरंगशहा खवळला। शिपायांना हुकुम त्यानं दिला, कराठार या नीच पोराला, हाल हाल करून याला चिरा, सरकारी हुकुम असा आला। काय पहातां मग त्यां गर्दिला, लाल भडक करून सळ्याला, त्यांनीं फोडलं याच्या डोळ्याला। करवतीनं कापलं जीभेला, मग उभा कापला त्याला, सोलून काढलं चमड्याला। असं हाल करून त्यावेळां। मग फांसावरती टांगला, संभाजी गेला स्वर्गाला, झालं दुःख महाराष्ट्राला, धर्मार्थ प्राण देऊनी अमर जगीं झाला ॥

चा. क्र. १) बादशहास झाला आनंद, जाहला धुंद, पुरला म्हणे छंद, मराठशाही आतां नष्ट होणार। भारतांत माझें राज्य होणार, आतां कोण माझा हात धरणार ॥ १ ॥

॥ चौक २ रा चालू ॥

चा. क्र. १) ही वार्ता राजारामाला, गेली पन्हाळ्याला, धक्का हृदयाला, बैसला, झाला तेथें आकांत। बुडाले सर्व शोकसागरांत। पेटला परी अग्नी हृदयांत ॥

जमले वीर रणगाजी, धनाजी, संताजी, तसेंच खंडोजी, मुत्सद्दी आणि शूर सरदार, बाणेदार निराजी होता रणशूर, ज्यांनीं बादशहाच्या हातीं दिली तूर ॥

राजाराम बोलला सर्वांला, शंभूदादा गेला, मोठा घात झाला, सर्वजण जमून आतां या कामास। करूं एकजूट रक्षूं धर्मास, भगवा झेंडा आणि मराठी राज्यास ॥

चा. क्र. २)
ऐकून राज वचनाला। सारा मावळा वीर गर्जला ॥
महाराष्ट्र बंड जागीं झाला। घेऊं सूड याच क्षणाला ॥
एका संभाजीच्या मृत्यूनं। दिली स्फूर्ती लाख हृदयांला ॥
स्वराज्याचे रक्षण करण्याला। आम्हीं आमचा देह वाहिला ॥

चा. क्र. ३)
इतक्यांत वीर एक ताठ उभा राहिला ॥
छाती काढून शिरावर पीक त्यानं चढविला ॥
तलवार उपसुनी प्रणाम केला राजाला ॥
काढुनी आवाज तो खडा, सिंह गर्जला ॥
पिळवटून हृदय स्फूर्तीनं काय तो वदला ॥

चा. क्र. ४) लगट कां भिता मुसलमानाला, भ्याडावाणी तोंड कां बोला ?। घ्या हातीं तलवार भाला, आणि चला सूड घेण्याला। शिवरायाचे चेले तुम्हीं झाला, त्याची लाज भरा चित्ताला। उठून छंडनीं गनिमांनी नाहूं देतील ॥ :— (५६)

॥ ... ॥

चा. क्र. ४ लगट) मग बोलला राजारामाला, महाराज! आज्ञा द्या मला, आन द्या आशिर्वाद आपुला, मग नाहीं भीती हो मला, टिटवीनं समुद्र शोषीला, तशांतलाच प्रकार हा झाला, द्या सैन्य माझ्या मदतीला, मी जातो याच वेळेला, हांकलून लावतो मोंगलाला, आपण रहावें पन्हाळगडाला, राज्यकारभार हांका या वेळां, रामचंद्रपंत अमात्य घेऊन संगतीला॥ मग राजाराम बोलला, संताजीन धनाजीरावाला, तुम्हीं खरें शूर वीर झाला, सेनापती मराठी राज्याला, जा! लागा पुढच्या कार्याला, द्या सैन्य तुमच्या मदतीला, हीच आज्ञा माझी तुम्हांला, घालील माळ विजयश्री तुम्हां दोघांला॥

चा. क्र. १) स्वराज्याचे तारूं फुटले जाण, वाऱ्याच्या दिशेनं, चाललं वेगानं, तयाचा मार्ग रोखुनी त्यांस, भिडूं नाहीं देणार वाऱ्यामधीं खास, सुकाणूवाला जबर भेटला समयास ॥ २ ॥

॥ ... ॥

चा. क्र. १) संताजीनं बांधली कंबर, मावळे बरोबर, घेऊन सवर, चालला वेगांत वीर सगळा, जणूं काय झंझावात सुटला, तोंड देण्यास तयार झाला॥ जणूं चक्रव्यूह भेदण्याला, अभिमन्यू गेला, परा त्यावेळां, तसाच संताजी वीर गमला, आला शंभू महादेवाच्या डोंगराला, मावळे घेऊन दबा धरून बसला॥ कडेकोट बंदोबस्त केला, त्याच वक्ताला, तय्यार झाला, शंभूबधाचा सूड घेण्यास, फिकीर जीवाची नव्हती मुळीं त्यास, संचरली अंगीं वीरश्री खास॥

चा. क्र. २)

मायेचा तोडुनी पाश, सोडुनी दिला संसार ॥

खाण्यास कांदा भाकर, देशाचा बनला चाकर ॥

झोंपेची नाहीं दरकार, मानितो मिठाला खरवर ॥

चा. क्र. ४ लगट) आज संता रायगडाला, तर उद्यां पन्हाळगडाला, परवां दिसेल बऱ्हाणपुराला, कधीं सपाट मैदानाला, तर कधीं डोंगरदरीला, असा फिरतां मुक्काम राहिला, मधेंच कोणी यवन भेटला, तर त्याला धाडीं स्वर्गाला, जर कोणीं शरण त्या आला, तर घेई द्रव्यदंडाला, आसपासचा यवन तवा सारा हैराण झाला॥ भीती बसली त्याची मोंगलाला, पशूसुद्धां भीती पडे ज्याला, तिथं माणसांचा पाड काय बोला, घोडा पीत नाहीं पाण्याला, यवन सरदार सवाल काय करती तव्हां घोड्याला॥ [क्यों बे! तेरेको पानीमें संताजी दिखता है?] पाण्यांत पडे त्यावेळां, संताजी दिसे घोड्याला, जसा कृष्ण दिसे कंसाला, जळीं, स्थळीं, काष्ठीं, पाषाणीं कृष्ण भरलेला॥ तसा वीर संताजी दिसे मोंगल सैन्याला॥ झोंप नव्हती औरंगजेबाला, सारा यवन घाबरून गेला, कोणीं उठून मध्यरात्रीला, आरडतो अल्ला! या अल्ला!, तोबा! तोबा! म्हणतो बिसमिल्ला, संताजीनं पडे त्या वेळां, (५५)

॥ ... ॥

चा.क्र. ४ लगट) आज दारूगोळा लुटला, तर उद्यां हारकेला त्रिपायाला, रोजचाच प्रकार असा झाला, जसा लांडगा पळवी मेंढीला, तसा अचूक मारी यवनाला, जसा फाडतो सिंह हत्तीला, तसा टिपतो यवन सैन्याला, औरंग हैराण झाला, काय बोलतो आपल्या मनाला, हा पहाडका चुव्हा हार पाहिजे केला ॥ पुढे ऐका प्रकार काय झाला, तो सारा सांगीन आतां पुढे तुम्हांला ॥ ३ ॥

॥ ... ॥

चा.क्र. १) बादशहानें भरवून दरबार, जमवून सरदार, केला वीचार, करावा कसा कैद उंदराला, मराठ्यांनीं मोठा कहर केला, बोला सरदार जबाबाला ॥
एक खान होता बेताल, मोठा जहाल, खान ईस्माईल, उभा राहिला उठून ताडकन, फिरवुनी हात दाढीवरनं, बोलतो कसा शहाला गर्वानं ॥
मराठ्यांची भीती कशाला, मला वाघाला, आज्ञा द्या मला, पकडुनी आणतो एका पलकांत, चित्त्यापरी शिरून त्यांच्या मुलखांत, गाढतो सैतानाला मांसा-चिखलांत ॥
मग विचार करून शहानं, हत्ती, ऊंट, बाण, अरब पठाण, देऊन सह सैन्य पाठवीला, ईस्माईलखान चालून आला, वेगानं सह्याद्री पहाडाला ॥

चा.क्र. २) ते ऊंच पाहुनी कडे । भ्याली सारीं यवन माकडें ॥
दोहींकडे दाट ती झाडें । त्यामाजीं यवन जसे किडें ॥
भीतीनं वासली तोंडे । काय ऊपाय करावा यापुढें ॥

चा.क्र. ३) पाहून खानानं हुकूम दिला सैन्याला ॥
या दाट जंगलातून सावधगिरीनं चला ॥
डोळ्यांत तेल घालून पहारा संभाळा ॥
सैन्याचे केले दोन भाग पहा त्या वेळां ॥

चा.क्र. ४ लगट) टेहळणीस एक ठेवला, आपणांसंगें एक घेतला, अशा बंदोबस्तात चालला, ही बातमी कळली संताजीला, हेरानं दिलं बातमीला, महाराज सांगतो तुम्हांला, तोफखाना घेऊन संगतीला, हत्ती आणि ऊंट जोडीला, दोन हजार घोडा गणतीला, दहा बिनीचे हत्ती आघाडीला, पायदळ मागच्या बाजूला, सात हजार तोफा घेऊन आला, ईस्माईलखान पहा आला याच बाजूला ॥ ईहांकडून तुम्हांला धरण्याला, ही बातमी घेऊन आला, हा दास तुमच्या चरणांला, पुढचं सारं ठाऊक तुम्हांला, अशी बातमी देऊनी हेर गेला कार्याला ॥

 :-

॥ [illegible] ॥

चा. क्र. १) अशी खबर ऐकून त्यावेळां, वेष लै चढला, संताजीरावाला, सोडिला सक्त हुकूम सैन्यास, लूट करण्याची संधी आली खास, चला व्हा तयार हल्ला करण्यास ॥

चा. क्र. ४) लगट दया आली आपली देवीला, दिलं धाडून बळीच्या बकऱ्याला, जड जवाहिरानं भरलेला, नामी शिकार घावली आपणांला, चला देऊं बळीं देवीला, चला फोडूं त्याच्या नरडीला, जड जवाहीर मिळेल आपणांला, वाहून आणण्याचे श्रम घेऊं या वेळां ॥

चा. क्र. १) संताजीनं निवडीले वीर, धीर झुंझार, पराक्रमी फार, सज्ज होऊन खिंडीत घुसले, सावजावरतीं टपून बसले, सावज ऐतें चालून आले ॥

चा. क्र. २)
मोठ्या बंदोबस्तानं खान खिंडीमधीं आला ॥
गर्वानं सभोंवतीं फेकीं पहा दृष्टीला ॥
इतक्यांत बातमी आली शत्रू तो आला ॥
हर हर महादेव नाद घुमूं लागला ॥
डोंगरावरून जोराचा मारा सुरू झाला ॥
हत्तीसारख्या शिळा पडूं लागल्या खान घाबरला ॥
सैन्यासह डोंगरावरी चढूं लागला ॥

चा. क्र. ४) लगट बैल, ऊंट आले डोंगराला, ज्यानीं वाहिलं होतं ओझ्याला, जडजवाहीर पाडीला, मावळ्यांनीं हल्ला तंवा केला, ठार केलं शत्रू सैन्याला, सरंजाम लुटुनिया नेला, पुन्हां दुसरी तुकडी लढण्याला, घेऊन खान सैन्यासह आला, अन् निकराचा हल्ला चढविला, पण मराठ्यांनीं जोर लै केला, खानानं पाहिलं अकाराला, क्रोधानं खान भडकला, वेषानं डोंगरावरतीं चढूं लागला ॥ दगडांचा वर्षाव वरनं जोराचा केला ॥ तरी खान चढून वर आला, हनो, बैल लुटुन मावळ्यांनीं पोबाराकेला ॥ तंवा खान भारी खवळला, करकरा खाऊन दांताला, जोरांत चालून आला, संताजी होता सामन्याला, चित्त्यासारखं ऊडून त्या वेळां, जोराचा वार त्यानं केला, आणि पाडला खान धरणीला, सारा मोंगल पळूं लागला, सांपडला तेवढा ठार केला, केलं कैद कितीक गनिमाला, असा मोठा विजय तंवा संताजीनं मिळविला ॥

चा. क्र. १) जसा लांडगा शिरें कळपांत, साजधे चित्त, मेंढी पळवीत, तसा संताजी शत्रू सैन्यांत, शिरुनिया उडवी पळ्ळानिमिषांत, ऐका वीर कवन पुढील चौकांत ॥ ४ ॥

॥ [illegible] ॥

चा. क्र. ५) ईस्माईल लुटल्याची खबर आली शहाला, अवरंगजेब त्वेषानं
लालेलाल झाला, आणि विचार करून त्यानं सर्जेखान पाठविला,
फलटणला सर्जेखान आला, पण, धनाजी तोंडाला, पाहून त्या वेळां,
मुक्काम तिथं केला ॥

चा. क्र. १) मग तिथून वाई प्रांताला, सर्जेखान गेला, पाहुन निसर्गाला, ठोकला तळ
कृष्णाकांठास, करुनिया पूर्ण बंदोबस्तास, झाला तय्यार पहा युध्दास ॥
तितक्यांत प्रकार काय झाला, साधूंचा मेळा, तांडा एक आला, नदीवर स्नान
करावयाला, परी खानानं पकडले त्यानला, मोठ्या गर्वानं काय बोलला ॥

चा. क्र. २) मोठे झाले साधू तुम्हीं थोर । भीक मागून पोटं भरणार ॥
स्नान करून पुण्य जोडणार । टिळे लाऊन लोकां लुटणार ॥
व्हा आतां आमचे चाकर । आणि धुवा घोडीं सत्वर ॥

चा. क्र. ४) लगट ऐकुनी त्याच्या शब्दाला, साधूनीं सवाल काय केला। खानसाहेब!
आम्हीं जात होतो पहा काशी तीर्थ यात्रेला ॥ पण संताजीनं लुटलं आम्हांला,
म्हणून फिरलो सारे माघारा, चाललो होतो राजारामाकडं दाद मागण्याला ॥
छत्रपती राजाराम भला। ऐकून अशा शब्दाला, खानानं सवाल काय केला?।
अरें! कुठला राजाराम? त्याची घमेंड सांगता काय मला?। त्या राजालाच
पकडायला, हा सर्जेखान इथं आला, जिता धरून आणतो मी त्याला।
नाहीं तर ठार करीन त्याला। त्या हराम संताजीला, ठार करीन दिसेल
तिथं बोला, मग साधू बोलले खानाला। असं असेल तर आम्हीं राहतो
तुमच्या चाकरीला ॥ खानानं सर्व लोकांला, ठेऊन घेतलं त्या वेळां।
आणि काय बोलला आपणांला?। या अल्ला! डाव साधिला। बादशहा
खूष होऊन इनाम दील मजला ॥

चा. क्र. ३) संताजीनं बेत काय केला पहा त्या वेळीं ॥
धनाजीला भेटून सवाल केला त्याला ॥
महाराज! बार मी आहे पूर्ण भरलेला ॥
माझा सारा लोक खानाच्या छावणीत घुसला ॥
आतां फक्त ठिणगी टाकण्याचाच वकुत राहिला ॥

चा. क्र. ४) लगट आपण हुकूम द्यावा फौजेला। अन करा दुसऱ्या बाजूनं हल्ला, मी
जातो खानाच्या छावणींत यावेळां ॥ असं बोलला धनाजी जाधवाला,
अन दाढी मिशा लावून तोंडाला। मुसेजरी तुमान पायाला, अंगावर
डगला चढविला। जणूं खरा काजी हा झाला, खानाच्या डेऱ्याकडं
गेला। काय बोलला पहारेकऱ्यांला। भेटायचं हाय खानाला,
असं बोलून आंत तो गेला, खान हुक्का पीत बसलेला। संताजी
आला त्या जागेला, आणि बोलला सर्जेखानाला।:—

॥ चौक ५ वा ॥

कऱ्हाडबादचा काजी म्हणती मला । जात होतो मक्का मदिनेला ,
कांहीं आप्त बंधू संगतीला , वाटेंत मराठी फौजेनं लुटलं आम्हांला ॥
म्हणून आलो आपल्या आसऱ्याला , थोडोनी फौज गनिमास धरायाकळां ॥
खानानं धाडले फौजेला , तंवर बातमी लागली संताजी वीर पकडला ॥
चा. क्र. १) ऐकतां अशा वार्तेला , खान खूष झाला , बोलला आपणाला , कैद मी केलं
काफराला , पैगंबर फिदा होईल अल्ला , बादशाहा देईल ईनामाला ॥
बोलून असं गर्वानं , धुंद होऊन , काजीला घेऊन , चालला खान क्रीडा
करण्यास , कृष्णेचं रम्य पात्र पाहून त्यास , ईच्छा झाली पोहण्याची खानास ॥
चा. क्र. २) मग गेले मजेनं दोघं नदीत पोहण्याला ॥
काजीनं मोठ्या शिताफीनं प्रकार काय केला ॥
एक मोठा मासा पकडून दूर फेकियला ॥
तवा तोंच मासा पकडायला खान दूर गेला ॥
काजीनं धरून तंगडीला खान बुडविला ॥
चा. क्र. ४) लगट जणूं गळांत मासा पकडीला , तसं बगलेत मारलं खानाला , आणि
नेलं पैलतीराला , तंवा मागं दिसलं यवनाला , जोरानं खान आरडला ,
अरे ! काजी नव्हे हा खरा संताजी आला ॥
चा. क्र. २) इतक्यांत साधूंचा तांडा उभा राहिला ॥
साधू कसला सारा मावळ्याच वेष घेतलेला ॥
तों इकडे धनाजी जाधव सैन्यासह आला ॥
हर महादेव गर्जून हल्ला चढविला ॥
चा. क्र. ४) लगट चढवून जोराचा हल्ला , यवनांचा उडविला धुव्वा , सारे म्हणती
तोबा तोबा अल्ला ! , टाकून तोफा बंदुका पळूं लागला ॥ मराठ्यांना
कितीक शस्त्रास्त्रं मिळाली त्यावेळां ॥
चा. क्र. १) पहा केवढं सामर्थ्य अचाट , बुध्दी अलोट , छातीचा कोट ,
करुनिया शिरला शत्रू सैन्यांत , राखलं नांव अमर इतिहासांत ,
म्हणून शाहीर कीर्ती गातात ॥ ५ ॥

॥ चौक ६ वा ॥

चा. क्र. १) किती केला शत्रूचा मोड , वाटेना परी गोड , काय अवघड , जाहले पहा
संताजीला , शह कसा द्यावा औरंग्याला , दावावं कसं करामतीला ॥
करुनिया विचार त्यावेळीं , संधी साधली , युक्ती लढविली , अक्कलेची
तारीफ कराल तुम्हीं खास । मुत्सद्दी तसा लढवय्या खास ,
म्हणून शाहीर गाती कवनास ॥

:— (६१)

॥ [illegible] ॥

चा. क्र. १) पुन्हां सारा वीर जमविला , बोलला सर्वांला , चलादरबाराला,
शहाचा पाहूणचार घेण्यास , राजारामांची आज्ञा आपणांस,
चला ऊठा, जाऊं सूड घेण्यास ॥
तंवा इकडं तुळापुराला , थाट लैकेला , गांव सारा फुलला ,
बादशाहाच्या वाढदिवसांस , शहानं दिली होती रजा सकलांस,
संताजीही निघाला घेऊन सैन्यास ॥

चा. क्र. २) कुणीं काजपाटयां होऊनी , यामेंत गुंग जाहला ॥
किती तरी गोसावी आला , यामेंत दंग जाहला ॥
कुणीं आले तमाशेवाले होऊन भरदार ॥
छुम, छुम, छुम, ठुमकते नार गुलझार ॥
डफ तुणतुणं घेऊन मजा करती शाहीर ॥
कुणीं झाले वासुदेव बाळ संतोष फार ॥
संबळ घेऊन गोंधळी जमले अनिवार ॥
आले पैहलवान मर्दानी खेळ खेळणार ॥
अत्तरवाले घेऊन अत्तर फिरती चौफेर ॥
कुणीं बनले हिजडे जणूं यल्लमाचा बाजार ॥
सरदार मुसलमान झाले घोड्यावर स्वार ॥
पाहिला त्यांनी असा बुणग्यांचा बाजार ॥
लई दिवस पहारा करून दमले अनिवार ॥
आज सुद्दी मिळाली करं चैन केला वीचार ॥
कुणीं दारु पिऊनिया धुंद जाहले फार ॥
कुणीं तमाशांत झाले गुंग बघुन ती नार ॥
असें झिंगून गेले सारें अमीर सरदार ॥

चा. क्र. ३) मोगलांची अडाणी जात , गांजा ओढीत , हुक्काही पीत , गुंग होऊन गेले
व्यसनांत , बेहोष होऊन पडले दिन रात , नव्हतें मुळीं भान, शुध्द देहांत ॥
अशांतच मराठ्यांनीं भला, जोरानं केला , निकराचा हल्ला,
मोंगलांची तिरपीट फार ऊडाली , तुणतुण्यांतून तलवार बाहेर पडली,
डफाची ढाल तयार केली , कांपाकांपी मोंगलांची झाली ॥

चा. क्र. ४) लगट संताजी थेट जो गेला , बादशहाच्या तंबूवरला , सोन्याचा कळस कांपला,
आणि घेऊन, सारा माळ्या निघूनिया गेला ॥ जंवा जाग आली यवनाला,
तंवा मनांत करती विचाराला , स्वप्नांत प्रकार काय झाला, आश्चर्य
वाटलं सर्वाला , रक्ताचा पाट पाहिला , अन् दारूचा कैफ ऊतरला ,
हात घालती तलवारीला , इतक्यांत मराठ्यांचा हल्ला , आला, फार
जोरानं चालून सारा मावळा ॥

:-

॥ चौक [illegible] ॥

चा. क्र. १) खडबडून यवन मग उठती, तलवारीं घेती, उठाव करूं म्हणती, वेळ कुठं होता तलवार घेण्यास, फुरसत नाहीं उठून उभा रहाण्यास, उडती वर मुंडकीं सपासप खास ॥

मरहट्टे कांपती शत्रूला, पहा मावळा, म्हणूनीच बोला, लाभले स्वातंत्र्य महाराष्ट्रास, मिळेल असे वीर पडत्या काळास, म्हणून झाली सत्ता स्थीर समर्थास ॥

मोंगलही तय्यार आले, सरसाऊन भाले, पाउलागा गेले, मावळा पण आधींच फरारी झाला, दऱ्याखोऱ्यांत लपुन बसला, कसा लागेल त्यांच्या हाताला ॥

चाल क्र. ५ कराव ३) तुळापुराच्या भवतीं भवतालीं, उरूस यात्रा फारच भरली, शाभियाजे छान सजविली, तक्त, लोडतें भरजरी शोभली, आंत गादेले बैठक केली, रंगमहालीं, आरास होती चांगली ॥

चा. क्र. ३) त्यासमयीं हत्यारे जी होती, संगीन तुम्हांअती, वाटेल परभीती, ऐकतां नांवें हत्यारांची, हल्ली नाहीं दृष्टी पडायाची, भीती मग कांऽन वाटायाची ॥

चा. क्र. ६ कराव २) (त्यावेळीं मावळे कसें रहात असत, व त्यांची हत्यारें कोणची होती?)

नाहीं कांबळे, नाहीं थाबळे, मेळवुनिया असें मावळे, नाहीं लंगोटी, कुठून अंगुठी, तेंच उठाउठीं, विळे घेउनी बळें, अरीचे गळे, दाबण्याकरती धांवण्या, क्षुधा, तृषेचा, उपशम करण्या, मस्त गजापरी, मस्त अरीते, फस्त कराया, विसरूनियां जें, धांवती समरीं, तीक्ष्ण संगिनीं, बरच्या, भाले, गुदवी, कैफा, नवतरवारीं, चंडा, खांडा, गोफण गुंडा, सैल संदुका, अवजड तोफा, आणि बंदूका, बरची, भाला, हातीं धरून मावळे शिपाई, राखिली त्यांनीं शिवशाही ॥ ६ ॥

॥ चौक [illegible] ॥

चा. क्र. ३(ओ) संताजीनं विजय मिळविला, गेला पन्हाळ्याला, भेटला राजाला, करूनिया मुजरा काय वदला, आशिर्वाद तुमचा, यश आम्हांला, आणलेला खजिना चरणीं वाहिला ॥

सोन्याचे कळस काढून, चरणीं वाहून, हात जोडून, नम्र होऊन चरणीं ठेवीं मस्तकास, उठवुनी बोले राजाराम त्यास, धन्य केले घोरपडे वंशास ॥

तंव राजाराम बोलला, धन्य तूं झाला, आनंद वाटला, वाढो तव कीर्ती अखील जगतांस, गाईल कीर्ती तुझी ईतीहास, प्रेमानं भेटला कडकडून त्यांस ॥

चा. क्र. २) संताजी बोलला राजाला, द्या आशिर्वाद दासाला ॥
मोंगल नष्ट करण्याला, घेऊन सैन्य चालला ॥ :—

॥ चौक ७ वा भाग ॥

चा.क्र. ३)
आलं अपयश युध्दामध्यें औरंगजेबाला ॥
पाहून तयानं दुसरा डाव टाकीला ॥
फितुरीचं शस्त्र बाहेर काढलं त्या वेळां ॥
नागोजी माज्याला फितूर करुन घेतला ॥

चा.क्र. ४) लगट
नागोजी फितूर जाहला, आला साह्य बादशहाला, फितुरीनंच सत्यानाश केला फितुरीनंच आपल्या देशाला, पार रसातळाला नेला, फितूरीच नडली जागोंजागीं हिंद देशाला ॥

चा.क्र. ३)
ज्याजागीं गेली तिथं सर्व नाश हिनं केला ॥
फितुरीनंच शहाजी राजा कैद हा झाला ॥
फितुरीनंच संभाजी राजा मुकला प्राणाला ॥
झाला फितूर सूर्याजी पिसाळ रायगड गेला ॥
फितुरीनंच पारतंत्र्य आलं हिंद देशाला ॥

चा.क्र. ४) लगट
आली शनवार वाड्यावर, स्वातंत्र्य संपविलं खरं, गेली झांशीचे बुरुजावर, केला बुरुज चक्काचूर। त्यापरी नरगुंदावर, रक्ताचे वाहविले पूर, यासाठीं सांगतो म्हेरं। जो फितूर किंवा चहाडखोर, देशाचा शत्रू तो थोर, नका ठेऊं त्याला शेजार। त्याला हुडकुनिया सत्वर, द्यावी तुम्ही योग्य खबर, हांकलून लावा खरोखर। शाहीर सांगतो जाहीर आज फडावर ॥

चा.क्र. १)
नागोजीनं फितूर होऊन, केले कारस्थान, खोटीं पत्रं लिहून, शिक्का मोर्तब करुन, पाठविली राजारामाकडे खास, संताजी फितूर आहे मोंगलास, पुरावा त्याचा धाडला तुम्हांस ॥ ७ ॥

॥ चौक ८ वा ॥

चा.क्र. १)
राजानं खलिता पाहिला, मजकूर वाचला, थक्क होऊन बोलला, स्वप्नींसुध्दा असं नाहीं घडणार, सिंह नाहीं मेलेलं मांस खाणार, अग्नी कसा पाण्याला जवळ करणार ॥

चा.क्र. ३)
कदाचीत फितुरीचा असेल डाव टाकला ॥
तंवा सारे मुत्सद्दी मिळून बेत काय केला ॥
बोलाविलं परत संताजी घोरपडे याला ॥
अधिकार काढून घेऊन दिला धनाजी जाधवाला ॥

चा.क्र. २)
दरबारचा हुकूम पाहून, झाला थक्क संताजी जाण ॥
राजाज्ञा वंद्य मानून, सरंजाम केला स्वाधीन ॥
राजारामा भेटण्याकारण, पायींच निघे वेगानं ॥

चा.क्र. ४) लगट
राजाची भेट घेण्याला, संताजी जाऊं लागला, हा सूर्य पुढें चालला, परी केतू मागें लागला। हा चंद्र पुढें धांवला, पाठीमागें राहू लागला, :-

॥ चौक ८ वा चालू ॥

चा. प्र. ४ लगट) पुढें धर्म चालूं लागला, अधर्म त्याच्या पाठीला, नागोजी मान्यानं गुप्त पाठलाग केला ॥ संताजी म्हसवड गांवाला, ओढ्याकांठीं येऊन पोंचला, ओढ्यांत करून स्नानाला, देत होता अर्घ्य सूर्याला, तितक्यांत नागोजी आला, नांवासारखाच नाग तो आला, अति कडक जहर हृदयाला, पाठीमागनं वार त्यानं केला, अन खदखदां हसूं लागला, इकडे त्याच्या लोकांनीं वेढला संताजीला ॥ संताजी एकटा गवसला, नागोजीनं सवाल काय केला? (बोल संताजी! मागं हत्तीच्या पायाखालीं तूंच मला देणार होतास ना?) असं म्हणून जोराचा वार खांद्यावर केला ॥ संताजीनं पहा त्यावेळीं, जयजयकार शिवाजीचा केला, आणि चवताळून धांवला, लाथेनंच खालीं पाडलं दोघांचौघांला ॥ संताजीनं सवाल तेंवा केला नागोजी मान्याला ॥ नागोजी! एक शस्त्र हातीं दे मला, करामत दावतो मग तुला, पण धर्मयुध्द करण्याला, सवड कुठली नागोजी मान्याला, दहा पांचानीं वार तेंवा केला, संताजी पडला धरणीला, नाईलाज वीराचा झाला, हरहर म्हणून वीरानं प्राण सोडला ॥

चा. प्र. ३)
मरतांना आठविलें शिवाजीच्या चरणांला ॥
हात जोडून नमस्कार केला हिंद देशांला ॥
केला कांतेला प्रणाम स्वर्गी तो गेला ॥
दैवानं असा कसा खेळ विचित्र हा केला ॥
थोपवून धरलं ज्यानं बलाढ्य यवनीं सत्तेला ॥
हैराण केलं ज्यानं अबळ मोंगल शाहीला ॥
मराठ्यांचं राज्य ज्यानं राखलं पडत्या काळाला ॥

चा. प्र. ४ लगट) त्याला मृत्यू कसा हा आला, कुत्र्यानं फाडावं सिंहाला, तसं मारलं भेकडानं त्याला, स्वातंत्र्यमित्र कपटानं असा वधियला ॥ स्वातंत्र्यदेवीचा मुगुटमणी हरपला ॥

चा. प्र. ३)
आज त्याचे वंशज आहेत कोल्हापूर संस्थानाला ॥
"सेनापती कापशी" जहागीर देते साक्षीला ॥
ही पिढी दहावी, पांचवे संताजी बोला ॥

चा. प्र. १) चारी दिशा भरल्या दुःखानं, धाय मोकलून, रडती आक्रोशून, पशु, पक्षिही रडती साधार, मराठशाहीचा गेला आधार, ज्याची कीर्ती सुजन (शाहीर) गाणार ॥ धन्य तो संताजी वीर, धन्य अवतार, पराक्रमी फार, राष्ट्रासाठींच अर्पिला प्राण, इतिहासांत मिळविलें स्थान, म्हणून शाहीर गाती गुणगान ॥ कवी-गणेश राष्ट्रशाहीर, चिंचणीकर, कापुरगंगा तीर, शाहीर दीक्षित कवन करणार, पोवाड्याला खचित रंग भरणार, क्षमा करा चूक भूल असणार ॥ ८ ॥

॥ नागपूर दि. २०।१०।८४ ह. बाबूराव शिंदे प्लॉ. नं. २४ ओमनगर. र. द. दीक्षित. चिंचणीकर ॥

॥ श्रीगुरुदेव प्रसन्न ॥

॥ श्रीसद्गुरु जयराम स्वामी महाराज की जय ॥

गुर्जराधिपती कै. श्रीमंत सर सयाजीराव महाराज गायकवाड
सेना खासखेल समशेर बहाद्दर संस्थान बडोदा
यांचा
संपूर्ण जन्माचा पोवाडा

कवी-प्रकाशक-गायक- संत [illegible] आर्टिस्ट व रेडिओ स्टार. राष्ट्रशाहीर:- गणेश दत्तात्रय दीक्षित (चिंचणीकर) जिल्हा-सातारा मु. सांगली
(सदर पोवाडा सन [illegible] चे फाल्गुन महिन्यांत महाराजांचे जन्मगांवीचे उत्सवांत तयार करून गाईला व [illegible] रोजी छापून प्रसिद्ध केला)

पोवाडा- भाग १ ला

चा. क्र. १ श्रीमंत सकल गुणागर, कृपासागर, पूर्ण उदार, मागें असा राजा नाहीं
झाला, इथून पुढें कठीण होणें, बोला, गातो मी त्याच्या चरित्राला ॥ धृ० ॥

चा. क्र. ५) श्रीमंत सयाजी महाराज प्रसिद्ध महान, भारतीं गाजवून गेले
बडोदा (आपले) संस्थान, कर्णाची दानशूरता दिला दाखवून,
अजरामर राखलें नांवास, सांगेल इतिहास, रचित तो खास,
आजच्या वेळां ॥

शके सतराशें चौऱ्यांऐशीं आला योग महान, एकनाथ षष्ठीं दिवस,
मास फाल्गून, अवतरे भूमीवर प्रभू कार्या कारण, अठराशें त्रेसष्ट
साल, फार चांगलें, जन्मासी आलें, गांव कवळाणें ॥

चा. क्र. ३) काशीराव नामें गायकवाड, दैव ज्याचें बडें, नांदे उघड, तयाचे पोटीं
आला जन्मास, कुळाचा उद्धार कराया खास, आबादी आबाद ठेवण्या
रयतास ॥

चा. क्र. २) महाराष्ट्र देश आधीं शूर । त्यांत नाशीक जिल्हा मशहूर ॥
कवळाणें गांव हुन्नरदार । वीराची भूमी ती थोर ॥
त्याभूमीत आला अवतार । पुन्हां भोजराजा येणार ॥
काशीराव भाग्यवान फार । त्याहुनीं माता खरोखर ॥

चा. क्र. ३) तीन पुत्र जाहले एकूण काशीरावास ॥
आनंदराव वडील, संपतराव कनिष्ठ त्यास ॥
गोपाळराव मधले सर्वांना सुखी करण्यास ॥
आला जन्मा वद्य षष्ठीं तो फाल्गुन मास ॥
कल्पना नव्हती कुणां, मिळेल राज्यपद यास ॥
आणि गाजवील पोर पूर्वजांचं नांव जगतांस ॥
ईश्वरी करणी, करी नारायण, तो नरांस ॥ :-

॥ भाग १ ला चालू ॥

चा. क्र. ६/१ कटाव) पांच सहा वर्षे अशीं गेलीं निघून त्यांत, एक ज्योतीषी प्रख्यात, तरबेज ज्योतिष शास्त्रांत, होता मोठा निष्णात, आला तेव्हां कवळाण्यांत, गोपाळास पाहतां चमकला, चमकला हो, जन्म टिपण पाहूं लागला ॥

जन्म टिप्पण पाहतां बोले याच्या हो टिपणास, दिसतो राजयोग खास, चक्रवर्ती चिन्हें आहेत यांस, हा मुलगा राजा होईल, होईल हो। आणि आपलें नांव गाजवील ॥

ऐकुनी गोष्ट त्यांचीच बोले हंसुनी, गुजर पाणक्या धनी, असें कुठें नवल तें झालें, तें झाले हो, शेतकरी राजे कसें बनले ॥

चा. क्र. ४ लगर) इकडे प्रकार होतसे कसा, गोपाळ झोपेंतुनी तसा, उठतसे दचकुनी जसा, भयभीत अंतःकरणसा, स्वप्नांत देखावा पाहून भ्यालेला जसा ॥

काय दिसें त्याला स्वप्नांत, नागसर्प धांऊनी येत, गळ्यांभोंवतीं वेटोळे घालीत, डोक्यावरीं फणा पसरीत, आनंदे शेज डुलत, जसा शंकर भोळानाथ, तसा शेष फणा धरीत, तें पाहून गोपाळ दचकत, माता-पित्यालागीं कळवीत। ती म्हणे ईश्वरीं संकेत, भाग्योदय होईल खचित, नको ठेवूं भीती चित्तास। ईश्वरी करणी, नारळांत पाणी हे सत्य ॥

ईश्वर प्रसन्न होता, अवघड काय त्वता। आनंद समाधानता, मानिती प्रसन्न चित्ता, संभाळिते त्यास ती माता। आनंदी होती उभयतां। परी करिती काळजी चिंता, कसा राजा होणार गोपाळ कळेना आतां ॥

चा. क्र. १) जरी कळेल संकेत ईश्वरीं, मनुष्यास तरी, सांगा खरोखरीं, फरक काय राहिला देवपणांत, मुलाचे पाय दिसती पाळण्यांत, शाहीर दीक्षित गाई गाण्यांत ॥ १ ॥

भाग २ रा

चा. क्र. ६/१ कटाव) मूळपुरुष गायकवाडी दमाजी थोर, मोठा योद्धा घनघोर, पराक्रमी सरदार, खरा होता वजनदार, पेशवाईत फार चमकला, चमकला हो, पेशव्यास साह्यकारी झाला ॥

पहिले बाजीराव पेशवे प्रसिद्ध महाराज, त्यांचे पदरीं राहून, झाला दमाजी धन्य, पानिपतच्या घोर संग्रामीं, संग्रामीं हो, मिळविला विजय त्यानें नामीं ॥

दुष्ट पुरुष मोठा राव त्रिंबक दाभाडे, काढले त्याचे वाभाडे, रणीं चूर केली हाडें, जाऊन पेशव्याकडे, नमन केले शाहूच्या पायीं, शाहू-पायीं हो, पाऊण कोटी जहागीर दिली त्यांहीं ॥

॥ भाग २ रा ॥

चा. क्रं. १) तेंच राज्य बडोदें संस्थान, आहे विद्यमान, पूर्ण वैभवानं, चमकतंय साऱ्यां हिंदुस्थानांत, जाहले राजे असंख्य त्यांत, त्यांत परी सयाजीराजे विख्यात ॥ दमाजीच्या मृत्यूनंतर, राजे अपार, जाहले जरी फार, त्यांत पहिले सयाजीराव खरे उदार, राजधानीचा केला उध्दार, पुढें आले खंडेराव भरदार ॥

चा. क्रं. २)
बडोद्यांत केली सुधारणा, त्यानींच ध्यानीं तुम्हीं आणा ॥
बांधला मकरपुरा राजवाडा, केला जवाहीर संग्रह बडा ॥
सोन्याच्या तोफा अवजडा, आणि तसाच सोन्याचा गाडा ॥
मोत्याचा गालीचा बनविला, बांधले साठमारी आगडा ॥
ठेवलें राखीव जंगल शिकारीला, होता हौशी राजा बहु तगडा ॥

चा. क्रं. ३)
अठराशें सत्तर सालीं दुष्ट दिवस पातला ॥
मृत्यूनें घातली झडप खंडेरावाला ॥
झालें दुःख जमनाबाई या राणी सायबाला ॥
वारस पुत्र तो नाहीं आतां गादीला ॥

चा. क्रं. ४) लगर पण गिळले पती वियोगाला, कारण गर्भ होता बाईला, दुःखात सुखवतें बोला, पण, भाऊबंदकी माजली बडोद्याला, कोण वारस करावा गादीला, दीर मल्हारराव तो आला, तात्पुरता राजा गादीला, पडला विचार राणी सायबाला, आल्या रेसिडेंटच्या आसऱ्याला, बार साहेब होता त्यावेळीं रेसिडेंट भला ॥ जणूं तोच नाना फडणीस पुन्हां अवतरला ॥

चा. क्रं. ३)
बंदोबस्तांत ठेविलं त्यानं राणी सायबाला ॥
सन अठराशें एक्काहत्तर याच सालाला ॥
इंग्रजी जुलै महिन्याच्या पांच तारखेला ॥
प्रसवल्या राणीसाहेब कन्या रत्नाला ॥

चा. क्रं. ४) लगर बाराव्या दिवशीं बारशाला, थाटाचा सोहाळा केला, ताराबाई नांव ठेऊन पाळणा हालविला ॥ जर कां असतां पुत्र तो झाला, तर होतां मालक गादीला, पण ईश्वरी संकेत न्यारा, गोपाळच राजा पाहिजे झाला, तो प्रकार पुढें कसा झाला सांगेन तुम्हांला ॥ ॥ २ ॥

— ऐतिहासीक माहिती —

"झांशीची राणी लक्ष्मी" हीचा जन्म २२ ऑक्टोबर १८३५ इ. झाला. "महाराणी लक्ष्मी झांशीवाली" हिचा मृत्यू, जेष्ठ कृष्ण षष्ठी शके १७८० दि. १८ जून १८५८ साली झाला. लढत असतांना ती पठाणी वेषांत होती. राणीचे आश्रित श्री. विष्णुपंत गोडसे यांच्या "माझा प्रवास" या पुस्तकांतून. र. द. दीक्षित.

॥ भाग २ रा ॥

चा.क्र. १) मल्हारराव राजे बडोद्याचे, असतांना साचे, तात्पुरतें जे त्यांचे, राजैश्वर्याचे भोग सरले, स्वगुणानेंच दिवस भरले, त्यांचे दैव तेव्हां फिरलें ॥
मल्हारराव राजे करारी, रागीट भारी, नम्रतेनं करी, शीर इंग्रजापायीं होऊन लाचार, तरी त्यांनीं केला काय विचार, मल्हाररावां कैद करावा साचार ॥
अठराशें पंचाहत्तर साल, मोठं जंजाळ, मल्हार राव झाले, नजर कैदी ब्रिटिशांच्या राज्यास, जमनाबाई तेव्हां करी अर्जास, अनुज्ञा व्हावी दत्तक घेण्यास ॥
तंवा जमनाबाईनं खास, पहा त्या समयांस, आणून बडोद्यास, सर टी. माधवरावा केलें दीवाण, करावें म्हणें इथेंच दत्तकविधान, काढा राजाची भरूनिया वाण ॥

चा.क्र. २) देवावांचून जसें देऊळ । जळा(पाण्या)वांचूनी जैसें कमळ ॥
मकरावांचून जसें राऊळ । मातेवांचून तान्हें बाळ ॥
मुलावांचून जैसें घर । स्त्रीवांचून जसा संसार ॥
प्राणावांचून जसें शरीर । राजावांचून राज्य तें खरं ॥

चा.क्र. ३) इंग्रजांनीं करून वीचार आज्ञा ती दिली ॥
दत्तकाची परवानगी राणीसाहेबांना झाली ॥
दत्तक शोधासाठीं धांवाधांव सुरू झाली ॥
पाहुंया कुणाची हो भाग्यरेषा उमटली ॥
पाहूं राज्यलक्ष्मी कोणा वीरास माळ ती घाली ॥
अशी कोण माता जी राजसुतां प्रसवली ॥

चा.क्र. ७/७ भेदीक) दत्तक घेण्याची आज्ञा होता मग शोध सुरू झाला ।
पोलीस पार्टी तंवा फिरूं लागली गांवा गांवाला ॥
बडोद्यास कांही कुमार होते परी संबंध जवळचा नच जुळला ।
काशीरावाची बातमी लागतां गेले कवळाण्याला ॥
उपाध्यांनीं पाहिली वंशावळ संबंध गायकवाडासीं जडला ।
पुत्र करा हे आमुचे स्वाधीन म्हणती काशीरावाला ॥
काशीराव तेव्हां मनीं समजला उदयकाळ म्हणे नजीक आला ।
स्वाधीन केले तीन्हीं पुत्रांना आपणही गेले बडोद्याला ॥

चा.क्र. ४ लगट) आई साहेबानीं हुकूम देऊन, बोलावले पुत्र तिघे जण, उभें केले त्यांना रांकेनं, दरबारचा थाट पाहून, आनंदराव गेला घाबरून, गोपाळराव पाहीं निरखून, निर्भय वृत्ती ठेऊन। अंतरीं बांधून खूण, नम्रतेनं खालीं वांकून। राणी साहेबांस मुजरा केला दरबारीं थाटानं ॥
राणीसाहेब बोलती थोरल्यास, काय रे? कशासाठीं आणलें तुम्हांस, नाहीं उत्तर सुचलें त्यास। झाला रडवा चेहरा खास। :-

॥ भाग ३ रा [illegible] ॥

चा. प्र. ४ लगट) मग पुसीले सर्वांत थोरल्यास, काय रें? कशासाठीं तूं इथें आलास। तो म्हणे ! मी आलो लिव्हुनं शिकण्यास, म्हणून मोठेपणीं दिला त्यास वाचनालयाचा विकास ॥ मग पुसले गोपाळरावाला, काय रें? तूं इथं कशासाठीं आला?, गोपाळ बोले त्यावेळां, राणीसाहेब ! मी आलोय इथं राजा होण्याला ॥ झाला आनंद ऐकून सर्वांस, पुन्हां दुसरा तोडगा एक त्यास, काय केला सांगतो सकलांस, सर्वांना बसवले एकाचवेळीं भोजनास ॥ चांदीची ताटं भोजनास, त्यांत एकच सोन्याचं खास, सोन्याच्या ताटावर गोपाळ बसला जेवण्यास ॥ प्रत्येकास वाट्या खिरीच्या, चांदीच्या आणि सोन्याच्या, गोपाळानं रिकाम्या केल्या फक्त सोन्याच्या ॥ राजचिन्हं अशीं ही त्याला, म्हणून गोपाळालाच निवडिला, मालक बडोदा गादीला, हा संकेत ईश्वरीच झाला, गोपाळाला दत्तक घेतला, तोच सयाजीराव नांवानं प्रसिद्धीस आला ॥ दीक्षित शाहीर गातो त्याच्या कवनाला ॥ ३ ॥

॥ भाग ४ था ॥

चा. प्र. १) वाढतो चंद्र तो जसा, थोड-थोडासा, गोपाळही तसा वाढला योग्य जाहला लग्नास, मोहित्यांची लक्ष्मीबाई वधू त्यांस, नांव बदलून ठेवले चिमणाबाई खास ॥ सन अठराशें ऐशीं सालीं, सहा जानेवारी, वेळ साधली, मुहूर्तांचीन झाले शुभमंगल, प्रजेचें करायासीं मंगल, मोडाया दुष्टांची दंगल ॥ राज्यसूत्रें हातीं आली, मुखत्यारी मिळाली, ग्वाही फिरविली, अठराशें एक्या ऐशीं सालांस, तारीख अठ्ठावीस डिसेंबरास, राज्याभिषेक झाला राजास ॥

चा. प्र. २)
अठराशें ब्यायेशीं सालांस । झाला आनंदी आनंद सर्वांस ॥
चिमणाबाई राणीसाहेब खास । प्रसवल्या पुत्र रत्नास ॥
किती थाट केला बारशास । फत्तेसिंह ठेवले नांवास ॥
पण सौख्यामागें दुःखाचा । नेहमींच असतो सहवास ॥

चा. प्र. ३)
प्रकाशाच्या मागें सदोदीत असतो अंधार ॥
किंवा अपार आनंद होतांच रडे येणार ॥
"जाती तिथें माती" हा न्याय जगाचा होणार ॥
सृष्टीचं रहाटगाडगं हें सतत फिरणार ॥

चा. प्र. ४ लगट) थेट तसाच प्रसंग इथं आला, आनंद झाला सर्वांला, कारण पुत्र झाला राजाला। पण लागली ओहोटी सौख्याला एका दारवला ॥

चा. प्र. १७)
अठराशें पंचा ऐशींला । झाला आजार राणीसाहेबांला ॥
किती उपाय केले त्यांना । परी दैवानं दावा साधिला ॥
आली नाहीं दया काळाला । घेऊनी गेला राणीला ॥

॥ भाग ४ था चालू ॥

चा.क्र. १७ अंतरा)

॥ मरतांना बोलल्या राजाला ॥
॥ सांभाळा फत्तेसिंहाला ॥
॥ चिर सौभाग्य लाभले मजला ॥

मम जन्म धन्य हो झाला, नका करूं हो व्यर्थ शोकाला ॥

चा.क्र. ४ लगट)

असं म्हणून प्राण सोडला, कसा घातला देवानं घाला, होणारं चुकेल कसं कधीं सांगा कोणाला ॥ राजानीं शोक आवरला, पण पाणी शाहिराच्याडोळ्याला, म्हणुनिया चौक(हा) शाहीरानं इथंच संपविला ॥ ४ ॥

॥ भाग ५ वा ॥

चा.क्र. १)

दिव्याशिवाय जसें मंदीर, शून्य दिसणार, तसाच संसार, पत्नीवांचूनीं उजाड गमला, म्हणुनिया करून विचाराला, राजांनीं दुसरा विवाह केला ॥
क्षत्रीय घाटगे वीर, बाजीराव धीर, घराणें स्थीर, तयांची कन्या पसंत केली, गजराबाई ती धन्य झाली, चिमणाबाई नावेंच प्रसिद्धी आली ॥
अठराशें पंचाऐशीस, डिसेंबरास, तारीख अठ्ठावीस, विवाह थाटांत पार पडला, लक्ष्मीचा पुन्हां अवतार झाला, आनंद रयतेलान सर्व भजेला ॥

चा.क्र. २)

खरी होती सुशिक्षीत राणी, झटली करण्या स्त्री उध्दार ॥
स्त्री शिक्षण बहुमोलाचे कार्य, त्यासाठीं श्रमल्या अनिवार ॥
भोज नगरीं बनविण्यासाठीं, राजधानीं बडोदे शहर ॥
खरोखरीं होऊन अर्धांगीं, राजांना साह्य करणार ॥

चा.क्र. ३)

राजांनीं त्याच्या मदतीनीं केली सुधारणा ॥
सोशिले कष्ट करावया प्रजा कल्याणा ॥
सक्तीच्या शाळा काढून दिले मोफत शिक्षणा ॥
कलाभुवन संस्था उभारून देशी धंद्यांना ॥
धंदे शिक्षण देऊन दाविला मार्ग तरुणांना ॥
दाविला तयानीं स्वतंत्र मार्ग सकलांना ॥
स्थापिल्या प्राथमिक शाळा ठीकठीकाणा ॥

चा.क्र. ४ लगट)

एक हेतू फार महत्वाचा, सर्वांना शिक्षण देण्याचा, तसंच उपयोग देशी भाषेचा, करण्यासाठीं केला प्रयत्न त्यानीं जोराचा ॥ तरी पण प्रसार झालाच परकी भाषेचा ॥ हा महिमा खरा काळाचा, परकीय राज्यकर्त्यांचा, इंग्रजी राजसत्तेचा, दुर्दैवी भरतखंडाचा, असो, आतां पाहुया पुढील प्रकार तो साचा ॥

चा.क्र. १)

पूर्वी शाळा एकशें पंचेचाळीस, होत्या राज्यास, परी आज खास, दोन हजार पांचशे एकुणचाळीसांस, धंदे शिक्षणाच्या निराळ्याच खास, यावरून तुम्हीं सूज्ञ आणा ध्यानास, राजांना शिक्षणाचा किती ध्यास ॥

॥ भाग ५ वा चालू ॥

चा. क्र. १) प्राथमिक शिक्षणाप्रमाणं, धर्म शिक्षण, अवश्यची जाण, म्हणून धर्मखातें स्वतंत्र ठेवले, धर्माधिकारी योग्य नेमले, धर्म-जागृतीचे कार्य केले ॥

अस्पृश्यतां करण्या निवारण, केला प्रयत्न, महात्मा गांधीनं, त्याच्या आधींच केली राजांनीं सुरवांत। अस्पृश्यतेचा केला त्यांनीं निःपात। जातीभेद राहिला नाहीं बडोद्यांत ॥

ब्राम्हणेतर आन ब्राम्हण, पारशी, मुसलमान, महार, मंगी जाण, जाती भेद त्यानीं केला नष्ट, यांत परी पडले बहूत कष्ट। जो तो म्हणणार आम्हीं श्रेष्ठ ॥

चा. क्र. २) तुम्हीं जर आज पहाल। तर खास थक्क तें व्हाल ॥
सर्व जाती एका प्रेमांत। बडोद्यांत तुम्हीं देखाल ॥
प्रथम इथेंच अमलांत आलं। मंदीर प्रवेशाचे बोल ॥
आधीं केलन मग सांगितलं। हें तत्व राजाचं भलं ॥

चा. क्र. ३) आणि एक काढीला त्यांनीं नवा कायदा ॥
व्हावा सर्व लोकांना त्याचा योग्य फायदा ॥
सांगितला नाहीं कधीं त्यांनीं तोंडी वायदा ॥
बाळींत प्रतीबंध, हा महत्वाचा कायदा ॥

चा. क्र. ४ लगट) काय रिवाज पहा पूर्वीचा, नाहीं मानला भेद अस्पृश्याचा, पण टाकती वाळीत जातीचा, रोटी व्यवहार बंद मग त्याचा, बेटी व्यवहार सांगा कोठचा। म्हणून कायदा काढून उपटला कांटा रुढीचा ॥ आणि एक कायदा महत्वाचा, लग्नसमयीं पैसे उधळण्याचा, सतीच्या अशा जेवणांचा, बंद केला प्रकार तो साचा। दुसरा कायदा सती संन्यास प्रतीबंधाचा ॥

चा. क्र. ३) त्यामुळें मार्ग सांपडला खऱ्या सौख्याचा ॥
कां बसला स्वस्थ तुम्हीं बोला उघडुनी वाचा ॥ ५ ॥

---o---X---o---

॥ भाग ६ वा ॥

चा. क्र. १) जिचे हातीं दोरी पाळण्याची, तीच जगताची, उध्दारकर्ती त्याची, राणीसाहेब जाणूनी या तत्वास, शिकविती राजकारण पुत्रास, झटती स्त्रियांची उन्नती करण्यास ॥

ज्या देशांत नाहीं स्त्रियांना, स्वातंत्र्य जाणा, परतंत्रपणा, आहे तो देश अधोगतीस जाणार। जिजामाता कार्य करून सांगणार, सध:स्थितीं तेंच पुन्हां कथणार ॥

राणीसाहेबांनीं विचार करून, राजांच्या सल्ल्यानें, स्त्री शिक्षण चालू केले पहा ठीकठिकाणास, पाजिले विद्यामृत सर्वांस, मातेचे तत्व पाळिलें खास ॥

चा. क्र. ३)
मुलांप्रमाणेंच मुलींनाही देऊन शिक्षण ॥
झटले राजे सयाजी योग्य समय जाणून ॥
गोरगरिब विद्यार्थ्यांस स्कॉलरशिप्स देऊन ॥
पाठविती विलायतेस स्वत: खर्च करून ॥
हिंदुस्थानांत सातशें पन्नास आहेत संस्थानं ॥
दाखवा तुम्हीं एकतरी असें उदाहरण ॥

चा. क्र. २)
सुधारणा दुसरी कोणची। रयतेस न्याय देण्याची ॥
धारासभा स्थापन करण्याची। कल्पना सयाजीराजांची ॥
जुने वाङ्मय प्रसिध्द करणेची। योजना प्राच्यविद्यामंदीराची ॥
व्हावया स्मृती पूर्वजांची। कीर्तीमंदीर इमारत त्यांची ॥

चा. क्र. ६/९ कराव) पहिले शिक्षण प्राथमिक ध्यानीं तें जाणा। दुसरें धर्मशिक्षणा। तिसरें संस्कृत जाणा, देण्या काढीले साधना। पाठशाला काढल्या ठायीं ठायीं, ठायीं ठायीं हो, जगविण्या संस्कृत भाषाही ॥

वाचनाची पुरी गोडी लागावी सर्वांस। म्हणून, सेंट्रल लायब्ररी खास, बांधली इमारत त्यांस, केले पुस्तक संग्रहास। आपल्या वेदांचे हो खास, भाषांतर करण्यास। लाखो रुपये खर्च केलें पाहीं, केले पाहीं हो, पैशाचे योग्य चीज होई ॥

कितीएक राजे घेती पैसा प्रजेचा, खर्चती चैनींत त्याचा, नाद रेस खेळण्याचा, खेळ चालतो जुगाराचा, असतो शौक जीवाचा, चक्काचूर पैशाचा। गोरगरिब करती हाई हाई, हाई हाई हो, तसा प्रकार बडोद्यांत नाहीं ॥

चा. क्र. ८ दंगटी) असें राजे लाभले म्हणून, झालं काय जाण, संपत्ती, धन बडोद्याचं राहिलं बडोद्याला, वाटते इंद्रनगर सकलां। ब्राम्हणां वेद दक्षिणाला। कितिक संस्कृत पाठशाला, स्त्रियांना घटस्फोट मिळण्याला, अस्पृश्यांना मंदीर प्रवेशाला। वाव आहे आज बडोद्याला। मल्लांच्या तालमी गल्लोगल्लीला, धर्मखातें स्वतंत्र राज्याला। कलावंत खातें बडोद्याला। :-

॥ भाग ६ वा चालू ॥

चा.क्र. ८ ढंगाटी) वाव आहे गुणाच्या परिक्षेला, आरोग्य पूर्ण सुधारण्याला, रस्तेबंदी झाली बडोद्याला। सर्व राज्यांत प्रवास करण्याला, जी.बी.एस रेल्वे आहे सेवेला। राजांनीं केलें ग्रामोध्दाराला। जनता रोगमुक्त व्हावयाला। दवाखानें काढले गांवा गांवाला, मोफत त्यानीं दादा ॥

चा.क्र. ३) अनुभवी डॉक्टर नेमिले रोगीं पहाण्याला ॥
लहान मोठा भेदभाव दिसत नाहीं हो त्याला ॥

चा.क्र. ४ लगट) पाण्याचा पुरवठा करण्याला, सूर्य नदीस तलाव बांधला, नांव सयाजीसरोवर त्याला, चौतीस लक्ष खर्च झाला त्याला। वॉटरवर्क्स दिसतो नयनाला, सारांश सांगतो तुम्हांला, असा राजा मागें नाहीं झाला, पुढें होणे कठीण या काला, जसा भोजराजा होऊन गेला, तसा सयाजी राजा बडोद्याला। होईल खास खात्रीं करण्या सांगतो दाखला ॥

चा.क्र. १) सर्व धर्मीय परिषद झाली, अमेरिकेस भरली, सर्व जगांतली, सर्व धर्माचे लोक येणार, उद्घाटन कोणा हस्तें करणार, प्रश्न हा पडला तेव्हां साधार ॥

असा कोण लायख समयांस, आहे जगतांस, मान्य सर्वांस, होईल जो असें सुचवलें नांव, एकमुखें ठरले सयाजीराव, उद्घाटन त्यांचे हस्तें व्हावें ॥

चा.क्र. ३) राजांनीं अमेरिकेंत जाऊन केलें उद्घाटन ॥
त्यानीं केले जोरदार खडखडीत भाषण ॥
धर्माचे महत्व तें दिलें सर्वां पटवून ॥
केला गौरव राजाचा म्हणून खरा विद्वान ॥
दशदिशा दणाणून गेल्या जयजय कारानं ॥
त्यावेळीं राजाचा तिथें केला सन्मान ॥

चा.क्र. ४ लगट) हार तुरें दिलें राजास, एकवीस तोफांची सलामी त्यास, दिली पहा त्याच समयांस। परकयानीं गाईले गुणास, पाडकाय मला शाहीरास, आणखी एक गुण त्यांचा खास, ज्ञानासाठींच केला प्रवास, किती वेळां गेले इंग्लंडास, गोरे लोक तयार स्वागतास, मग पाड काय इतरांचा बोला या समयांस ॥

चा.क्र. १) अखेरीस सांगीन तुम्हांला, अशा भयलाला, नाहीं कुणीं धजला, फक्त तें महात्मा गांधी करणार, मिळविले यश त्यांनीं थोडेफार, सयाजी राजें विजयीं होणार ॥ ६ ॥ (सन १९३४ ला गाईलेला भाग)

॥ झांशीच्या महाराणी लक्ष्मीबाईनें दि. ४ एप्रील १८५८ रोजी मध्यरात्रीला झांशीहून प्रयाण केले. ॥ शिवाजी राजाची आग्रा भेट दि. १२ जून १६६६ ला झाली.

(येथून पुढील तीन चौक(भाग) ॥ भाग ७ वा ॥ (त्यांचे मृत्यूनंतर तयार केले.)

चा. क्र. १) जसें आलें मागें रामराज्य, संपता काज, संपविला सहज, प्रभूजीं आपला मानव अवतार। करीत होते लोक सुखानं संसार। परी दुःखाचा आला परकार ॥
राजांचे वय फार झाले, म्हातारपण आले, शक्तीहीन झाले, बाल्य, तरुण, वृध्द अवस्था सर्वांस। चुकली नाहीं ऋषी, मुनीं देवादिकांस। कृमी, कीटक, पशू, पक्षींस ॥

चा. क्र. २)
विलायतेस राजे असतांना। प्रकृती बिघडली जाणा ॥
दुखण्याचा वाढतां जोर। मुंबईस आणिले त्यांना ॥
बातमी कळतां राणीसाहेबांना। आल्या धांऊन बसून विमाना ॥
उत्तमोत्तम डॉक्टर आणुनी। उपाय योजिले नाना ॥

चा. क्र. ३)
युवराज प्रतापसिंहाची स्वारी मुंबईस आली ॥
राजांची सेवा बहू केली त्यांनीं त्या वेळीं ॥
आराम पडावा म्हणून मेहनत केली ॥
जागून त्यांनीं कितीक रात्ररात्र काढली ॥
नाहीं चैन जिवाला घोर चिंता लागली ॥
राणीसाहेबांच्या जिवाची फार धांवपळ झाली ॥
अनुष्ठानें देवादिकांस सुरु ठेविली ॥
अहेवपणासाठीं देवींची प्रार्थना केली ॥
सेवेत कांहीं कमतरता नाहीं राखली ॥
तुष्टली देवी जणूं नवसाला पावली ॥
राजाची प्रकृती पुन्हां सुधारुं लागली ॥
सर्वां हृदीं तेव्हां आनंदाची भरती आली ॥
भरतीनंतर पुन्हां ओहोटी नित्य ठरलेली ॥

चा. क्र. ४ लगट) एकोणिसशें एकूणचाळीस साल, बडोद्यास भयंकर गेलं। वल्लभभाई धांऊन आले। अन् त्यांनंच वाटोळं केलं। आपसांत तंट लावलं। जोरांत भाषण केलं। नपुंसकत्व जगा दाविलं। तें कसं ऐका सांगतो सत्य तें सगळं ॥

चा. क्र. ७/५ भेदीक)
राष्ट्रवीर म्हणवून घेणारा आला वल्लभभाई सरदार।
बडोद्यास पहा त्यानंच केला तो सारा भिषण प्रकार ॥
सभा भरविली अलकापुरींमधें नवीन वसलेल्या भागीं।
सर्व जाती होत्या, पण दक्षिण्यास वाव नसे हो याजागीं ॥
गुजराथी, दक्षिणी, भेदभाव बडोद्यास नसतां केला प्रयत्न।
"गुजराथ हा गुजराथ्यांचाच आहे" तसे वाक्या पटवून ॥
महाराष्ट्रीय चोर खरे हे घालवा लवकर येथून।
अधिकारीही दक्षिणी तसेंच ते नष्ट करा द्या हांकलून ॥ :—

॥ [illegible] ॥

चा.क्र. ८ / भेदीक ९)

सवाल ऐकतां वीर मराठे स्वस्थ कसे ते बसणार ।
बसते तर ते वीर कशाचे षंढ तया आम्ही म्हणणार ॥
कंबर कसली महाराष्ट्रीयांनी उधळून लावली सर्व सभा ।
सारा मंडप केला उध्वस्त वल्लभ राही स्वस्थ उभा ॥

चा.क्र. ३)

इतक्यांत कोणीतरी नीच प्रयत्न केला ॥
जयसिंग सुर्वे नावाच्या तरुणावर हल्ला ॥
खुपसुनी सुरा तो खून तयाचा केला ॥
हाहा:कार बडोदे शहरांत मोठा उठला ॥
वल्लभभाई दुसरे दिवशीच पळुनिया गेला ॥
नेहमीचा आपला खरागूण दाखवून दिला ॥

चा. क्र. १७)

हा असला कसला सरदार, भ्याडासारखा पळून जाणार ॥
षंढपणा नव्हे कां खरोखर । थू: याच्या जिनगानीवर ॥
किती झाले तरी आम्ही वीर । शिवरायाचे शिपाई शूर ॥

॥ हा वल्लभ कसला हो साचा ॥
॥ हा वल्लभ फक्त म्हैशीचा ॥
॥ वल्लभ नव्हे वृषभ जणू साचा ॥
॥ दावेदार सयाजी राजांचा ॥

जणू होता पूर्व जन्मींचा । आला सूड घ्यावया यांचा ॥

चा.क्र. ४ लगट)

महाराजांना ध्यास लागला, त्या म्हणती मला बडोद्याला। जणुं भविष्यकाळ जाणिला, शेवटची खेप बडोद्याला, घालावी पुन्हां येणार योग नच असला ॥ जरीं असा ध्यास घेतला, तरी दुखण्यानें जोर बहू केला, म्हणून आणले नाहीं बडोद्याला, किती डॉक्टर होते त्यावेळेला, नातू प्रतापसिंह न् राणीसाहेब उभ्या सेवेला ॥ राजांना विचार काय आला?, "मी राजा आहे, म्हणूनच माझ्यासाठीं इतका उपचार होत आहे." पण माझ्या गरीब रयतेला, कोण करील उपचाराला, असा छंद जिवा लागला, चित्तांत चिंतेची ज्वाला, जरी प्राण कासावीस झाला, तरी विचार प्रजाकल्याण करण्याचेच केला ॥

चा.क्र. १)

परदु:ख दु:ख मानुनी, सुखवाया क्षणीं, झटती त्याक्षणीं, असे एक सयाजी राजे महाराज, दशदिशा कीर्ती दुमदुमे आज। राज्यलक्ष्मी चढवी साह्याचा साज ॥ ७ ॥

॥ [illegible] ॥

चा. क्रा. ५) राजांच्या प्रकृतीस पडे जरी आराम, वाटेना त्यांना या मृत्यूलोकीं आराम, म्हणून झाले सिद्ध लिहविण्या पूर्ण आराम, जसे भीष्म इच्छामरणीं, होउनी रणीं, देह अर्पुनी, घेई आराम ॥
दक्षिणायनीं मृत्यू येण्याचा कुयोग जाणून, जिंकिले त्यांनी काळासपरत धाडून, पण लागतां चांगले दिवस उत्तरायण, इहलोक आटपण्याचा, बांधीले सूत्र, स्वर्ग मोहीम ॥

चा. क्रा. ६ कराव ५ एकोणिसशें एकूणचाळीस सांला, फेब्रुवारीला, सहा तारखेला, मृत्यू तो भला, धांऊनी आला, नेण्या राजास, राजास, हाय हाय! प्रसंग अनिवार दुःखाचा खास ॥
दुखण्याचा जोर फार झाला, काळ तंव आला, रात्रीच्या नवाला, प्रहररात्रीला, फांस टाकिला, मृत्यूनं आपुला, हो आपुला, आज गेला पळून हरवून राजआणाला ॥
डॉक्टर पहावया जाय, जाय तो काय, थंड हातपाय, न चले उपाय, जीव घुटमळला, घुटमळला, हाय! हाय सूर्य बडोद्याचा मावळून गेला ॥
दुःखाचा सागर उसळला, अनावर झाला, राणीसाहेबाला, पुत्र पौत्रांला, आप्तवर्गाला, तसेंच रयतेला, तसाच परदेशाला, शोक बहू झाला, बहू झाला, म्हणतात, नाहीं मिळणार राजा पुन्हा असला ॥
पशू, पक्षी बोलती कटकटा, प्रसंग आला खोटा, आधार गेला मोठा, अश्रू ढाळिती, ढाळिती, एकत्र जमुनीया सर्व शोक बहू करिती ॥

चा. क्रा. ३)

हा हा: कार झाला त्यावेळीं राजवाड्यांत ॥
मुंबईचा जयमहाल पॅलेस पडला दुःखांत ॥
बडवून उर सर्वही करिती आक्रांत ॥
दुःखाचा उमाळा आवरेना अश्रू नेत्रांत ॥
घायाळ झाली राणी चिमणाबाई पहा त्यांत ॥
प्रतापसिंह बसले तेव्हा धीर अश्रू गाळीत ॥
स्पेशल ट्रेन काढून आणविले बडोद्यास प्रेत ॥
तै कहर उडाला दुःखाचा बडोदा शहरांत ॥
वृध्द, तरुण, मुलें तशा स्त्रिया पडल्या दुःखांत ॥
शोकछाया पडली भीषण प्रजा हृदयांत ॥
शेवटचे दर्शन घ्यावया आली धांवत ॥
पाजले लक्ष्मीविलास राजवाड्यांत ॥
दुःखाचा सागर उसळला पाहतां प्रेत ॥
जणूं काळ आपुला आणा हिरावून नेत ॥
हां हां म्हणता पसरली बातमी सर्व शहरांत ॥

चा. क्रा. २४) प्रीय राजाचे पाहुनी प्रेता आला दुःख उमाळा, शोकाकुल जनसागर जाहला ॥
ढसाढसा रडती हो मुलांपरी फोडीती पहा किंकाळ्या, डोळ्यांतून गंगा यमुना उसळल्या ॥
:-

॥ भाग ८ वा चालू ॥

चा. क्र. २४) राजकुटुंबामधील स्त्रियांनीं हलकल्लोळ मांडिला, आपटीती शीर अपुलें धरणीला ॥
अंतरा) महाराज आम्हां टाकूनी कसें चालला ॥
सांभाळ कोण करणार रयतेचा बोला ॥
कां असा मुलांवर तुम्हीं कोप धरीयला ॥
चा. क्र. २४) बोला, बोला, एक शब्द तरी आम्हांसी सांगून चला, अमृत ज्यांत असें भरलेला ॥१॥
गरीबकुळीं जन्मुनिया आपण राज्यभोग भोगिला, सुखविलें आम्हां सर्व रयतेला ॥
कष्ट सोसुनी अभिमानानें देश उध्दार केला, आज कां आम्हांवरी रुसला ॥
प्रतापावरी भार टाकूनी निर्धास्तची जाहला, चालला शांती सौख्यें स्वर्गाला ॥
अंतरा) ही प्रजा तुम्हाविण हीन दीन जाहली ॥
द्यावया अंत्य दर्शना इथें पातली ॥
कशीं काळझोंप आपणां आज लागली ॥
चा. क्र. २४) यावें येतां तरी मागुती देवा कृपेचे धन, आमुचे तेंच एक जीवन ॥२॥
चा. क्र. १७) माध्यान्हीं सूर्य तो येतां, तय्यारी झाली वाड्यांत ॥
भेटण्या आले जें आप्त, दर्शनानें होती पुनीत ॥
घालोनी पालखींत प्रेत, चालली यात्रा स्मशानांत ॥
अंतरा) बहू लोक होते सांगाती ॥
चालले शोकाकुल चित्तीं ॥
सरदार पायीं चालती ॥
चा. क्र. १७) मार्गांत मिळे समुदाय, जन करी पहा हायहाय ॥१॥
राजाचे दर्शन घ्याया, गच्चीवरी आया बाया ॥
होवुनी शोकाकुल हृदया, थांबती राजमुख पहाया ॥
प्रार्थना करिती देवां या, दे स्वर्ग आपतीं राजा या ॥
अंतरा) विसरून राजेपण श्रेष्ठ ॥
मानिला न भेद कनिष्ठ ॥
आम्हांसाठीं सोशिलें कष्ट ॥
चा. क्र. १७) प्रजेसाठीं अपार श्रमला, दे शांती, सौख्य तयांला ॥२॥
चा. क्र. ४ लगट) मग यात्रा स्मशानांत गेली, चंदनाची चिता सजविली, त्यांवरी मूर्ती ठेविली, अग्नीस चेतना दिली, गगनांत ज्वाला भडकली, सर्वांनीं फोडली किंकाळी, मातीची काया मातीत एकरूप झाली ॥ स्वातंत्र्य ज्योत मावळली, ती दिव्यप्रभा लोपली, क्षणीं वीज चमकून गेली, दिग्मूढ झाली मंडळी, प्राण ज्योत तिथून निघाली, प्रतापसिंहा अंगीं शीरली, ती कशीं तें सांगेन ऐका हकीगत सगळीं ॥ ८ ॥

॥ भाग ९ वा ॥

चाल क्रमांक १) प्रतापसिंह धीर थोरज, शौर्यशाली तेज, करण्यासांभाळ, प्रजेचे, झाले तेव्हां तय्यार, छत्र चामराचा केला स्वीकार, हांतल्या संस्थानच्या राज्यकारभार ॥ सर व्ही. टी. कृष्णम्माचारीयर, दिवाण बरोबर, घेऊन सत्वर, दीधली ग्वाही प्रजेला खास, आजोबांच्याच पावलांवर पावलांस, टाकुनियां करीन राज्य कारभारास ॥

चा. क्रा. ३) ऐका फेब्रुवारी महिन्याच्या वीस तारखेस ॥
इंग्रजांनी खलीता वाचून दाविला त्यांस ॥
अधिकार बडोदा राज्याचा तुम्हांला खास ॥
आजपासून दिला संभाळा राज्य धुरेस ॥

चा. क्रा. ४ लगट) अधिकार ग्रहणता झाली, राष्ट्रसेवा प्रतिज्ञा केली। अमलांत लरीत आणिली। गरीबांची सोय पाहिली। एक कोट रुपये त्यासाठीं देणगी दिली ॥ धारासभेचा विस्तार केला। सर्वांना संदेश दिला। हें सर्व दान तुम्हांला, नवे अधिकार सांगणें मला। पुढें अनुभवानें वाढून येईल आपणांला ॥ ईश्वरा प्रार्थना तुला। महाराज प्रतापसिंहाला। राणीसाहेब पुत्रपौत्राला, युवराज राज. कुटुंबाला, दे उदंड आयुष्याला। करावया देशोध्दाराला। दे सुयश त्यांच्या कार्याला। रामराज्य येऊं दे जनतेला। दीक्षित शाहीर करी नमन प्रभू चरणांला ॥

चा. क्र. ६) प्रार्थना मासाहेबजी, राजे प्रतापसिंहजी, धैर्यशील रावजी, ईश्वरी इच्छेस देऊनीयामान। धरजी वडिलांचा पूर्ण अभिमान, करावें कमी शाक प्रमाण ॥ धन्य धन्य सयाजीराज, दुसरा जणूं भोज, लीलेनें सहज, रयतेचा केला ज्यानीं उध्दार। कवन हें त्यांचे चरणीं सादर। अर्पुनी शाहीर धन्य होणार ॥ प्रजेसाठीं कष्ट सोसुनी, देह झिजवुनी, तन, मन, धनीं, अर्पुनी त्यांनीं मिळविला जय, बोला हो सयाजी महाराज कीं जय, बोला प्रताप सिंह महाराज कीं जय ॥ सातारा जिल्ह्यांत महशूर, तासगांव थोर, चिंचणी डुमदार, पटवर्धनांची प्रसिध्द तो फार, कर्पूरगांवच्या कांहीं वसणार, शाहीर दीक्षित मूळचा तिथला राहणार, आज आज सांगती शहरीं वास करणार, राजधानी पटवर्धनांची संस्थान, जेथे आज चिंतामणराव सरकार, सदा राष्ट्रसेवेत भजन गाणार, हा शाहीर दादा ॥ ९ ॥

(शेवटचे तीन चौक, श्रीमंत सयाजीराजे यांच्या मृत्यूनंतर तयार करून, जोडले. व दि. २९।५।३९ रोजीं पुस्तक छापून, बडोद्यांत प्रसिध्द केले.)
पुनर्लेखन दि. २१।११।१९८४ मु. ओमनगर नागपूर. र. द. दीक्षित.

॥ श्री गजानन ॥

॥ श्रीसद्गुरु जयराम स्वामी महाराज की जय ॥

॥ श्रीमंत सरकार प्रतापसिंह महाराज गायकवाड ॥

॥ [illegible] [illegible] [illegible]:- ॥

॥ [illegible] पोवाडा ॥

(राज्यारोहण प्रसंगी शुभाशिर्वादाच्या निमित्ताने केलेला)

॥ कवी-वजनकार: [illegible] शाहीर व रेडिओस्टार राष्ट्रशाहीर:- ॥

॥ ग. द. दीक्षित चिंचणीकर (सातारा) मुक्काम सांगली ॥

॥ भाग १ ला ॥

चा. क्र. १) धन्य प्रतापसिंह महाराज, धन्य ते राज्य, लाभले आज, करण्या सुखी प्रजा, बडोदा नगरास। करतो तुम्हा नमन थाट करण्यास, शाहीर दीक्षित गातो कवनास ॥ धृ ॥

चा. क्र. ५) ते सूर्यबिंब नृप सयाजी गेले अस्तास, जाहले दुःख जीवावर सर्व रयतेस, जणु जो प्रतापसिंह धाडून आले समयास, दुःखनिवारण प्रजेचे, सांभाळ राज्याचे, कराया साचे, त्याच वक्तास ॥

जरी सूर्यबिंब बडोद्याचे मावळून गेले, तरी किरण तयांचे प्रतापसिंह न्याहाळले, शोभले जणू बालसयाजीच वाटले, आपल्यात तीसयाजींची भक्ती, प्रतापसिंहा हृदयी प्रवेशली, मूर्ती तशी दिसली, भासे सर्वांला ॥

मातोश्री पद्मावती राजे उदरी राहून, अठराशे तीस पहा शक झाली वाहन, आषाढ शुद्ध प्रतिपदेस प्रगट होऊन, फत्तेसिंहा पुत्र शोभले, शूरवीर भले, पहावे आजला ॥

चा. क्र. १) आषाढ शुद्ध प्रतिपदा तिथी, अमर कीर्ती, शास्त्री बोलती, अशा शुभदिनी येई जन्मास, आनंदी आनंद मातापितयांस, सयाजीराजे आणि राजघराण्यांस ॥

चा. क्र. २)
दिसण्यांत स्वरा बाणेदार । तसा चेहरा रुबाबदार ॥
होईल स्वरा क्षत्रीय वीर । बोलण्यांत स्वरेपणा थोर ॥
साधेपणा, सुशील, विचार । आजोबासारखाच प्रतापी थोर ॥

चा. क्र. ३)
हे पुत्ररत्न फत्तेसिंहा जाहले लाभले ॥
जन्म देऊन पित्यराचे दिवसांत स्वर्गी ते गेले ॥
बालपणीच पित्याचे छत्र जाईसे झाले ॥
त्यावेळी सयाजीराजांना दुःख बहु झाले ॥
हाय! म्हणती देवा हे पोर पोरके का केले ॥
सांभाळ कसा होणार आतां या काळे ॥
ईश्वरा तूंच राखणार आतां या वेळे ॥

चा. क्र. ६/१ नाराय) सयाजी महाराजांनी पुत्र ज्याचा आवरून, करून तयाचे पालन, देऊन सर्व शिक्षण, लावले योग्य वळण, प्रतापसिंह राजे जाण, :-

॥ भाग १ ला चालू ॥

चा.क्र. ६ / करव ७) झाले त्यांची कृपा म्हणून, महाराजांनींच त्यांना रक्षिलें। रक्षिलें हो।
पुत्रापरीं जतन तें केले ॥

बाल राजे प्रतापसिंह वाढूं लागले, चंद्रासारखे भले, सहा वर्षांचे झाले।
प्रिन्स शाळेंत घातले, श्रीगणेश गिरवुनी भले, त्या वेळें हो, प्राथमीक शिक्षण
पुरें केले ॥

त्यानंतर प्रवेश केला राजकोट कॉलेजांत, पाऊल टाकले पहा यांत,
पुढील अभ्यास क्रमांत, यश संपादन यांत, करीत होते इतक्यांत,
झाला दुसरा आघात, ईश्वरी कोप त्यावेळां, त्यावेळां हो, ना हीं उपाय
त्याच्या सत्तेला ॥

चा.क्र. १०) एकोणिसशें अठरा सालांत, राजे होते शिक्षण घेत ॥
मातोश्री पद्मावतीचा, दुर्दैवें साधीला घात ॥
पतीव्रता सद्गुणी नार, निघुनी गेली स्वर्गांत ॥
॥ हो कुऱ्हाड आकाशाची ॥
॥ कोसळली शिरावर साची ॥
॥ झाली इतिश्री शिक्षणाची ॥
संपवुनी आले परत, शिक्षणासाठीं बडोद्यांत ॥ १ ॥

चा.क्र. १) नातवाचें रक्षण योजना, करीत असतांना, सयाजीरावांना, सोसावें
लागले दुसऱ्या आघातास, संकटच आणते पुन्हां संकटास, मात परी
केली त्यावर त्यांनीं रवास ॥

चा.क्र. ४ / लगट) प्रतापसिंह असतां शाळेंत, महाराजांची आज्ञा पाळीत, बडोद्यांत होते
नांदत, राजांचा होता कायदा हेच, राजपुत्र मिसळून रहावा बरोबरीच्या
विद्यार्थ्यांत ॥ स्वतःची कामें स्वतः करणें भूषण मानीत ॥ तसेंच
बाळ प्रताप वर्तत, मी खरा राजाचा पुत, कसा मिसळूं गोरगरिबांत,
नाहीं ठेवली शंका चित्तांत, मिसळून सर्व विद्यार्थ्यांत, आनंदे काळ
क्रमीत, शिक्षण घेऊन झाले यांत पूर्ण निष्णांत ॥

चा.क्र. १) बाळकडूच तयांना तसे, मिळाले खासे, म्हणुनिया असे, पावले श्रेष्ठ
राजपदास, मुलाचे पाय दिसती पाळण्यांस, शाहीर दीक्षित सांगे सकळांस ॥ १ ॥

॥ भाग २ रा ॥

चा.क्र. १) कल्पना सयाजी राजांची, लाख मोलाची, सहज मुळें साची,
विलायतेस धाडणें शिक्षणास्तव, चूक भोर पारखी होती वळणास,
मुक्ती संस्कृती, दिसत सर्वांस ॥
दूरदृष्टी विचार हे त्यांचे, म्हणून प्रतापाचे, गमन तें साचे, सोळापणींच झाले
इंग्लंडास, बरोबर मेजर ऐबर हे त्यास, खानेराव जाधव होते साथीस ॥

॥ भाग २ राचा ॥

चा.क्र. १) प्रतापसिंह रचिलाड् वृत्तीचे, म्हणूनच झाले साचे, सर्वप्रकारचे, देशी परदेशी खेळांत निष्णात, झाले तयार बालपणांत, मिळविला विजय कितीक खेळांत ॥

चा.क्र. ३)
नाहीं झाली बारा वर्षे पुरीं प्रतापसिंहास ॥
दांडपट्टा आणि फरीगदगा खेळे सरांस ॥
क्रिकेट, टेनिस, मुख्यतः पोलो आणा ध्यानास ॥
स्वारीची घोड्यावरी मांड पक्की समयास ॥
घोड्यावरून कितीक मैल खेट मारी हमखास ॥
बंदुकीचा नेम मारी अचूक उड्या पक्षास ॥

चा.क्र. २)
मुख्य खेळ त्यांचे आवडीचा । पोलो मर्दानी बाण्याचा ॥
दिल्लीच्या खेळामाजीं । पहिला नंबर मिळविला साचा ॥
त्याच परी पोलोचा त्यांनीं । जिंकिला झब पुण्याचा ॥
मिळवून विजय खेळात । पुरा केला शौक वडीलांचा ॥

चा.क्र. ४ (लगट) तीस वर्षांपूर्वी खेळले, वडील फत्तेसिंह त्यावेळे, परी त्यांना यशानच आले, तें पुत्राजें मिळविले, वडिलांचे नांव राखलें, घराण्याचा लौकीक वाढविला पूज्य आहे ॥ धाडस, शूरपणा गुण, आत्मविश्वास जबर तो जाण, घराण्याचा थोर स्वाभिमान, अज्ञानाची चीड तो जाण, ज्याची घेतली जणूं आण, करतील योग्य न्यायदान, [illegible] असा स्वभाव लहानपणीं तयार होणें कठीण ॥ एकोणिसशें सव्वीस सालास, झाले मॅट्रीक परीक्षा पास, पुढें बडोदा कॉलेजात जवेश, करून आले प्रिव्हीयस पास, मग केंब्रीज कॉलेज पुण्यास, "इंटरमिजिएट" होऊनी त्यास, परतले तेथूनी आपल्या बडोदे शहरांस ॥

चा.क्र. ६ कराव ½) अधीक शिक्षण इंग्रजीचे देण्यात फायदा काहीं, बी. ए., एम. ए. सुद्धां होई, ज्ञान राज्याचे पण नाहीं, आधीं जरुरी त्याची राजास, हां, म्हणून महाराजांनीं राज्य शिक्षणास, हां, केली सुरवात त्याच वयास ॥ हां, हां, जी ॥

एकोणिसशें अठ्ठावीस सालापासून, राज्यकारभार शिक्षण घेऊन, झाले तरबेज राहू निवांत, हां, सर्वहि न्याय, फौजदारी खात्यांत, हां, प्राविण्य मिळवी सर्वांत ॥ हां, हां, जिरंजी ॥

तसेंच त्यांनीं घेतले पहा मुलकी शिक्षण, कष्ट करून मिळवी ज्ञान, शिक्षक लाभले कोण कोण, आंबेगांवकर रावबहादूर, मानेपाटील इतर कामगार, हां, त्यांनीं दिधले शिक्षण थोर ॥ हां, हां, जिरंजी ॥

चा.क्र. ७ भेदीक प) विचार करती रायाजी राजे, नातू योग्य लग्नां आहता ।
दानशूर घोरपडे नांदती पहा आज कोल्हापूरला ॥ :-

॥ भाग २ रा चालू ॥

चा.क्र. ७ भेदीक ९) ज्यांचे नांव ऐकतां शत्रूला घोर पडतसे त्यांकाळा ।
त्याच घराण्यांतील योजिली पत्नी, प्रतापसिंहाला ॥
महाराजांनीं, उभयतांचा, विवाह थाटानं बहू केला ।
झाला आनंद सर्वांला तसाच तो झाला सर्वही रयतेला ॥
शांतादेवी, घोरपडयांची, गायकवाड आली त्या वेळां ।
एकोणिसशें एकुणतीसांला राणी झाली पहा बडोद्याला ॥

चा.क्र. ४ लगट) एकोणिसशें तीस सालांस, एप्रिलच्या दोन तारखेस, राणी शांतादेवी समयांस, प्रसवल्या पुत्ररत्नास, झाला आनंद राजकुटुंबास, लई थाट केला बारशयास, हालविला पाळणा फत्तेसिंह ठेऊन नांवास ॥ जणूं अवतरले फत्तेसिंह महाराज खास ॥ त्याचवेळीं प्रतापसिंहास, एकोणिसशें तीसतें एकतीस, वहिवाटदार नायब सुभे खास, सिटी मॅजिस्ट्रेटही समयांस, सरसुभे जाणा चित्तास, देऊनी अधीकार त्यांस, योजिले करण्या कार्यास, सर्व कामें करुनिया चोख मिळवी विजयास ॥ एकोणिसशें एकतीसांला, झाले कन्यारत्न राजाला, पुढें गेले राजे परदेशीं प्रवास करण्याला ॥

चा.क्र. १) केल्यानें देशाटन, पंडीत मैत्री जाण, लाभते ज्ञान, जाणुनिया गेले परदेशी प्रवासास, दुसरी राऊंड टेबल परिषदेस खास, हजर होते प्रतापसिंह समयांस ॥२॥

॥ भाग ३ रा ॥

चा.क्र. १) असे राजे प्रतापसिंह भले, अनुभवी झाले, लायख तें ठरले, राज्याचा कारभार करण्यास, पाहून झाला आनंद सयाजी राजास, प्रेमाश्रू आले त्यांच्या नयनांस ॥
पुढें कर्मसचीवही केले, दिवाणपद दिले, तेंही वजावले, कर्तव्य जबाबदारीं ओळखून, गंभीर, शांत वृत्ती ठेऊन, चतुरता दीर्घश्रम साहून ॥
एकोणिसशें तेहत्तीस एप्रिलास, सतरा तारखेस, आल्या जन्मास, प्रमिला राजे कन्या दुसरी, इकडे प्रतापसिंह झाले सेक्रेटरी, सयाजी महाराजांचे खरोखरीं ॥

चा.क्र. २) श्रीमंत सयाजी महाराजे । गेल्या जिथाले युरोपास ॥
सेक्रेटरी म्हणून प्रतापसिंह । बरोबर गेले विलायतेस ॥
अगदीं क्षुल्लक जरी तें काम । तरी स्वत: करती कार्यास ॥
कर्तव्य बजावण्या खास । नच थारा तेथें आळसास ॥

चा.क्र. ३) झाली तृतीय कन्या एकोणिसशें पस्तीस सालांस ॥
तेंवा राजे हुजूर कामगार खानगी कारभारी खास ॥
अधिकारी होऊन उपभोगले त्याही जागेस ॥
छत्तीस सालीं आली चौथी कन्या जन्मास ॥
राजे वसुंधरा हे नांव ठेविले त्यांस ॥

॥ गाणें ३ रें चालू ॥

चा. क्र. १) एकोणिसशें सदतीस सालीं, राज्यक्रांती झाली, इंग्लंडात भली, पंचम जॉर्ज यांचे निधनापासून, आठवे एडवर्ड राज्य त्यागून, गेले बंधूवरी भार टाकून ॥
सहावे जॉर्ज गादीवर आले, समारंभ केले, राज्यारोहण भले, राजे तेव्हां सर्व जगांमधले, आले, प्रतापसिंह त्यातले, युरोपचा प्रवास करून आले ॥

चा. क्र. ४) लगट एकोणिसशें अडतीस सालाला, ग्रामोद्योग प्रदर्शन उद्घाटन सोहळ्याला, बोलावून प्रतापसिंहाला, तो मान राजांनाच दिला, अडतीसच्याच मे महिन्याला, आला द्वितीय पुत्र राजाला, नामकरण विधी त्यांचा अजूनी नाहीं झाला ॥

चा. क्र. ७/१ मेंदीक)
एकोणिसशें अडतीस सालीं सयाजी राजांचा पुतळा ।
असेंबलीमध्यें स्थापन करणें ठरलें अहमदनगराला ॥
जिल्हा लोकल बोर्डाचे निमंत्रण आले प्रतापसिंह महाराजांला ।
त्यांच्या शुभहस्तेंच जाहला स्थापन सयाजींचा पुतळा ॥
सयाजी राजांच्या मृत्यूनंतर धारासभेचा विस्तार केला ।
एक कोट रुपये खाजगी खर्चातून दिले रयतेच्या कार्याला ॥

चा. क्र. ४) लगट राजांचे नेहमी उद्गार, रयतेचा करीन उद्धार, त्यासाठींच जन्मलोबरं, झिजवीन देह मी खरं, सुखवीन प्रजेला फार, शाहीर सांगतोय सार, असे राजे लाभाया लागते भाग्य खरोखर ॥

चा. क्र. ३)
सांगतो राजा कर्तव्य ध्यानीं तें धरणें ॥
महाराजांनीं त्यांतें योग्य ते पालन करणें ॥
कायदा, न्याय, ईश्वरी नियम जाणणें ॥
मंदिरांची पूजा अर्चा योग्य चालविणें ॥
राज्य कारभारामध्यें सदा दक्ष राहणें ॥
रयतेला सौख्य द्यावयासाठीं नित्य झटणें ॥
विद्वानांना आवर्जून योग्य मान तो देणें ॥
राज्यांत सज्जना दारिद्र्य नच ठेवणें ॥
सुष्टांस रक्षुनी दुष्टांलागीं दंडणें ॥
सज्जनांच्या सहवासांत सतत राहणें ॥
सदोदीत हरिकथामृतांकरानें श्रवणें ॥

चा. क्र. ४) लगट ईश्वरा प्रार्थना आता, राजमुकुट आम्हीं यावत्तां, प्रतापसिंहा शिरीं तत्वता, ठेविला जाणुनी स्वत:, तुम्हीं आधून समय सूचकता, यांच्या हृदयीं ठेवी विपुलता, तूंच खरा कर्ता करविता, द्या गुण राजांचे अंगीं साधनशुचिता ॥
इतकेंच मागणें तुला, मागतो शाहीर दीक्षित नमुनी चरणाला ॥ ३ ॥

———o———x———o———

॥ भाग ३ रा ॥

चा.प्र. १) जसा स्वर्गलोकीं तो इंद्र, सूर्य अन्‌ चंद्र, तसा राजेंद्र, लाभले तसें प्रतापसिंह महाराज, शतायुषी होऊन करावें त्यांनीं काज, आजोबांच्या कीर्तीला हीजे साज ॥
एकोणिसशें एकूणचाळीसांस, एप्रील मास, तारीख सव्वीस, शुभ मुहूर्तावर राज्या रोहण केलें, तख्तावरी आरोहण। आनंदी आनंद झाला पाहून ॥
धर्माचे पालन होवो, हरीकथा पिवो, नम्र ती होवो, शिरें सकलांची तुझ्या पायीं, अंतरीं दया वसो द्यावी, उदारता हातीं नित्य रहावी ॥
वाणींत खरेंपणा असो, लक्ष्मी हृदीं वसो, शूरपणा दिसो, बाहूमधें पृथ्वी जिंकण्याचा, मस्तकीं किरीट चमको साचा, सतत असा नांदो राजा आमुचा ॥

चा.प्र. २) ज्यापरी चकोर चंद्रास -। सेवी, तसें सुजन तुम्हांस ॥
लाभूं दे यश आणि सौख्य। वाढो कीर्ती चारी मुलुखांस ॥
पुत्र पौत्रांसह पाहुनी तुम्हीं। उभयतां नांदा जगतांस ॥
सुख देऊन प्रजेसी अपुल्या। इहलोकीं मिळवा सौख्यास ॥

चा.प्र. ३) राजवाड्या वरी सोन्याचे कळस तें राहो ॥
सूर्यबिंब वाड्यावर सकाळीं तळपत उगवो ॥
अधिपती बडोदा नरेश सदा सुखीं राहो ॥
चालूं दे अबाधित सत्ता भूमीवरी पहा हो ॥
दारासी हत्ती, अंबारी झुलत ती राहो ॥
राज्यांत नेहमीं पाण्याची सुबत्ता होवो ॥
मेघराज वेळोवेळीं कृपादृष्टीनें पाहो राजा ॥

चा.प्र. ४ लगट) धान्याची सुबत्ता व्हावी, संपत्तीची उणीव नसावी, गंगाजळी संग्रही असावी, बाग बगीचे क्रीडांगणें व्हावी, ग्रामसुधारणा करावी, दुधदुभतें देवोत गाई, वायू वाहो आनंद दायीं, सारी प्रजा सुखें नांदावी, सर्व धान्यें स्वस्त मिळावी, राजानें प्रेमें रयतेची जोपासना करावी ॥
असा आशिर्वाद आपणासी, उभयतां होऊन शतायुषी, चिरकाळ नांदा सौख्यासी, लागून सौख्य द्यावें सर्वांसी, हीच आशा सर्व रयतेसी आजच्या समयासीं ॥

चा.प्र. ३) कर्नाटकांत कुंदगोळ गांवीं आला जन्मासी ॥
परी महाराष्ट्रीं नांदे कापुरगंगा तीरांसी ॥
चिंचणीस, तालुके तासगांव, सातारा जिल्हा त्यांसी ॥
आहे शाहीर दिक्षितांचे वतन तिथें मिराशी ॥
साक्षात श्रीदत्तावधूत उभे साक्षीसी ॥
महाराजांची कीर्ती ऐकून सेवा करण्यासी ॥
आलो धांवत बडोद्याला राज्यारोहण समयांसी ॥
यथाशक्ती सेवा केली, आलो धेऊं चरणांसी ॥ :—

॥ [illegible] ॥

चा.क्र. ३) शाहिराचें अधिक नाहीं मागणें आपुल्या पायांसी ॥
निरंतर घडावी सेवा ही आशा चित्तासीं ॥
चा.क्र. १) धन्य महाराज प्रतापसिंह जी, करितो ही अर्जी, असो द्या मर्जी, शाहिराचे कवन ऐकण्याला, गाईले तुमच्या चरित्राला, मानून घ्याया गोड कवनहाराला ॥
दीक्षित राष्ट्रशाहीर, चिंचणीकर, तासगांव शहर, सांगली शहरीं ज्याचा वास, गाईले आज कवन बडोद्यास, माफी करा चूक भूल असल्यास ॥
सज्जनानों तुम्हां विनंती, एकच आहे ती, करा एकमती, बोला: प्रतापसिंह महाराज कीं जय, शांतादेवी राणीसाहेब कीं जय, युवराज बाळ गोपाळ सर्व कीं जय ॥ ४ ॥

॥० [illegible] र.द.दीक्षित [illegible] ०॥

दि. १५।५।१९४४. ॥ श्रीदत्तप्रसन्न ॥ मु. हरसिद्धी इंदोर

चिं. कु. चंपावती [illegible] कालेकर इच्या विवाहप्रसंगीं मंगल आहेर. तर्फे:-
(सौ. [illegible] दीक्षित मुक्काम सांगली)

कार्या या गणराज या कुलस्वया घेवोनिया शारदा ।
आशिर्वाद वदा अजीं वधु-वरां द्या सौख्य अज संपदा ॥
वृक्ष पालवी ये वसंत ऋतूच्या हे ज्याची तो आगम ।
साक्षात राव वसंत तो वरकुंहा चंपा ऐसी संगम ॥ १ ॥
शेंडे वंशी जियोजिला वर गुणीं नामें सदाशीव हा ।
देवो सौख्य तयां सदा वधु-वरां भोळा सदाशिव हा ।
केशवराव सुता विशुद्ध सरिता चंपावती ही वधू ।
घाली माळ तयां सदा शिव करी कुर्यात सदा मंगलं ॥ २ ॥
अस्ता आई पहा रवी उदयकी हा तो आपुली ती प्रभा ।
शिभा परी बोलतो हंसुनिया पसरा तुम्हीं ही प्रभा ॥
जैसा देव अवकाश मी उजळूनी शोभा आणि यातीं ।
तैसें या भवसागरीं श्रम करा साह्यास हा मी उभा ॥ ३ ॥
वर्षे षोडस पाळुनी तव करी अर्पीयला हा कर ।
चंपाच्या, म्हणुनी तिला गणूं नको कीं लाभला नोकर ॥
संसारीं रथचक्र एक असुनी, हो पार तो दुस्तर ।
देतो साह्य सदैव तो म्हणुनिया अर्पीन मी शंकर ॥ ४ ॥
आहे कोण अशीं मी आर्थीत तुला शंका न आणी मनीं ।
चंपाची भगिनी तशी सुगृहिणी दरबार शाहीर जनीं ॥
त्याची वाणीही गर्जतें बहुमुदें दरबारीं देवासच्या ।
त्यांचा मंगल हा आहेर स्वीकारी कुर्यात सदामंगलं ॥ ५ ॥

॥ कवी - देवास सिनियर व सोंडूर राज्यशाहीर गं. द. दीक्षित चिंचणीकर ॥

॥ [illegible] ॥

॥ श्रीसद्गुरु [illegible] महाराज [illegible] जय ॥

(मुक्काम श्रीराममंदीर). [illegible] पोवाडा ॥ (पं० घाटे गुरुजी. मु. मुरबाड. ठाणे)

॥ कवी - देवास दरबार शाहीर व सोंडूर राज्य शाहीर ग. द. दीक्षित चिंचणीकर ॥

॥ भाग १ ला ॥

चा. क्र. १) भर्तृहरी विक्रमादित्य, भोज, मुंज ख्यात, जन्मले जिथं, तेंच पुन्हां भर्तृहरी जीं विक्रम, माराया दुष्ट अरी विक्रम । जन्मले नांव सिंह विक्रम ॥ ध्रु० ॥

चा. क्र. ५) महशूर कथाती गरुड दास्य विमोचन । सामर्थ्य सूर्याचा दोष प्रमुख जाणून । शापिले त्यांस गरुडानें सूत पुत्र म्हणून । घेशील जन्म तो पुन्हां, दयावंरें ध्यान, खचित तूं जाण ॥

चा. क्र. १) म्हणे सूर्या, विष्णू भगवान, येशील घेऊन, जन्म पुनः पुनः, दुनियेला प्रकाश कोण देणार । गरुड म्हणे अरुणाकडे अधिकार । दिलाय, तुज नको चिंतेचा खार ॥ मग विष्णू म्हणे सूर्यास, मी हीं जन्मास, येईन खास, गोकुळीं कृष्ण नांव घेऊन, माझ्या आत्येच्या पोटीं जन्मून । रहावें तुवां भाऊ होऊन ॥

चा. क्र. २)
निःक्षत्रिय पृथ्वी केली । तो परशुराम स्वतः जाण ॥
तुज देईल अस्त्र विद्याती । होशील तूं पराक्रमी महान ॥
दानशूर उदार धी कर्ण । गाईल कीर्ती त्रिभुवन ॥
मग विष्णू जाहले कृष्ण । सूर्य तो महारथी कर्ण ॥

चा. क्र. ३)
इकडे पार्वतीनं शंकरास करून प्रसन्न ॥
विनविले वरावें मला स्वतः आपण ॥
असं बोलली पांचवेळ म्हणून पांच रूपानं ॥
जन्मले शंकर तवा पांच पांडव नांवानं ॥
आजच्या गॉडफादर या प्रसिद्ध तत्वानं ॥
धर्माचं पितृपद घेतले यमराजानं ॥
भीमाचे वायुनन अर्जुनाचं इंद्रानं ॥
नकुल, सहदेवाचे दोघां अश्विनी कुमारानं ॥

चा. क्र. ४ लगट) पार्वतीही अंशरूपानं, त्याकालींतील महान, राजांत अग्रणी मान, असा द्रुपद राजा जाणून, त्याच्या पोटीं आली जन्मून, गाजली भारती सती द्रौपदी म्हणून ॥ बापानं मांडलं स्वयंवर, जो मत्स्यभेद करणार, द्रौपदी त्यांस वरणार, असा पण केला जाहीर, तोच कर्ण उभा राहिला जिंकण्या पण ॥ त्याक्षणींच द्रुपदकन्येनं, ओरडून केलं भाषण, सूतपुत्रा कधीही मी नाहीं वरणार जाण ॥ सूर्याचा प्रतीअवतार, तो कर्ण जाणा साचार, क्रोधानं कांपे थरथर, झाला लाल रागानें फार, सूर्याकडे पाहिलें वर, तों त्यास सूर्यानें समजाविलें बरोबर ॥

चा. क्र. ८ दांगटी) आदिमाता जाणा पार्वती, द्रौपदी सती, म्हणून मानावे माता तिजला, कर्णाला विचार हा पटला, मातृभावानें द्रौपदीला, :-

॥ भाग १ ला चालू ॥

चा. क्र. ८) दांगटी पाहून तो आपल्याजागीं बसला, अर्जुनानं मत्स्यभेद केला, तंवा माळ घातली
पांडवाला, कथा ती ठावी सर्व जगांला ॥ ध्यानीं घ्या दादा ॥
चा. क्र. १) द्रौपदीकडं मातृभावानं, पाहिलं कर्णानं, म्हणुनिया जाण, तिच्यापोटीं येणं भाग ये
त्यास, घडले ते ऐका सांगतो तुम्हांस, शाहीर दीक्षित गातो इतिहास ॥ १ ॥

॥ भाग २ रा ॥

चा. क्र. ५/२) कटाव ॥ कौरव पांडवांचे युध्द भारतांत झाले थोर, यांत पराक्रम घोर, करी कर्ण घनघोर,
गडबडले भीम, अर्जुन, तंवा त्यात कृष्ण भगवान, कर्णास बोलला प्रेमानं ॥ हां हां ॥
कर्ण तुझा सरख्खा बंधू आहे हे धर्मास, सांगू काय या समयांस, तंवा कर्ण म्हणे त्यास,
नको सांगू कृष्णा यावेळां, सार्वभौम राजा होण्याला, तोंच योग्य भरतखंडाला ॥ हां ॥
चा. क्र. १) तुझी इच्छा कळली कृष्णा मला, वचन देतो तुला, पुढील जन्माला, होईन मी बंधू धर्माचा
खास, आम्ही दोघं करूं राज्य भारतास, गाजवूं नांव त्रिभुवनास ॥

चा. क्र. २)
मम तन, मन, धन हे सारें । वाहिलें मी दुर्योधना ॥
जरी त्रैलोक्याचें राज्य । जाहलें प्राप्त मज जाणा ॥
तरी दुर्योधनाच देणार । ऐक सत्य कर्णाचे वचना ॥
दानशूर कर्णाचे बोल । जाहले मान्य श्रीकृष्णा ॥

चा. क्र. ३)
पुढें धर्मराज जाहला भर्तृहरी थोर ॥
मारितो शत्रूला म्हणून म्हणती परमार ॥
परमारचा होऊन अपभ्रंश झाले पवार ॥
जन्मे त्याचकुळीं कर्ण, विक्रम नांवानें थोर ॥
दोघांनीही ठेविली कुळं उच्च पदावर ॥
कालीदास वगैरे प्रभृती जवरजाचा हार ॥
तयाच्याच पदरीं होते खास साधार ॥
सुरुं केला विक्रम शक तयानेंच थोर ॥

चा. क्र. ४) लगट याच भर्तृहरी राजानं, नीतीशतक ग्रंथत्रय जाण, स्वतः रचलें घ्यावें ऐकून,
दोघेही मोठे विद्वान, असेकांचे पाहुनीया गुण, देती आश्रय तयांलागून,
याच कुळीं आला पुढें जगदेव पवार महान ॥ कालीकेचा भक्त जबर,
तिच्याचरणीं वाही स्वशीर, हे दोनी आपुल्या हस्तें करालीचार ॥
त्यांस दिला कालीकेनं वर, तव कुळीं विक्रम भर्तृहरी घेईल अवतार ॥
पुढें याच वंशामधीं जाणा, झाला मोठा पराक्रमी तुकोजीराव महान ॥
चा. क्र. १) मग दुसरें कृष्णाजी पवार, त्यांचे पोटीं थोर, जन्मला वीर, भर्तृहरी तिसरें
पवार तुकोजी, झिजविला देह देवकाजीं, पुत्र तयां विक्रम रणगाजीं ॥ २ ॥

॥ [illegible] ३ रा ॥

चा. क्र. ६/१ भेदीक) सूर्यालागीं जन्म देणारी माता पाहिजे तशी तेजस्वी ।
त्याविणा तें सूर्यतेज तिजला, सांगा सहन होईल काई ॥
कर्ण पोटीं येणार म्हणुनिया तयार झाली द्रौपदी माई ।
विचार पडला कुठें जन्म घ्यावा मी भिष्मराजा असा कोणराई ॥
एकच दिसतो आजी सर्व राजामध्यें द्रुपदासारखा तो नृपती ।
भोसले वंशी करविरांधिपती महाराजे शाहू छत्रपती ॥
जाणुनियां अगोदरच कृष्णाजें जन्म घेतला त्यां पोटीं ।
राजाराम हें नांव घेऊनी अवतरला प्रभू जगजेठी ॥

चा. क्र. १) त्या शाहूराजाच्यापोटीं, द्रौपदी सती, जन्म निश्चिती, राधाबाई हें नांव घेऊन, गाजल्या आक्कासाहेब महाराज म्हणून, आहेत आज आईसो ॥ महाराज होऊन ॥

चा. क्र. २) राजकारणी जशी द्रौपदी । तशा याही होत्या मुत्सद्दी ॥
बाणेदार, करारी स्वभाव । विद्वान निश्चयी भाव ॥
बंधूंचा राज्य कारभार । पाहिला मोठ्या हिंमतीनं ॥
घोड्यावरची मांड बळकट । मर्दापरी होती जाण ॥

चा. क्र. ३) धर्मराज जन्मले पहा देवास नगरीं ॥
द्रौपदीनं करुनिया विचार अपुल्या अंतरीं ॥
माळ घातली तयां एकोणिसशें आठ मझारीं ॥
ठेविलें नांव शालिनी, शालीन खरोखरीं ॥

चा. क्र. ४ लगट) भूषविले देवास प्रजाजन, तिचे पोटीं पुन्हा आला विक्रम जन्म घेऊन ॥

चा. क्र. १) इसवी सन एकोणिसशें दहा, छान किती आहा, शोधुनी पहा, चार तारिख एप्रील या महिन्यास । विक्रमादित्य आले जन्मास । केलें मशहूर नांव जगतांस ॥

चा. क्र. ८ रंगारी) द्रौपदीची भक्ती ती पाहीं, कृष्णावर होई, म्हणुनिया राही, सवा त्याचीकराया करवीरास । पण एक जन्म देणें सूर्यास । एवढेंच कार्य तियेचे खास, ईकडे काय घडला ऐका इतिहास । शनीनें जसें विक्रमादित्यास । तसेंच बालपणीं याळाही खास, छळले त्याजं दादा ॥ दादा रे~निरंदाजी हेजी ॥

चा. क्र. १) पूर्व अवतारीं विक्रम हा कर्ण, सहाय्य दे छान, दुर्योधना जाण, म्हणून याही अवतारी दुर्योधनास । रणांगणीं केले याने साह्यास । सन एकोणिसशें बेचाळिसास ॥ ३ ॥

॥ भाग ४ था ॥

चा. क्र. १) जंवासूर्य जन्म घेण्यास, मृत्युलोकांस, निघालास्वास, तंवा त्याची प्रभा आडवी आली। मजविणें शोभा काय तुम्हांस। मीही पाठोपाठ येते जन्मास ॥ सूर्याच्यासंगती प्रभा, येतसे नभा, इतिहास उभा, मान्यता जाणा अखिल जगतांस। म्हणून ती प्रभाही आली जन्मास, पुढें तें सांगतो ठेवा चित्तास ॥

चा. क्र. २) महाराष्ट्र प्रांती प्ररव्यात । डफळ्यांचे राज्य तें जत ॥
होते राजे रामराव ख्यात । नांवाची झडत होती कीर्ति ॥
जन्मली प्रभा तया पोटीं । दाखलाच देतो प्रत्यक्ष ॥

चा. क्र. १२ मिलच्याची) सूर्यावतारी विक्रम एकोणिसशें दहा सालीं जन्मला ॥
त्याच सालीं ही प्रभा जत नगरींत आली जन्माला ॥
एकोणिसशें सव्वीसला घातली माळ तिनें विक्रमाला ॥
महाराणी जाहली देवासला नांव राजे प्रमिला ॥

चा. क्र. १) वृषकेतू पुत्र कर्णाचा, जाणावा त्याचा, पराक्रमी साचा, आला विक्रमापोटीं जन्मून। कारण, कर्णाचा अवतार विक्रम जाणून, युवराज कृष्णाजी नांव घेऊन ॥

चा. क्र. ३) धर्मराज अवतरले तिसरे तुकोजी नांवानं ॥
असं ऐकातां नकुल, सहदेव, भीम, अर्जुन ॥
धर्माची सेवा केली म्हणती पूर्वी आपण ॥
आतां करूं त्याच्या पुत्राची जन्म घेऊन ॥

चा. क्र. ७ भेदीक ७) भीम जन्मला परशुरामराव इथापे मानकरी नांवानं ।
रामचंद्रराव घोरपडे तें खास जाणावें अर्जुन ॥
नकुळ जाहला पहा खास तो मेजर शिवप्रसादचि जाण ।
सहदेव तो खचित जाणावा केशव भोसला हा महान ॥

चा. क्र. ४ लगट) फोड करून सांगतो आपणांला, भीम सामर्थ्यवान बहु आला, इथापेही तसाच होता बोला, नेम बाजीत अर्जुन पहिला, तसाच रामचंद्रराव बोला, शिवप्रसाद तर तर मेजरच बोला, आतां राहतां राहिला सहदेव, जिथं देव तिथं तो सह, कोठेंही जाऊंदे देवाबरोबर आहेच सहदेव ॥ म्हणून तोच शोभला भोसला केशवराव ॥ विक्रमसिंह गेले रणांवर, तंवा केशव होता बरोबर, तळहातीं घेऊनी शीर। प्राण तुच्छ मानी त्यांच्यासमोर, म्हणूनीच नांव सहदेव योग्य ठरणार ॥

चा. क्र. १) यापरी विक्रमावतार, जाहला थोर, पुढील प्रकार, ऐका आणि एका दाखला छान। गातो मी विक्रमाचे गुणगान। तुम्हीं ऐकावे देऊनी ध्यान ॥ ५ ॥

चा.प्रा. १) गरुडाचे शापवृत्तास, सूर्याजें खास, ब्रम्हदेवास, कथियले मी जन्म घेऊनी येणार,
तातातूट आतां आपली होणार, पुनर्भेट मग कधीं येणार ॥
ब्रम्हदेव म्हणे बा सूर्या, धरीं रे धैर्या, दावण्यावीर्या, तूं जर घेणार कर्ण
अवतार, मीही तिथें जन्म घेऊन येणार। पांडवांचा गुरु होऊन राहणार ॥

चा.प्रा. २) यापरी स्वतः ब्रम्हदेव । आले धौम्यमुनी होवून ॥
राहिले हस्तीनापुरीं । पांडवांचे गुरु म्हणून ॥
पुढें कर्ण विक्रमावतारीं । जवा आला जन्म घेऊन ॥
तवा धौम्यमुनी ही आले । त्यावेळीं दास जीवान ॥

चा.प्रा. ३) एकदा विक्रमाने केला सवाल कालीदासास ॥
तुम्हीं प्रसिध्द कवी आहांत दावें जगतांस ॥
तुमच्या तोडीचा नाहीं कुणीं झाला होणार नाहीं खास ॥
तुमचे काव्य फार अवघड कळेना सर्वांस ॥
म्हणून रचना करावी जी कळेल सर्वे लोकांस ॥
कालीदास म्हणे शक्य नाहीं मला या जन्मास ॥

चा.प्रा. ४) उगट कालीदास म्हणे विजयाजं, तुम्हीं पुन्हां जन्म घेऊन, याल, तेव्हां मी ही येईन।
झाले मान्य विक्रमास कालीदास वचन ॥ पुढं कळलं कालीदासाला, विक्रमादित्य
येणार जन्माला। एकोणिसशें दश सालाला, अरण्यात देवास नगरीला, तंवा
आपण आधींच जन्मू चला। म्हणून एकोणिसशें नऊ सालां। कर्नाटकांत कुंदगोळ
गांवीं जन्म घेतला ॥ एकोणिसशें [illegible] सालाला, झाली भेट दोघांची बोला,
तंवा केलं काव्य रचनेला, कीं जी कळेल सर्व रयतेला। गाऊन दावले देवास
दरबाराला, तेव्हां पूर्व वचन तें पटले विक्रमराजाला ॥ मग दिला राजाश्रय त्याला,
देवास सिनियर दरबार शाहीर नांव त्याला ॥ तोंच शाहीर ग. द. दीक्षित ध्यावं
ध्यानाला ॥

चा.प्रा. १) कवी– शाहीर गणेश दीक्षित, चिंचणीकर ख्यात, वास संगलीत, शाहीर
सिनियर देवास दरबार, [illegible], माफ करा चूक
मूल असणार ॥ ५ ॥ [illegible] सक्करदरा नागपूर

दि. १६/११/८६ [illegible]

॥ [illegible] ॥

॥ [illegible] ॥

॥ कवी:- राष्ट्रशाहीर [illegible] फटक्याची. ॥

॥ [illegible] ॥

(चा.क्र. ७ भैरवी) तुझ्या हिताची गोष्ट सांगतो ऐक पंडिता विसरूं नको ।
बहू मोलाचे शब्द सांगतो राग कवीवर धरूं नको ॥ ध्रु० ॥
प्रातःकाळीं स्नान, संध्या, पूजा कर, आईबापाला विसरूं नको ।
बाहेर जाणे तर आज्ञा तयांची घेतल्याविना जाऊं नको ॥ १ ॥
पाटी, पेन्सील घेऊनी जातूं नेक शाळेची चुकवूं नको ।
दिला नेमुनी अभ्यास जो, तो करी उनाडपणें भटकूं नको ॥ २ ॥
अनवाणी चालतां नपुंनिया चाल वाकडे चालूं नको ।
वेडे वाकडे कपडे घालुनी बावळट म्हणवून घेऊ नको ॥ ३ ॥
(चाल:-) ॥ एकटा बाहेर जाऊ नको ॥ वाटेंत कांहीं खाऊ नको ॥
॥ चालतांना पळूं नको ॥ श्वास जोरानं करूं नको ॥
(चाल क्र. ७ भै.) खोटा बोल बोलून कुणाचा दोष स्वतःवर घेऊ नको ।
घरांत असुनी परसांत जाणें असली करणी करूं नको ॥ ४ ॥

(२)

खेळ सिनेमा, नाटक पाहुनी उगीच जाग्रण करू नको ।
लहान वयांतच चाळीशीची पाळी स्वतःवर आणू नको ॥ ५ ॥
शपथ सारखी मुळीं न घ्यावी शिवी कुणाला देऊं नको ।
शहाण्याचा बा चाकर हो परी अडाण्याचा धनी होऊ नको ॥ ६ ॥
भांग, गांजा, दारू, तंबाखूचे व्यसन लाऊनी घेऊ नको ।
चहा, कॉफी ही पेयें पिउनी शरीर हानी तूं करू नको ॥ ७ ॥
विद्या मिळवून ज्ञानसंग्रह कर वैर कुणाशीं धरूं नको ।
सर्व काळ शीक व्यापार करी पण उधार कुणाला देऊ नको ॥ ८ ॥
(चाल:-) ॥ धर्म आपुला सोडूं नको ॥ परधर्मी बा, जाऊ नको ॥
॥ चोरी कुणाची करूं नको ॥ जुगाबाजींत मात्र पडूं नको ॥
(चा.क्र. ७ भैरवी) इतरांसाठीं पदरमोड करी, पण त्या जामीन राहूं नको ।
बहू मोलाचे हे शब्द सांगतो राग कवीवर धरूं नको ॥ ९ ॥

(३)

मारामारी तंटे, बखेडे यांच्यामध्यें तूं पडूं नको ।
पैशाचा अपव्यय कराया पायरी कोर्टाची चढूं नको ॥ १० ॥
गोष्ट स्वतःला माहीत नसेल तर उगीच कुणाला सांगूं नको ।
रस्ता जो आपणां न माहीत त्या रस्त्याला जाऊ नको ॥ ११ ॥
देणे घेणें पाहुनी करणें अवास्त जोखम ठेऊ नको ।
खर्च करणें तो करी विचारें उधळपट्टी तूं करूं नको ॥ १२ ॥

॥ [illegible] ॥

खातें ठेवणें ठेव, परी स्वहस्तें ठेवण्या विसरूं नको ।
धर्म करी निःशंक मनाजें भलेपणाला सोडूं नको ॥ १३ ॥

चाल:-)

॥ पैशानें तूं चढूं नको ॥ गर्व कधींही करूं नको ॥
॥ रीण कुणाचे काढूं नको ॥ वैर शेजाऱ्याशी ठेऊं नको ॥

चा.क्र.७ भे.)

गुप्त गोष्टी बोलणें कधींही बायकांदेखत बोलूं नको ।
स्त्रीचे बोलणे खरें मानुनी उगीच कुणांवर रुसूं नको ॥ १४ ॥

(४)

भाजी, भाकर पण ताजीच खा, तीं शिळें सांडलें खाऊं नको ।
पचेल तें खा, आणि रुचेल तें बोल परी मिळेल तें शान घेणें सोडूं नको ॥ १५ ॥
उपकार करी रे उदार मनाजें अपकार कधींही करूं नको ।
ओळख ज्याची नाहीं आपणा त्याचा विश्वास धरूं नको ॥ १६ ॥
मत स्वतःचे खरें मान परी दुसऱ्याचे तें खोडूं नको ।
जेथें ओळख नाहीं तेथें पाणीसुद्धां पिऊं नको ॥ १७ ॥
जीव जंतू मारुनी निष्कारण धनी पापाचा होऊं नको ।
अहिंसा परमो धर्मः तत्व हे बोल गांधींचे विसरूं नको ॥ १८ ॥

चाल:-)

॥ खोटा वायदा कधीं करूं नको ॥ जुगार, सट्टा खेळूं नको ॥
॥ रंग कुणाचा भंगू नको ॥ व्यवहाराला सोडूं नको ॥

चाल क्र.७ भे.)

गणेश शाहीर विनवी परोपरी तिकडे दुर्लक्ष करूं नको ।
गातो नित्य रघुनाथ कवन हे बोल व्यर्थ तूं दवडूं नको ॥ १९ ॥

(शुक्रवार दि.१६।११।८४. ओमनगर प्लॉट नं. २४ नागपूर ९ र.द.दीक्षित)

॥ श्रीगुरुदेवदत्त ॥

॥ [illegible] ॥

[॥ श्रीमंत विक्रमसिंह महाराज सेनासप्तसहस्री राज्य देवास मोठी पाती ॥
॥ हे १९४१ सालीं महायुद्धावर गेले असतां प्रजाजनांनी केलेला धांवा. ॥]

॥ कवी:- देवास दरबार शाहीर गणेश दत्तात्रय दीक्षित मु. सांगली ॥

॥ [illegible] ॥

चा.क्र. २४)

मायभवानी दीर्घायु करी आमुच्या प्रभु विक्रमा ।
जाई जो रणीं अरी विक्रमा ॥

जन्मदिनीं तव मंगल इच्छिती प्रजा देवासवासिनी ।
बाहते तुझे चरण आठवुनी ॥

येई विक्रमा, करुनी विक्रमा, दुष्ट दमन करुनिया ।
आम्हांसी दीर्घ सौख्य द्यावया ॥

परमाराचे कूळ उध्दरसी तूंच जन्म घेऊनी ।
दाउनी धैर्य अमित तें रणीं ॥ :-

॥ [illegible] ॥

चालअंतरा) ॥ मुत्सद्दी खरा तूं चतुर राजकारणीं ॥
॥ शोभसी तसा लढवय्या समरांगणीं ॥
॥ गंभीर वदन तव दावी आम्हांला अणी ॥
चा.क्र. २४) चातकांपरी मार्ग अतिदीर्घ प्रजा करी जिथे दिनीं ।
पथीं तंव चर्मचक्षु वेधुनी ॥ १ ॥

॥ २ ॥

उपज तुझी छत्रपती भोसले अन् पवार कुलीनाम खनी ।
संगमीं पवित्र क्षत्रीय जनीं ॥
अल्पावधींमध्यें तूं चातुर्यें राज्यनौका सागरीं ।
बल्ह विलीस पूर्ण कला कुसरीं ॥
आनंदाचा पूर वहातसे देवास राज्यातुनीं ।
तोंच परी कठीण, माया दाऊनी ॥
चालअंतरा) ॥ रक्षाया क्षत्रिय धर्म शास्त्र मानुनी ॥
॥ मायेच्या शृंखला सर्वांच्या तोडुनी ॥
॥ रणकुंडीं घेतलीस उडी धैर्य दाऊनी ॥
चा.क्र. २४) सद्धर्म, परी तुटे आंतडे सकलांचे या क्षणीं ।
येई बा! येई विक्रमा क्षणीं ॥ २ ॥

॥ ३ ॥

काया आमुची तुजवरुनी बा! टाकली ओवाळुनी ।
असा तूं योग्य पुरुष नरमणी ॥
बंधू-भगिनी तशी जनजी आज, थोर लेकुरें पाडस तुनीं ।
चिंतिती अभिष्ट तुजलागुनीं ॥
कामकरी अन् शेतकरी हा तहान-भूक विसरुनी ।
मारितो हांका तुला या क्षणीं ॥
चालअंतरा) ॥ हे बालचमूंचे पथक तुला पाहुनीं ॥
॥ समुदायीं मिळुनी रमला ईश चिंतनीं ॥
॥ उत्सुक आम्ही सारें आहों तुझें दर्शनी ॥
चा.क्र. २४) तुझी हांसरी मूर्ती कधीं बा! दिसेल आम्हां नयनीं ।
उचंबळे हृदय मुळांपासुनी ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥

राजवाड्यावर ध्वज फडफडुनी देतुज संदेश असा ।
येई बा! अणीं विक्रम राजसा ॥
तव तेजानें अळकात होता आजवरीं तो कसा ।
दिसे परी आज तेजोहीन जसा ॥

॥ [illegible] ॥

(स्था. प्र. २४) पहा विक्रमा त्या भवताली गर्दी किती जाहली ।
सर्व तव स्वागतांत गुंतली ॥

(स्थाय अंतरा) ॥ ती देवी कालिका न्याहाळित तुज असे ॥
॥ तुजवरी टाकुजी कृपादृष्टीं किरणसे ॥
॥ गणगोत, आप्तईष्टही पाहतीं तसे ॥

(स्था. प्र. २४) शाहू राजाराम नृपांची पुण्याई तुज रणीं ।
रक्षिल हा विश्वास आमुचे मनीं ॥ ४ ॥

पत्नी प्रमिला खरी प्रेमला जनहृदय स्वामिनी ।
विराजो राणी सिंहासनीं ॥
वाटें सकलां जनतेची ही थोर माय माऊली ।
आम्हांवरी करी कृपासाऊली ॥
पुत्र कृष्णाजी प्रतिमा तव, शौर्याची साक्ष देतसे ।
सेनासप्तसहस्री खरातो दिसे ॥

(स्थाय अंतरा) ॥ करूं मुजरा तयांना राजनिष्ठा राखुजी ॥
॥ करूं आम्हीं ईशप्रार्थना तुझे आगमनीं ॥
॥ करूं त्याग ऐषआराम तोंवरीं जनीं ॥
इथें येऊनी पहावें राया आमचे हृदय उघडुनी ।
दिसेल तव मूर्ती तुज त्यांतुनी ॥ ५ ॥

पुनर्लेखन —o—o—o— र. द. दीक्षित चिंचणीकर

शनिवार दि. १०।११।८४ C/o बाजूराव शिंदे ओमनगर फ्लॅट नं. २४ जुने सक्करदरा पोलीसस्टेशनमार्गे नागपूर.

[मु: सोंडूर] ॥ श्री सद्गुरु जयरामस्वामी महाराजकी जय ॥ [दि. १३।११।१९४६] (९६)

॥ श्रीमंत सरकार [illegible] घोरपडे हिंमतबहादूर [illegible] सोंडूर (कर्नाटक) ॥

॥ यांच्या [illegible] केलेले आशीर्वादपर (काव्य) ॥

(कवी:- देवास्थरकर [illegible] ; [illegible] :- सोंडूर राज्याश्रीत (म. द. दीक्षित)

चा.क्र. १) एकोणिसशें शेहेचाळिसास, नव्हेंबरास, तेरा तारखेस, सोंडुराधिपती यशवंतराव सरकार, यांच्यावाढदिवसांसाठीं दरबार, भरला तवां घडला काय प्रकार ॥ राजे सुशीला सोंडूर महाराणी, सुविध गुणखनी, अलंकारें नटुनी, चालल्या भूषविण्या दरबार, पाहून वृक्ष, वेली फळें साधार, विनवुनी म्हणे काय साधार ॥

चा.क्र. २)
चाललीस तूं आनंदें । भूषविण्या राजदरबार ॥
म्हणूनीच अलंकार कांहीं । आम्हीं देतो तुला सुंदर ॥
तें नेऊन देई राजाला । आजच्या शुभदिनीं थोर ॥
तुजविना पवित्र हात । या कामीं कुठचा असणार ॥

चा.क्र. ६ कराव) आम्रफळांचा अमृतहार, बिजलीचा तो चपलाहार, बकुळफुलांचा बकुळा हार, चिंचपेटी चिंचेची सुंदर, कुरी शोभे जणूं आंकडेदार, लिंब कांती ही जणुं जरतार, राय आवळे माणिक थोर, डाळिंबाचे मोती पाणीदार, साग, सिसव, तें अती कणखर, गुण ते यांचे, सांगतो समयीं या साचे ॥

चा.क्र. ८ दांगटी) आधीं आंबा बोलूं लागला, ध्यावें ध्यानाला, मोहोर माझा प्रीय मोळ्या सांभास, जरी आज नसला या वक्तास, तरी जसं मारुतीनं त्या समयांस, छाती फाडून चमत्कारास, सीतेला दावले, रामचंद्रास, तसं माझ्या हृदयांतील फळखास, देतो तव करीं ते देई राजास, एवं तूं माई ॥१॥
इतक्यांत सुवास पसरला, चंदन बोलला, रक्तटिका भूषण जरी राजास, (क्षत्रियांस), तरी या आजच्या शुभसमयांस, कार्तिकस्वामीच्या या प्रीय स्थानास, तुझ्या या छोट्या सोंडूर राज्यास, नांदते शांती पूर्ण हमखास, म्हणून जो टिका प्रीय शंकरास, असा मी चंदन झिजवून देहास, सुवासीक असा देतो गंधास, टिका सा चा लाव तूं यशवंतरावास, ऐक म्हणे आई ॥
मग आवळा बोलूं लागला, महाराणीला, महत्व माझे खरें याच महिन्यांत, म्हणून विनवितो आण ध्यानांत, राहण्या तेज राजदेहांत, शत्रू नाशास वीर्य दंडांत, तारुण्य वसण्या पूर्ण शरिरांत, योजना माझीच वैद्यक शास्त्रांत, करी देवांचा वैद्य मख्यात, धन्वंतरी नांव प्रसिद्ध जगतांत, म्हणुनी ने मला तुझ्या सांगात, करी अर्पण राजहस्तांत, पतीव्रते माई ॥३॥

चा.क्र. ७ भेदीक ९) तोंच सिंह हत्ती त्यावेळां, पोपट कोकिळा, बोले मंजुळा,
मंजुळ वाणी, हां, मंजूळ वाणी ॥ हां हां ॥
ही आधींच आमुची सारी, संपत्ती भारी, तुरली खरोखरी,
जाण महाराणी, हां, जाण महाराणी ॥ हां हां ॥

॥ श्रीमंत [illegible] [illegible] चालू ॥

(शा. क्र. ३) हत्तीची गजगती तुंवा हरण ती केली ॥
सिंहाची सिंहकटी तुला भली लाभली ॥
नाक दांडी पोपटाची आवाज मधुर कोकिळीं ॥
ही आमची संपत्ती बां आधींच राजाला दिली ॥
आतां काय आम्हीं देणार सांग या वेळीं ॥
पण सांग राजाला ठेवीं कृपा साउली ॥
राणीजें सर्वांची देणगी हातीं घेतली ॥

(चा. क्र. ८) (दांगटी) त्याच वेळीं कर्कश आवाजानं, बोले गर्जुन, कोकिळा काय शाहीराला, तूं तरी बडा चोर झाला, आमुचा आवाज चोरून जेला, नाहींतर आम्हीही दरबाराला, नसतो कां आलो गावयाला, शाहीरानं सवाल केला तिजला, आवाज तुझा आम्हीं नाहीं चोरला, गातो मी नित्य दरबाराला, करुनिया सिंह गर्जनेला। सिंहाचा आवाज मात्र चोरला, कारण सिंह लग्न पत्रिकेला, परंतू जेव्हां महाराणीला, करीन अर्पण या दागिन्याला, घेऊन तुझ्यामंजूळ आवाजाला, गाणें गाईन सुशिला राणीला, ग कोकिळा ताई ॥ १ ॥

॥ गीत ॥

यशवंता, [illegible], [illegible], [illegible] ॥ ध्रु० ॥

शिसोदे वंशीचा पूर्ण प्रतापी यशवंतराव राणा।
सेंदूर सिंहासजीं शोभेला दावी क्षात्र बाणा।
वरून पाहीं वात्सल्यें चितोडचाराणाप्रताप बलवंत।
करो मुक्त मम भारतमाता जय हो जय यशवंत ॥ १ ॥
गांधीयुगाच्या, [illegible] मम [illegible] [illegible] [illegible]।
परी तुझ्यासम नरवीरांची जरुरी देशाला।
पडेल खचितची परा ऊधाला सज्ज होई यशवंत।
चाल करुनी जा चितोड तख्ता जयहोजय यशवंत ॥ २ ॥
सीतेसम तव सुविध पत्नी चढवि अलंकारा।
हो दीर्घायू हीच आसना आम्हां लहानथोरां।
पूर्ण आशेजें पाहीं बाहिर्जी घोरपडे कुलवंत।
घोरपडे हें नांव सार्थ करीं जय हो जय यशवंत ॥ ३ ॥
[illegible] वोधियले मजला।
[illegible], मंत्र क्रांतीचा देई तूं सकलां।
नसानसांतुनीं स्फूर्ती चेतवुनी करीगोळा गुणवंत।
सिंहगर्जना करून गात गा कृपा करीत यशवंत ॥ ४ ॥

[दि. १७।११।८४ मु. नागपूर. क्रांती शाहीर रघुवीर दीक्षित चिंचणीकर]

[illegible] ([illegible]) [illegible]

॥ रेकॉर्ड नं. ओ. ए. [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ किंमत १।८।० ॥

कवी :- राष्ट्रशाहीर ग. द. दीक्षित चिंचणीकर (सातारा) पुस्तक प्रकाशन दि. १८।४।३५ बडोदा

॥ [illegible] ॥

वा. क्र. दैदीक ६/२

हिंदुस्थानातें सुधारणा इंग्लिशांनें केली ।
चहा पिऊन आमचीं सारीं शरीरें मातीमोल झाली ॥
इंग्रजांनीं टाकू रावसाया सबून दुकानें झाली ।
चार सहा आणे घेती दाढीला एक चवली ॥
फॅशन झाली फार काढली डोक्यावरती केस ।
शेंडी पकाली, दाढी स्वताःची, स्वतः करती बेस ॥
देशी व्यायाम नको जाहला खेळ परदेशी तो प्यारा ।
टेनिस बॅट घेऊन खेळती पण हाती हलका सारा ॥
वेडलाविती गंधर्वाच्या सुरेख मुरका बहु चित्ता ।
दाऊनी नखरा वद गुणगुणतें नाहीं मी बोलत नाथा ॥
खेळ हल्लीं एक नवीन निघाला कॅरमचा हे सुंदर ।
सख्यानं यावं टिकली मारून जावं व्यायाम नको फार ॥

चाल. क्र.

॥ [illegible] ॥

सारा चोरांचा बाजार, सारा अडाण्यांचा बाजार, हो । शेतकरी मरणार, आम्हीं ॥ धृ० ॥
उत्तम धंदा शेती सोडुनी । नोकरीच्या या मार्गे लागुनीं ।
दारूसारखे व्यसन घेउनी । शरीर हानी करणार हो ॥ १ ॥
पैशाची बहू आशा धरुनी । जुगार सट्टा खेळ खेळनी ।
आमचा घोडा येईल म्हणुनी । पैसा घालविणार हो ॥ २ ॥
कोट पाटलुण बूट घालुनी । आई-बाप असतां भिक्षा काढुनी ।
तोंडाला ती पावडर फासुनी । गावही साहेब बनणार हो ॥ ३ ॥

चा. क्र. १) हल्लीचे नवीन चोचले, फार माजले, स्त्रियांनाही रुचले, सांगतो एका त्याचा प्रकार । भगिनिंनों करा जरा सुविचार । शाहीर दीक्षित कवन सुंदर ॥ १ ॥

[illegible]

चा. क्र. १) पुरुषांची तऱ्हा पाहून, स्त्रियांनीही जाण, वेष बदलून, माजविला खर्च फार अनिवार । पुरुषांविषयीं नाहीं दरकार । लाज भीती सर्व जाहली ठार ॥
पूर्वीची वेणीची चाल, झाला बदल, चक्कर वेणी गोल, लावती पोलादी आकडे खास, काना वरतिया फिरवी केसास, याच्याविना नको दागिना खास ॥
सोन्याचे दागिने गेले, पोलादाचे आले, मोतीपण गेले, बाळ्या बुगड्याही पार गेल्या । एरींग कानामाजी कुड्या आल्या । मोहन माळा छातीवरतीं रुळल्या ॥
:-

चा. क्र. १) सौभाग्याचा तिलक जो भाळीं । आऊजो आली, लहानशी टिकली, सांगे जणू पुढील भविष्य प्रकार । नवऱ्याचे आयुष्य टिकली सांगणार । टिकली वा हुकली नाहीं कळणार ॥

चा. क्र. ३) बांगड्या नको नाहल्या वाटते लाज ॥
सोन्याचे (अ) रिष्टवॉच पाहिजे आज ॥
बॅटरीचा गोल दिवा हिच्या गळ्यामधीं साज ॥
अंगात पोलके रेशमी नाहींतर ब्लाऊज ॥
पायांत चप्पल मद्रासी किंवा तो शूज ॥
डोळ्यांस चष्मा ही पाहिजे सुंदर खास ॥
पुस्तकें नावडती रामायण, भारतास ॥

चा. क्र. २) रामायण नकोसे झाले । भारताने काज बोटले ॥
वांचण्या हवी आणामाला । नाटकी पदेंही बोले ॥
पेटीवरी गातसे पहा । बाई, मला मदन भासे ना ॥
पियाबीन चैन नच जीवा । जोबन बालिका मजाकाय अहा ॥

चा. क्र.) भगिनीनों तुमची निंदा किंवा नाहीं टवाळी केली, टवाळी केली ।
आजची फॅशन मी तुम्हापुढे मांडियली ॥ १ ॥
पावित्र्याने आपण घ्यावें आपण स्वराज्य ते मिळवोनी, ते मिळवोनी ।
पोवाडा शाहीर दीक्षित दावी गावोनी ॥ २ ॥

चा. क्र. १) कवी- गणेश राष्ट्रशाहीर, चिंचणीकर, दत्तकुमार, पोवाडा गातो पहा आजला, यंग इंडिया कंपनीला, शाहीरी मुजरा असा तिजला ॥ २ ॥

नागपूर

(पुनर्लेखन दि. १८।११।८४ ओमनगर प्लॉ.नं. २४ जुनें सक्करदरा पोलीस स्टेशन मागें)

सदर काव्य, धी जेनरल ग्रामोफोन मॅन्युफॅक्चरिंग कंपनी लिमिटेड ११० मेडोज स्ट्रीट फोर्ट मुंबई नं. १ यांनी यंग इंडिया रेकॉर्ड कंपनी वर सन १९३४ साली प्रसिद्ध केले.
या काव्याची रेकॉर्ड कंपनीची छापील प्रत, चि. शाहीर गणेश रघुनाथ उर्फ मुरलीधर कुलकर्णी (टेलर) याचे संग्रहात होती. ती त्याने दि. २२।३।८९ रोजी सांगलीवाडी येथे स्वतः आणून दिली. क्रांतीशाहीर र. द. दीक्षित चिंचणीकर नागपूर